

POJEDINAČNA PREDSTAVKA NA OSNOVU EVROPSKE KONVENCIJE O LJUDSKIM PRAVIMA

- ▶ Linos-Alexandre SICILIANOS
- ▶ Maria-Andriani KOSTOPOULOU

VODIČ KROZ POSTUPAK

Prevod sufinansirala
Evropska unija

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Pojedinačna predstavka na osnovu Evropske konvencije o ljudskim pravima

Vodič kroz postupak

Linus-Alexandre SICILIANOS
Maria-Andriani KOSTOPOULOU

Francusko izdanje

*La requête individuelle en vertu
de la Convention européenne
des droits de l'homme –
Guide procédural*

© 2020 Savet Evrope. Sva prava
zadržana. Licencirano

Evropskoj uniji pod uslovima.

Nijedan deo ove publikacije ne sme
se prevoditi, reprodukovati ili prenositi,

u bilo kom obliku ili bilo kojim

sredstvima, elektronskim (*CD-Rom*,

Internet itd.) ili mehaničkim putem,

uključujući fotokopiranje, snimanje ili

bilo koji sistem čuvanja ili pristupanja

podacima bez prethodnog pismenog

odobrenja Direkcije za komunikacije

(F-67075 Strasbourg Cedex ili

publishing@coe.int).

© Fotografija na korici:

ESLJP – Odeljenje za odnose
sa javnošću

Dizajn korica: ESLJP – Odeljenje za
odnose sa javnošću

Izdavaštvo Saveta Evrope

F-67075 Strasbourg Cedex

coe.int

Originalno izdanje: © Savet Evrope,
jun 2019.

Štampano u Savetu Evrope

Prevod ovog dokumenta
je pripremljen uz pomoć
sredstava zajedničkog
projekta Evropske unije i
Saveta Evrope „Jačanje
efikasnih pravnih
sredstava za sprečavanje
kršenja ljudskih prava u
Srbiji“. Stavovi i mišljenja
izraženi u njemu
predstavljaju odgovornost
autora i ni na koji način ne
izražavaju zvanične
stavove Evropske unije,
Evropskog suda za
ljudska prava, niti Saveta
Evrope.

► **Linos-Aleksandar Sicilijan** (*Linos-Alexandre Sicilianos*), predsednik Evropskog suda za ljudska prava, član Instituta za međunarodno pravo, dopisni član Atinske akademije, član *Curatoriuma* Akademije međunarodnog prava u Hagu.

► **Marija-Andrijani Kostopulu** (*Maria-Andriani Kostopoulou*), pravni zastupnik pri Kasacionom sudu Grčke, član savetodavnog odbora programa HELP (*Human Rights Education for Legal Professionals* – Evropski program za obrazovanje pravnika u oblasti ljudskih prava) Saveta Evrope i predsedavajuća *Ad Hoc* Komitetu Saveta Evrope za prava deteta (*CAHENF*).

Autori žele da izraze srdačnu zahvalnost Nadzornom komitetu za ljudska prava (*CDDH*) i njegovom Komitetu eksperata za sistem Evropske konvencije o ljudskim pravima (*DH-SYSC*); njihovu zahvalnost zaslužuje i Alfonso De Salas, sekretar *CDDH*, koji je podržao spremnost Saveta Evrope da objavi ovu studiju. Zahvalnost autora takođe zaslužuju gđa Marialena Cirlí (*Tsirlí*) i g. Abel de Kampos (*De Campos*), sekretari odeljenja u Evropskom sudu za ljudska prava (ESLJP), gđa Ženevjev Majer (*Geneviève Mayer*), zamenik sekretara Komiteta ministara, g. Johan Kalevert (*Callewaert*), zamenik sekretara Velikog veća, i gđa Aikaterini Lazana, pravnik u ESLJP, koji su pružili dragocene komentare i sugestije u vezi sa tekstom. Zahvalnost autora takođe zaslužuju i gđa Ženevjev Vuds (*Geneviève Woods*), upravnica Biblioteke Evropskog suda za ljudska prava i gđa Ane Delez (*Anaïs Delahayes*), bibliotekarka, na pomoći koju su pružile u pripremi bibliografije.

Za sve greške ili propuste odgovornost snose autori.

SADRŽAJ

Skraćenice	9
Uvod	11
Poglavlje I Organi Evropske konvencije o ljudskim pravima.....	13
Odeljak 1. Evropski sud za ljudska prava: glavni organ Konvencije	13
A. Opšta sednica Suda	14
B. Odeljenja: administrativne jedinice	15
C. Sudske formacije	16
1. Sudija pojedinac	16
2. Odbori	17
3. Veća.....	19
4. Veliko veće	20
Odeljak 2. Komitet ministara: obezbeđivanje delotvornog sistema.....	21
Odeljak 3. Ostali organi Konvencije.....	23
A. Parlamentarna skupština	23
B. Generalni sekretar	24
C. Komesar za ljudska prava	25
Poglavlje II Postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava....	27
Odeljak 1. Izvori procesnog prava	29
A. Konvencija	29
B. Poslovnik Suda	29
Odeljak 2. Podnošenje predavki	30
A. Obrazac predstavke i jezici postupka	31
B. Sadržaj pojedinačnih predavki.....	32
C. Zastupanje podnosilaca predstavke	34
D. Molbe za anonimnost ili poverljivost dokumenata	35
E. Grupisane predstavke i više podnosilaca predstavke	37
F. Prepiska sa Sekretarijatom.....	37
Odeljak 3. Upis predstavke	38
Odeljak 4. Olakšavanje pristupa Sudu.....	39

A. Bez sudskih troškova	39
B. Pravna pomoć	40
Odeljak 5. Kriterijumi prihvatljivosti	41
A. Uslovi u vezi s postupkom.....	41
1. Iscrpenost unutrašnjih pravnih lekova.....	42
a) Svrha pravila.....	42
b) Primena pravila.....	43
c) Procesni aspekti	45
2. Rok od šest meseci (uskoro će to biti rok od četiri meseca).....	46
a) Svrha utvrđenog roka	47
b) Početak i istek roka.....	47
c) Datum podnošenja predstavke.....	49
3. Anonimne predstavke	50
4. U suštini istovetna	50
a) U suštini istovetna s predstavkom koju je Sud već razmatrao.....	51
b) U suštini istovetna s predstavkom koja je već podneta nekoj drugoj međunarodnoj instanci radi ispitivanja ili rešavanja.....	51
5. Zloupotreba prava na predstavku	52
B. Uslovi koji se odnose na nadležnost ESLJP	55
1. Nadležnost <i>ratione materiae</i>	55
2. Nadležnost <i>ratione personae</i>	57
a) Nadležnost u vezi s kategorijom lica podnosioca predstavke	57
b) Nadležnost u vezi sa odgovornom državom	61
3. Nadležnost <i>ratione loci</i>	61
4. Nadležnost <i>ratione temporis</i>	63
a) Trenutne činjenice	63
b) Kontinuirane situacije	64
C. Uslovi koji se odnose na meritum spora	66
1. „Očigledno neosnovane” predstavke	66
a) „Očigledno neosnovane” predstavke: na spoju između prihvatljivosti i merituma	66
b) Praktična primena pojma „očigledne neosnovanosti“.....	67
2. Nepostojanje značajnijeg oštećenja.....	69
a) Utvrđivanje da podnosilac predstavke nije značajnije oštećen	69
b) Zaštitne odredbe.....	71
Odeljak 6. Redosled postupanja po predmetima	73

Odeljak 7. Privremene mere.....	75
A. Pravni osnov	75
B. Obim dejstva.....	77
C. Zahtev za privremene mere.....	79
D. Postupak.....	80
E. Odluka	81
1. Odluka o odlaganju.....	81
2. Odluka o odobrenju zahteva za određivanje privremenih mera.....	81
a) Trajanje mera.....	81
b) Pravna snaga.....	82
3. Odluka o odbacivanju i ishod postupka po predstavci	83
Odeljak 8. Intervencija trećih lica	83
A. Pravo država da intervenišu	84
B. Dozvola za intervenciju.....	85
1. Procesni aspekti	86
2. Treća lica umešana u spor	87
3. Treća lica u svojstvu <i>amici curiae</i>	88
C. Pravo komesara za ljudska prava na intervenciju	89
Odeljak 9. Vanraspravno rešavanje sporova	90
A. Prijateljska poravnanja	91
1. Procesni aspekti	91
2. Načelo poverljivosti.....	91
3. Šta sledi posle prijateljskih poravnanja	93
B. Jednostrane deklaracije.....	94
1. Pravni osnov i fizionomija instituta	94
2. Uslovi za prihvatanje jednostrane deklaracije	95
3. Ocena Suda i njegovo dalje praćenje.....	96
Odeljak 10. Ispitivanje predstavki pred Sudom	97
A. Ispitivanje predstavki o kojima odgovorna država nije obaveštena	98
1. Postupak pred sudijom pojedincem	99
2. Postupak pred odborom	100
3. Postupak pred većem.....	101
B. Ispitivanje predstavki o kojima su odgovorne države obaveštene	103
1. Obaveštavanje o predstavci	103

a).	Odluka o obaveštavanju	103
b)	Neposredno i pojednostavljeno obaveštavanje o predstavkama (<i>IMS!</i>)	104
c)	Zaštićena elektronska komunikacija država sa Sudom... ..	105
d)	Elektronska komunikacija između podnositelaca predstave i Suda (<i>eComms</i>)	105
2.	Ispitivanje predstavi pred odborom	106
a)	Pojednostavljenje i ubrzanje postupaka u predmetima koji se ponavljaju	106
b)	Proširenje pojma „ustaljene sudske prakse”	107
c)	Sigurnosni ventili.....	108
3.	Ispitivanje predstave pred većem.....	109
a)	Standardni postupak pred većima	109
b)	Odvijanje rasprave.....	110
c)	Postupak donošenja pilot-presude	112
d)	Struktura i sadržaj odluka i presuda veća	115
e)	Konzistentnost sudske prakse: uloga pravnog savetnika Suda (<i>jurisconsult</i>)	116
4.	Konkretnije: pravično zadovoljenje.....	117
a)	Materijalna šteta	118
b)	Nematerijalna šteta.....	119
c)	Pojedinačne i/ili opšte mere.....	120
d)	Troškovi	122
e)	Podnošenje zahteva za pravično zadovoljenje	123
f)	Presuda o pravičnom zadovoljenju.....	124
5.	Postupak ispitivanja predstavi pred Velikim većem	125
a)	Ustupanje nadležnosti Velikom veću.....	125
b)	Obraćanje Velikom veću sa zahtevom da se predmet iznese pred njega	127
c)	Razlike između ustupanja nadležnosti Velikom veću i iznošenja predmeta pred Veliko veće.....	131
d)	Postupak pred Velikim većem, odluke i presude.....	132
6.	Pravosnažne presude	133

Poglavlje III Postupak pred Komitetom ministara

Odeljak 1. Nadzor nad izvršenjem presuda ESLJP

A.	Razmere obaveza države da se povinuje presudama Suda ...	136
B.	Svrha nadzora koji sprovodi Komitet ministara	137
C.	Nadzor nad isplatom novca na ime pravičnog zadovoljenja	138
1.	Primalac pravičnog zadovoljenja.....	139
a)	Isplata licu koje je označeno kao primalac	139

b) Isplata nekom drugom licu, a ne primaocu koga je Sud odredio	140
2. Rok za plaćanje, zatezna kamata i pritužbe.....	142
3. Mesto isplate	145
4. Valuta u kojoj se vrši isplata	145
5. Zaplena radi namirenja duga i oporezivanje	146
D. Pojedinačne i opšte mere: akcioni planovi i izveštaji o njihovom sprovođenju.....	148
1. Akcioni planovi.....	149
2. Izveštaji o sprovođenju akcionih planova	149
3. Struktura akcionih planova i izveštaja o njihovom izvršenju	150
E. Pristup informacijama i komunikacija sa Komitetom ministara	152
F. Privremene i zaključne rezolucije	153
G. Izuzetne mere koje ima na raspolaganju Komitet ministara.....	154
1. Obraćanje Sudu radi tumačenja presude.....	154
2. Postupak zbog neizvršenja presude	155
Odeljak 2. Nadzor nad izvršenjem odredaba prijateljskih poravnanja.....	156
Zaključci.....	158
Odabrana bibliografija.....	160

SKRAĆENICE

AFDI	<i>Annuaire français de droit international</i> (Francuski godišnjak međunarodnog prava)
AIDH	<i>Annuaire international des droits de l'homme</i> (Međunarodni godišnjak ljudskih prava)
CDDH	<i>Steering Committee for Human Rights</i> (Upravni komitet za ljudska prava)
CEJEC	<i>Centre d'études juridiques européennes et comparées</i> (Istraživački centar za evropsko i uporedno pravo)
CETS	<i>Council of Europe Treaty Series</i> (Zbirka ugovora Saveta Evrope)
CJEU	<i>Court of Justice of the European Union</i> (Sud pravde Evropske unije)
CM	<i>Committee of Ministers</i> (Komitet ministara)
Convention	<i>European Convention on Human Rights</i> (Evropska konvencija o ljudskim pravima – Konvencija)
CPT	<i>European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment</i> (Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja)
D	<i>Dalloz</i> (Recueil) (izdavačka kuća)
dec.	<i>Decision</i> (odluka)
ECHR	<i>European Court of Human Rights</i> (Evropski sud za ljudska prava – ESLJP ili Sud)
eComms	Elektronske komunikacije (platforma ESLJP)
ETS	<i>European Treaty Series</i> (Zbirka evropskih ugovora)
GC	<i>Grand Chamber</i> (Veliko veće)
HRLR	<i>Human Rights Law Review</i>

<i>ICC</i> MKS)	<i>International Criminal Court</i> (Međunarodni krivični sud –
<i>ICJ</i> MSP)	<i>International Court of Justice</i> (Međunarodni sud pravde –
<i>ILC</i>	<i>International Law Commission</i> (Komisija za međunarodno pravo)
<i>ILO</i>	<i>International Labour Organisation</i> (Međunarodna organizacija rada – MOR)
<i>IMSI</i>	<i>Immediate and Simplified Communication</i> (Procedura neposrednog i pojednostavljenog obaveštavanja o predstavkama)
<i>LGDJ</i>	<i>Librairie générale de droit et de jurisprudence</i>
<i>NGO</i> – NVO)	<i>Non-governmental organisations</i> (Nevladine organizacije
<i>NJHR</i>	<i>Nordic Journal of Human Rights</i>
<i>NQHR</i>	<i>Netherlands Quarterly of Human Rights</i>
<i>PACE</i>	<i>Parliamentary Assembly of the Council of Europe</i> (Parlamentarna skupština Saveta Evrope – PSSE)
<i>Rec</i>	<i>Recommendation</i> (Preporuka)
<i>Res</i>	<i>Resolution</i> (Rezolucija)
<i>Rev. Aff. Eur.</i>	<i>Revue des affaires européennes</i>
<i>RTDH</i>	<i>Revue trimestrielle des droits de l'homme</i>
<i>UN</i>	<i>United Nations</i> (Ujedinjene nacije)
<i>UNHCR</i>	<i>United Nations High Commissioner for Refugees</i> (Visoki komesar Ujedinjenih nacija za izbeglice)
<i>WECL</i>	<i>Well established case law</i> (ustaljena sudska praksa)
	<i>WLP</i> <i>Wolf Legal Publishers</i> izdavačka kuća

UVOD

Evropska konvencija o ljudskim pravima (u daljem tekstu: Konvencija) jedan je od najvažnijih međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava.

Potpisana je u Rimu 4. novembra 1950. i stupila je na snagu 3. septembra 1953. godine.¹ Konvencija sada obavezuje 47 država članica Saveta Evrope i odražava osnovne vrednosti svojstvene „evropskom javnom poretku”, kao i načela koja su sastavni deo demokratije i vladavine prava. Po rečima Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP), „demokratija se ukazuje kao jedini politički model o kome se razmišljalo prilikom izrade Konvencije pa je, samim tim, jedina u skladu s njom”.²

Pored toga što je jedan od najistaknutijih međunarodnih ugovora, Konvencija je i inkorporisana u pravne sisteme visokih strana ugovornica. Više od 60 godina nakon što je stupila na snagu i zahvaljujući veoma obimnom korpusu sudske prakse, Konvencija sada prožima većinu grana unutrašnjeg prava u visokim stranama ugovornicama. Zbog toga je njome ne samo utvrđen određeni broj ustavnih prava već je Konvencija sastavni činilac svakodnevne pravne prakse na nacionalnom nivou.

Prema izmenama koje su nastupile donošenjem Protokola br. 11. uz Konvenciju,³ članom 34. Konvencije priznaje se pravo na pojedinačnu predstavku, koje se sada može ostvariti bez izjave visoke strane ugovornice o njenom prihvatanju. To je procesno pravo u doslovnom smislu reči, i kao takvo je jedinstveno na međunarodnom nivou; reč je o pravu koje je dostupno za više od 800 miliona ljudi u nadležnosti visokih strana ugovornica. Priznanje takvog bezuslovnog prava, u kombinaciji sa bitnim proširenjem Saveta Evrope, dovelo je do ekspanzionizma rasta broja pojedinačnih predstavki, što je predstavljalo jedan od krupnih operativnih izazova za ceo sistem.

¹ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ETS br. 005).

² *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey* [GC], br. 19392/92, 30. januar 1998, paragraf 45.

³ Protokol br. 11. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kojim se restrukturiše kontrolni mehanizam uspostavljen Konvencijom (ETS br. 155).

Osnovna svrha Protokola br. 14⁴ uz Konvenciju, koji je stupio na snagu 1. juna 2010, bila je da se pojednostavi i ubrza postupak pred ESLJP kako bi se taj problem rešio. Od tada, dodatno ohrabren konferencijama na visokom nivou koje su bile posvećene budućnosti sistema Konvencije,⁵ ESLJP je znatno poboljšao svoje metode rada, što mu je omogućilo da stekne kontrolu nad brojem predmeta u razmatranju. Slične promene uočene su i na nivou Komiteta ministara Saveta Evrope u kontekstu nadzora nad izvršenjem presuda ESLJP.

Svi ti koraci doveli su do toga da postupak po Konvenciji postane složeniji, pa se onima koji se u praksi bave tim sistemom može oprostiti što se ponekad osećaju kao da su se izgubili u lavirintu. Svrha ovog rada jeste da se na najjednostavniji mogući način ispituju različite faze postupka pred organima Konvencije i da se pruži jedan praktični vodič korisnicima, a naročito onim koji zastupaju podnosiocima predstavki.

Ova knjiga obuhvata sve faze, od pripreme i podnošenja predstavke Evropskom sudu do potpunog izvršenja presude ESLJP i zaključenja postupka nadzora koji sprovodi Komitet ministara.

U tom kontekstu, ukratko će biti pomenuti organi Konvencije i njihova uloga u funkcionisanju celog sistema (Poglavlje I), pre no što se pozabavimo postupkom pred Sudom (Poglavlje II) i postupkom pred Komitetom ministara (Poglavlje III).

⁴ Protokol br. 14. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kojim se menja kontrolni sistem Konvencije (CETS br. 194).

⁵ Vidi Konferenciju u Interlakenu (2010), Konferenciju u Izmiru (2011), Konferenciju u Brajtonu (2012), Briselsku konferenciju (2015) i Konferenciju u Kopenhagenu (2018).

POGLAVLJE I

ORGANI EVROPSKE KONVENCIJE O LJUDSKIM PRAVIMA

Evropski sud za ljudska prava je glavni organ Konvencije (Odeljak 1), dok se Komitet ministara stara da taj sistem bude delotvoran (Odeljak 2). Ostali organi Konvencije (Odeljak 3) jesu Parlamentarna skupština Saveta Evrope, ne samo zbog toga što bira sudije Evropskog suda, potom Generalni sekretar Saveta Evrope, koji ima istražna ovlašćenja, i Komesar Saveta Evrope za ljudska prava, koji ima pravo da interveniše u postupku Suda. Ovde vredi naglasiti da, iako su glavne institucije Saveta Evrope istovremeno organi Konvencije, sam ESLJP nije organ Saveta Evrope. To je međunarodni sud koji je osnovan i upravlja se prema međunarodnom ugovoru, Konvenciji, i nezavisan je od Saveta Evrope u institucionalnom i funkcionalnom smislu.

Odeljak 1. Evropski sud za ljudska prava: glavni organ Konvencije

Nakon ukidanja Evropske komisije za ljudska prava stupanjem na snagu Protokola br. 11, 1. novembra 1998, Sud je postao glavni organ Evropske konvencije o ljudskim pravima. Delovanje Suda uređeno je članom 19. *et seq.* Konvencije. Članom 19. uspostavljen je Sud i povereno mu je da se stara o ispunjenju obaveza iz Konvencije i protokola uz nju koje su prihvatile visoke strane ugovornice.

Sud radi kao stalni organ⁶ i sastoji se od onolikog broja sudija koliko ima visokih strana ugovornica,⁷ tj. od njih 47. Sudije se biraju na jedinstven period od devet godina i ne mogu se ponovo birati. Njihov mandat ističe kada navrše 70 godina.⁸ Sve sudije se sastaju na opštoj sednici Suda na

⁶ Član 19. stav 2. Konvencije.

⁷ Član 20. Konvencije.

⁸ Član 23. Konvencije. Vidi, međutim, Protokol br. 15. uz Konvenciju koji utvrđuje da „kandidati moraju biti mlađi od 65 godina na dan podnošenja zahteva Parlamentarne skupštine da joj se dostavi lista od tri kandidata u skladu sa članom 22.“ Takođe treba istaći

kojoj rešavaju mahom o administrativnim i organizacionim stvarima⁹ (A). Kako bi delotvornije funkcionisao i bolje organizovao svoj rad, Sud se sastoji od pet odeljenja (B). Kako bi razmatrao predmete koji se pred njega iznesu, Sud zaseda u četiri formacije: kao sudija pojedinac, u odborima od tri sudije, veću od sedam sudija i Velikom veću od sedamnaest sudija¹⁰ (C).

A) Opšta sednica Suda

Opšta sednica Suda je najviša formacija Suda. Ona je nadležna da razmatra administrativne i organizacione stvari koje se odnose na rad Suda. Opštu sednicu Suda saziva predsednik Suda. Opšta sednica Suda može se sazvati i na zahtev jedne trećine članova Suda i mora se, u svakom slučaju, sazvati jednom godišnje. Kvorum Opšte sednice Suda čine dve trećine izabranih sudija. Ako nema kvoruma, predsednik odlaže sednicu.¹¹ U praksi se to, međutim, gotovo nikada ne događa zato što Opštoj sednici uvek prisustvuje veliki broj sudija.

U članu 25. Konvencije pobrojani su glavni zadaci Opšte sednice Suda: bira predsednika, potpredsednika i predsednika odeljenja,¹² usvaja Poslovnik Suda, bira sekretara i zamenika sekretara Suda i podnosi zahtev Komitetu ministara da smanji na pet broj sudija u većima.¹³ Ova lista, međutim, nije iscrpna jer se u Poslovniku izričito pominju i druga ovlašćenja i odgovornosti Opšte sednice Suda, kao što je odlučivanje u slučaju nesaglasnosti između predsednika i sudija u pogledu dodatnih aktivnosti sudija koje su nespojive sa zahtevima njihove službe¹⁴ i razrešava sudije koji više ne ispunjavaju potrebne uslove.¹⁵

U praksi, Opšta sednica Suda ima sve izraženiju ulogu, potvrđujući osnovne smernice pravosudne politike Suda, osnivajući interne odbore i

da „[s]udije ostaju na dužnosti dok im se ne odredi zamena” (član 23. stav 3. Konvencije). To je važna odredba budući da se njome obezbeđuje kontinuitet rada Suda.

⁹ Član 25. Konvencije i Pravilo 20. Poslovnika Suda.

¹⁰ Član 26. stav 1. Konvencije.

¹¹ Pravilo 20. Poslovnika Suda.

¹² U članu 25. tačke (b) i (c) govori se o „većima Suda”, ali su to u stvari „odeljenja”. Vidi, takođe pravila 8, 12. i 25. Poslovnika Suda. Više o razlici između veća i odeljenja vidi dole, pod B.

¹³ Mogućnost za podnošenje takvog zahteva utvrđena je članom 26. stav 2. Konvencije, saglasno izmenama na osnovu Protokola br. 14. Međutim, ta odredba nikada nije primenjena.

¹⁴ Pravilo 4. stav 1. Poslovnika Suda.

¹⁵ Pravilo 7. Poslovnika Suda.

radne grupe i usvajajući njihove izveštaje, pripremajući doprinos Suda konferencijama o budućnosti sistema Konvencije (kao što su konferencije u Interlakenu, Izmiru, Brajtonu ili Briselu) ili utvrđujući stav Suda u pregovorima o novim protokolima uz Konvenciju.

B) Odeljenja: administrativne jedinice

U Konvenciji se ne pominju različita odeljenja Suda kao takva. Ona su novina koju je doneo Poslovnik Suda i ne treba ih brkati sa većima. Odeljenja su suštinski administrativne jedinice i trenutno postoji pet takvih jedinica, od čega tri odeljenja imaju po devet sudija, a dva odeljenja imaju po deset sudija (ukupno to daje broj od 47 sudija). Sastav odeljenja je tako koncipiran da u najvećoj mogućoj meri obezbedi geografsku uravnoteženost i uravnoteženost prema polu, a da u isto vreme odrazi različite pravne sisteme koji postoje u državama članicama. Na čelu dvaju odeljenja nalaze se potpredsednici Suda, dok se na čelu preostala tri nalaze predsednici odeljenja. Svako odeljenje bira svog potpredsednika.

Za razliku od odeljenja, veća su sudske formacije. Saglasno članu 26. stav 1. Konvencije, veće se uvek sastoji od sedam sudija. Veća deluju u sklopu odeljenja. Predsednik svakog odeljenja učestvuje u svim formacijama veća dok ostale sudije iz tog odeljenja učestvuju u formacijama veća po principu rotacije. Na taj način, u svakoj sudskoj formaciji uvek se nalaze dve ili tri sudije zamenici, čime se otklanja potreba da se suđenje odloži ako neki sudija iznenadno nije u mogućnosti da prisustvuje. Ako sudija nije u mogućnosti da učestvuje u radu, na primer zbog lošeg zdravstvenog stanja, njega zamenjuje prvi sudija zamenik (osim ako se radi o sudiji koji je izabran sa liste visoke strane ugovornice koja je stranka u datom predmetu i po službenoj dužnosti zaseda u sastavu veća o kome je reč).¹⁶ Predsednik Suda učestvuje u jednom od odeljenja koje ima deset sudija. Zbog opterećenosti poslom, on učestvuje samo kao „nacionalni sudija” u formacijama veća koje odlučuje u postupku po predmetima protiv države sa čije je liste on izabran.

Kao i veća, tako i odbori od po tri sudije deluju kao sudske formacije u okviru odeljenja.¹⁷ Uopštenije rečeno, odeljenja su jedinice u sklopu kojih

¹⁶ Član 26. stav 4. Konvencije.

¹⁷ Vidi član 26. stav 1. Konvencije u kome se govori o „većima” Suda, iako su to u stvari „odeljenja”.

se organizuje obavljanje sudijskih funkcija. Odeljenja takođe rešavaju administrativna pitanja koja se odnose na njihovo funkcionisanje. U radu im pomažu sekretar, zamenik sekretara, pravnici u Sekretarijatu i drugi službenici Sekretarijata Suda.

C. Sudske formacije

1. Sudija pojedinac

Formacija sudija pojedinac ustanovljena je Protokolom br. 14. uz Konvenciju¹⁸ kako bi se pojednostavilo i ubrzalo postupanje po predstavkama koje su očigledno neprihvatljive ili koje se mogu skinuti sa liste predmeta Suda „bez daljeg ispitivanja”¹⁹, što je ovlašćenje koje su ranije imali odbori od tri sudije. Taj korak je imao veliki uticaj na funkcionisanje Suda, omogućivši da se drastično smanji broj zaostalih predmeta u razmatranju.²⁰

Načelno gledano, sve sudije postupaju kao sudije pojedinci. Imenuje ih predsednik Suda na rok od 12 meseci. Da bi se osigurala njihova nepristrasnost, član 26. stav 3. Konvencije propisuje da sudija kada sudi kao sudija pojedinac ne može da razmatra predstavku podnetu „protiv visoke strane ugovornice sa čije je liste izabran”. Svakom sudiji pojedincu povereno je da razmatra predstavke protiv unapred utvrđenog spiska zemalja. Njima u radu pomažu izvestioci koji nisu sudije, negoiskusni pravnici koji čine deo Sekretarijata Suda.²¹

Dužnosti sudije pojedinca obavljaju se uporedo s drugim dužnostima koje proističu iz učešća svakog sudije u određenom odeljenju. Drugačije rečeno, sudije o kojima je reč nastavljaju da ispituju predstavke u svojim odeljenjima. Pored toga, Pravilo 27A stav 2. tačka (a) Poslovnika Suda omogućuje predsednicima odeljenja da sude kao sudije pojedinci. To znači da u praksi, u vreme kada obaveštava odgovornu državu o

¹⁸ Vidi članove 6. i 7. Protokola br. 14. kojima je izmenjen član 26. i dodat član 27. Konvencije. Vidi, takođe, Pravilo 27A Poslovnika Suda.

¹⁹ Član 27. stav 1. Konvencije. Vidi, takođe, eksplanatorni izveštaj o Protokolu br. 14, stav 67. Sicilianos, L.-A., „La 'réforme de la réforme' du système de protection de la Convention européenne des droits de l'homme”, *AFDI*, tom 49 (2003), str. 611–640.

²⁰ Vidi statističke podatke sadržane u *Annual Reports* (Godišnji izveštaji) Suda, naročito za 2014. i 2015. godinu.

²¹ Član 24. stav 2. Konvencije i Pravilo 18A Poslovnika Suda.

predstavci, predsednik odeljenja odbacuje sve predstavke koje su očigledno neosnovane prema članu 35. Konvencije.²² Na taj način, državi se prosleđuje samo onaj deo predstavke povodom koga se otvaraju pitanja koja zahtevaju da budu podrobno razmotrena.

Slična zapažanja važe, *mutatis mutandis*, i kada je reč o nadležnosti potpredsednika odeljenja prilikom razmatranja zahteva za donošenje privremenih mera. U suštini, takav zahtev se može odbaciti uporedo sa odlukom o odbacivanju relevantne predstavke koju donosi potpredsednik odeljenja, postupajući u svojstvu sudije pojedinca.²³

2. Odbori

Odbori su sastavljeni od po tri sudije koji se imenuju po principu rotacije članova svakog odeljenja, na period od dvanaest meseci, koji se može obnoviti. Odbori o kojima je reč obično ne obuhvataju predsednike odeljenja. Na čelu svakog odbora nalazi se član koji ima prvenstvo u odeljenju.²⁴

Za razliku od formacije koju čini sudija pojedinac, odbori troje sudija postojali su i pre nego što je stupio na snagu Protokol br. 14. uz Konvenciju. Međutim, Protokol br. 14. im je dao znatno šira ovlašćenja. Dok taj protokol nije stupio na snagu, odbori su samo proglašavali predstavke neprihvatljivima ili su ih brisali sa liste predmeta Suda. Protokolom br. 14. uvedena je nova nadležnost, koja dozvoljava odborima da proglase predstavku prihvatljivom i da odluče o suštini spora, (meritumu) „ako je pitanje koje je predmet spora, takvo da se odnosi na tumačenje ili primenu Konvencije ili protokola uz nju i već je razjašnjeno u ustaljenoj praksi Suda”.²⁵ Drugačije rečeno, odbori troje sudija sada mogu da izriču presude (a ne samo da donose odluke) i da, po potrebi, utvrde da je bilo povrede Konvencije.

Cilj ove nadležnosti uvedene Protokolom br. 14. naročito je bio da se olakša hvatanje u koštac sa velikim brojem „repetitivnih” predmeta. Naime, kada je formulisan tekst Protokola, uočeno je da repetitivni predmeti učestvuju s velikim procentom u ukupnom broju predmeta pred

²² Vidi, takođe, Pravilo 54. stavovi 2(b) i 3. Poslovnika Suda.

²³ Vidi pravila 27A stav 2 (b) i 54. stav 4. Poslovnika Suda.

²⁴ Pravilo 27. Poslovnika Suda.

²⁵ Član 28. stav 1(b) Konvencije, koji je dodat na osnovu člana 8. Protokola br. 14.

Sudom.²⁶ To saznanje je podstaklo autore teksta Protokola da ustanove nov način postupanja u takvim predmetima, kojima se više ne bave veća od sedam sudija, već tročlani sudijski odbori po pojednostavljenoj proceduri.

Rukovodeći se istom brigom za postizanje veće jednostavnosti i efikasnosti, Protokolom br 14. uvedena je i odredba koja omogućuje da se odbori troje sudija obrazuju bez učestvovanja sudije izabranog sa liste visoke strane ugovornice, protiv koje je podneta predstavka tj. bez „nacionalnog sudije”.²⁷ Očigledno je da ova odredba omogućuje veću fleksibilnost u obrazovanju i delovanju odbora, naročito kada je reč o predstavkama poteklim iz onih zemalja koje i inače imaju najveći broj predstavki u rešavanju pred Sudom. Međutim, odbor i dalje može, u svakoj fazi postupka, da pozove nacionalnog sudiju da zauzme mesto jednog od njegovih članova, „uzimajući u obzir sve relevantne činjenice”, uključujući i to da li je ta visoka strana ugovornica osporila primenu procedure koja je uvedena na osnovu Protokola br. 14 i koja omogućuje odborima da donose presude.

Tako se može primetiti da visoku stranu ugovornicu Konvencije može proglasiti odgovornom za povredu međunarodnih obaveza jedna međunarodna sudska formacija u kojoj nacionalni sudija (iz te visoke strane ugovornice) nije imao nikakvu ulogu. To je mala revolucija u međunarodnom pravu koja je inspirisana pravom EU i postupkom pred SPEU.

Danas se odbori troje sudija sve češće koriste. Delatnosti odbora se ne ograničavaju na to da potvrđuju prijateljska poravnanja ili da odobravaju uslove jednostranih izjava²⁸ i da skidaju predstave sa liste predmeta, odnosno da proglašavaju predstave neprihvatljivima ili da donose presude u sasvim jednostavnim predmetima koji se odnose na dužinu postupka. Time što je prihvatio širu definiciju „ustaljene sudske prakse” Sud je nastojao da još više iskoristi potencijal Protokola br. 14. pa odbore koristi za postupanje u predmetima koji se odnose na sve veći broj prava zaštićenih Konvencijom i protokolima uz nju. O detaljima postupka pred tročlanim odborima kasnije će biti više reči. Za sada je, međutim, važno naglasiti da formacija koja je svojevremeno imala samo sekundarni ili

²⁶ Vidi Eksplanatorni izveštaj o Protokolu br. 14, stav 68.

²⁷ Vidi član 28. stav 3. Konvencije, uveden na osnovu člana 8. Protokola br. 14.

²⁸ Više o jednostranim izjavama vidi dalje u tekstu, Poglavlje II, Odeljak 9 B.

rezidualni značaj u Evropskom sudu za ljudska prava sada postaje norma – barem ako govorimo u kvantitativnom smislu.

3. Veća

Veća Suda sada čini po sedam sudija.²⁹ Veća rešavaju u predmetima koji ne spadaju ni u nadležnost sudije pojedinca, ni u nadležnost odbora troje sudija. Drugačije rečeno, veća se bave predmetima koji zahtevaju da se dalje ispituju u pogledu prihvatljivosti i/ili merituma predstavke. To posebno važi za slučajeve u kojima se otkrivaju sistemski problemi ili u kojima se otvaraju načelna pitanja u vezi sa unutrašnjim pravnim poretkom, predstavke koje pokreću nova pitanja u vezi s tumačenjem i primenom Konvencije ili one predstavke koje su u činjenično novom kontekstu i, konačno, za predmete u kojima je potrebno pribeći delikatnom odmeravanju i uravnotežavanju, naročito u pogledu načela srazmernosti.

Veća funkcionišu u sklopu pet odeljenja Suda. Većima predsedava predsednik odeljenja, osim ukoliko je on sudija izabran sa liste države članice o kojoj je u predstavci reč, pa u tom slučaju veću kao sudskoj formaciji predsedava potpredsednik odeljenja. Za razliku od tročlanih odbora, koji se mogu formirati bez učešća sudije izabranog sa liste odgovorne države, potpredsednik veća sudi kao član po službenoj dužnosti koji je pozvan da rešava u predmetu protiv te države. Ako nacionalni sudija nije član odeljenja kojem je predstavka dodeljena u rad prema Pravilu 51. i 52. Poslovnika Suda, on je član veća po službenoj dužnosti, saglasno članu 26. stav 4. Konvencije.³⁰ Osim toga, ako je taj nacionalni sudija sprečen ili nije u mogućnosti da zaseda, predsednik Suda bira nekoga sa liste koju unapred dostavi država protiv koje je podneta predstavka da zaseda u svojstvu *ad hoc* sudije.³¹ U interesu ekonomičnosti postupka i iz praktičnih razloga, država o kojoj je reč može odrediti nekog drugog sudiju Suda da postupa kao *ad hoc* sudija.

Pored predsednika odeljenja i nacionalnog sudije (ili *ad hoc* sudije), preostalih pet članova različito sastavljenih veća određuju se prema principu rotacije među sudijama koji su članovi odeljenja. Preostale sudije

²⁹ Treba istaći da Opšta sednica Suda može da traži od Komiteta ministara da broj sudija u većima smanji na pet (članovi 25(f) i 26. stav 2. Konvencije), ali ona to svoje ovlašćenje još nije iskoristila.

³⁰ Vidi, takođe, Pravilo 26. stav 1(b) Poslovnika Suda.

³¹ Član 26. stav 4. Konvencije, Pravila 29. i 26. stav 1(a) *in fine* Poslovnika Suda.

su sudije zamenici koji mogu biti pozvani da postupaju ako je sprečen neki član veća.

4. Veliko veće

Veliko veće je sastavljeno od sedamnaest sudija i još, uopšteno govoreći, tri sudije zamenika (i tri rezervne sudije).³² Veliko veće odlučuje o predmetima u kojima se pokreće neko ozbiljno pitanje koje je značajno za tumačenje Konvencije ili protokola uz nju, odnosno ako rešenje pitanja pred većem može da dovede do rezultata koji nije u saglasnosti s nekom prethodno donetom presudom Suda.³³ Drugačije rečeno, Velikom veću se predmeti upućuju samo u izuzetnim okolnostima, a njegova je prvenstvena uloga da obezbedi jednoobraznost sudske prakse Suda.

Po pravilu, Velikom veću predsedava predsednik Suda, osim ukoliko je izabran sa liste visoke strane ugovornice koja je stranka u konkretnom predmetu, a u tom slučaju predsedava onaj potpredsednik koji ima prednost po preseansu. Sastav Velikog veća je (delimično) različit za svaki pojedinačni predmet. U stvari, članovi Biroa Suda – konkretno, predsednik i potpredsednici Suda, kao i predsednici odeljenja – ulaze u sastav Velikog veća kao članovi po službenoj dužnosti,³⁴ čime se obezbeđuje izvestan stepen postojanosti sastava. Nacionalni sudija takođe ulazi u sastav Velikog veća po službenoj dužnosti, pod istim uslovima kao i kada je reč o većima.³⁵ Ostale sudije biraju se u skladu s Poslovníkom Suda, tj. izvlačenjem žreba.³⁶ Žreb izvlači predsednik Suda.

Kada se predmet iznese pred Veliko veće na osnovu člana 43. – tj. nakon što veće donese presudu – nijedan sudija koji je bio član veća koje je izreklo presudu ne može učestvovati u radu Velikog veća, „sa izuzetkom predsednika veća i sudije koji je izabran sa liste visoke strane ugovornice protiv koje je podneta predstávka”.³⁷ U poslednje vreme predsednik veća

³² Sudije zamenici učestvuju na raspravama i mogu biti pozvani da zauzmu mesto redovnog sudije ako je on sprečen. Time se izbegavaju proceduralne komplikacije, kao što je odlaganje suđenja, i izbegava se potreba da se drži nova rasprava ako iskrсну okolnosti usled kojih je redovni sudija sprečen da obavlja svoje dužnosti po završetku rasprave, ali pre nego što bude doneta presuda. Rezervne sudije moraju biti spremne da deluju kao sudije zamenici, ako takva potreba iskrснуe.

³³ Član 30. i 43. stav 2. Konvencije, Pravila 72. i 73. Poslovníka Suda.

³⁴ Član 26. stav 5. Konvencije, Pravilo 24. stav 2(a) Poslovníka Suda.

³⁵ Član 26. stavovi 4. i 5. Konvencije, Pravilo 24. stav 2(b) Poslovníka Suda.

³⁶ Član 24. stav 2(e) Poslovníka Suda.

³⁷ Član 26. stav 5. Konvencije, Pravilo 24. stav 2(d) Poslovníka Suda.

se uzdržava od učestvovanja u sastavu Velikog veća kako bi se još bolje obezbedila objektivna nepristrasnost Velikog veća. Kada veće ustupi nadležnost Velikom veću saglasno članu 30. Konvencije, svi članovi tog veća učestvuju u sastavu Velikog veća, ali pošto samo veće nije donelo presudu u tom slučaju se pitanje objektivne nepristrasnosti ne postavlja.

Odeljak 2. Komitet ministara: obezbeđivanje delotvornog sistema

Komitet ministara je jedan od ključnih organa Saveta Evrope. On zaseda na različitim nivoima: na nivou ministara, na nivou stalnih predstavnika država članica Saveta Evrope i na nivou zamenika ministara. Sastav i ovlašćenja Komiteta ministara utvrđena su u Glavi IV Statuta Saveta.³⁸ Njegov osnovni cilj jeste da očuva vrednosti na kojima se zasniva Savet Evrope i on u tom kontekstu nadzire poštovanje obaveza koje su države članice preuzele stupanjem u Savet Evrope.

Isto onako kao što je institucija Saveta Evrope, Komitet ministara je i jedan od ključnih organa Konvencije, i to je još od 1950. godine, kada su mu izvornim tekstom Konvencije poverene dve uloge – sudska i diplomatska.

Međutim, iako je Komitet suštinski bio politički organ, sastavljen, kao što jeste, od predstavnika vlada država članica Saveta Evrope, on je isto tako ostvarivao i sudska ovlašćenja u vezi sa izveštajima koje je podnosila bivša Evropska komisija za ljudska prava. Prema članu 32. izvornog teksta Konvencije, Komitet ministara je bio dužan da razmatra izveštaje Komisije. Ako je te izveštaje usvajao, a u isto vreme utvrđivao da je došlo do povrede Konvencije, Komitet je mogao da dosudi pravično zadovoljenje oštećenoj stranci na osnovu člana 50. Konvencije (to je sadašnji član 41). Međutim, budući da je za takve odluke potrebna dvotrećinska većina da bi mogle biti usvojene u Komitetu ministara,³⁹

³⁸ Statut Saveta Evrope (ETS br. 001).

³⁹ Vidi član 9. stav 4. Poslovnika, po kome se odvijaju sastanci zamenika ministara.

uvek je postojao rizik da takav postupak ne urodi obavezujućim rezultatom.⁴⁰

U datim okolnostima bilo je jasno da je Komitetu ministara trebalo dati sudska ovlašćenja. Mehanizam koji je ustanovljen Konvencijom bio je potpuno nov, bez presedana, čak revolucionaran u međunarodnom pravu, naročito kada je reč o priznanju prava na podnošenje pojedinačnih predstavki. Komitetu je poverena sudska uloga u nadi da će se time odagnati strahovanja država jer će im se obezbediti izvestan stepen kontrole nad načinom na koji ceo sistem funkcioniše. Međutim, nadležnost Komiteta ministara u sudskoj sferi tumačena je u isto vreme i kao sukob nadležnosti koji je imao potencijal da podrije poverenje u čitav sistem, pa je stoga Protokolom br. 11. uz Konvenciju, koji je stupio na snagu 1. novembra 1998, ukinuta Evropska komisija za ljudska prava, a samim tim i sudska uloga Komiteta ministara.

Od tada je Komitet ministara usredsredio svoja ovlašćenja i odgovornosti na političku i diplomatsku sferu, koje, u suštini, obuhvataju nadzor nad izvršenjem presuda Evropskog suda i uslovima prijateljskog poravnania između odgovornih država i podnosilaca predstavki. Konkretnije rečeno, saglasno članu 46. stav 1. Konvencije, visoke strane ugovornice se obavezuju da se povinuju pravosnažnoj presudi Suda u svakom predmetu u kome su stranke. Prema stavu 2. tog člana, pravosnažna presuda Suda dostavlja se Komitetu ministara, koji nadgleda njeno izvršenje. Slična odredba važi i za odluke koje Sud donese u vezi s prijateljskim poravnanjima.⁴¹

Kako će dalje u tekstu biti podrobno objašnjeno, nadzorne aktivnosti Komiteta ministara bitno su evoluirale, što je dovelo do usvajanja različitih individualnih mera u korist podnosilaca predstavki, kao i opštih mera, bilo zakonodavnih, bilo nekih drugih. Komitetu ministara u obavljanju njegovih nadzornih dužnosti pomaže Odeljenje za izvršenje presuda Evropskog suda za ljudska prava, koje je deo Generalnog direktorata za „ljudska prava i vladavinu prava” Saveta Evrope.

⁴⁰ Ovde treba podsetiti da u tri prva međudržavna predmeta koja je pokrenuo Kipar protiv Turske Komitet ministara nije doneo odluku u vezi sa izveštajima bivše Evropske komisije za ljudska prava. Vidi Komitet ministara, Rezolucija DH (79) 1 (što se odnosi na prve dve međudržavne predstavke) i Rezolucija DH (92) 12 (što se odnosi na treću međudržavnu predstavku).

⁴¹ Član 39. stav 4. Konvencije.

Iako je tačno da postoji jedan broj presuda koje još čekaju izvršenje, nekoliko godina nakon što ih je Sud doneo, važno je imati na umu da je ovaj mehanizam nadzora jedinstven u svetu. Na primer interamerički sistem nema nikakvu instituciju koja bi obavljala funkcije ekvivalentne funkcijama Komiteta ministara, tako da Interamerički sud mora sam neposredno da se uključi u izvršenje presuda koje izriče.⁴² To nepostojanje nadzornog organa još je više izraženo u sistemu UN za zaštitu ljudskih prava.

Situacija u drugim ključnim sistemima zaštite ljudskih prava pokazuje razmere institucionalne podrške koju pruža Komitet ministara. Uz podršku Odeljenja za izvršenje presuda, Komitet ministara je očigledno presudno važan za obezbeđivanje efikasnosti i verodostojnosti sistema Konvencije.

Odeljak 3. Ostali organi Konvencije

Kao i Sud i Komitet ministara Saveta Evrope, i ostala tela Saveta Evrope imaju zadatak da ostvaruju određene nadležnosti po Konvenciji postupajući kao njeni organi. To su Parlamentarna skupština Saveta Evrope (A), Generalni sekretar organizacije (B) i Komesar za ljudska prava (C).

A) Parlamentarna skupština

Parlamentarna skupština Saveta Evrope je organ Konvencije u tom smislu što ona bira sudije u ime svake visoke strane ugovornice. Sudije se biraju većinom glasova sa liste od tri kandidata koje predloži visoka strana ugovornica o kojoj je reč.⁴³ Izborni postupak pruža demokratski legitimitet sudijama Evropskog suda. Saglasno članu 21. stav 1. Konvencije, sudije moraju imati „visoki moralni ugled i posedovati kvalifikacije potrebne za obavljanje visokih sudskih funkcija, odnosno biti priznati pravni stručnjaci”.

Da bi se obezbedilo da ti uslovi budu ispunjeni, postupak izbora sudija sastoji se od dveju faza: prvo se odvija postupak nacionalnog izbora i na

⁴² Član 65. Američke konvencije za ljudska prava.

⁴³ Stav 22. Konvencije.

kraju tog postupka sačinjava se lista sa imenima tri kvalifikovana kandidata, dok se u drugoj fazi odvija izborni postupak u Parlamentarnoj skupštini. Na listi od tri kandidata načelno se mora nalaziti barem jedan kandidat „slabije zastupljenog pola“. Kako bi se pomoglo da se obezbedi da kandidati ispunjavaju sve zahteve, savetodavni panel eksperata Saveta Evrope nudi poverljive savete pre nego što konačna lista sa tri imena bude poslata Parlamentarnoj skupštini.

Kada Skupština primi listu kandidata, Specijalni odbor za izbor sudija u Evropski sud za ljudska prava razgovara sa svakim kandidatom i pomno ispituje njihove radne biografije (CV) dostavljene u standardnom formatu. Taj odbor odlučuje da li kandidati zaista ispunjavaju zahteve i, sledstveno tome, da li je lista prihvatljiva. Ako lista jeste prihvatljiva, Odbor ukazuje na to kog kandidata ili kandidate smatra najpogodnijima. U suprotnom slučaju, Odbor odbija listu i traži od države da dostavi novu.

Na osnovu preporuka Odbora Parlamentarna skupština prelazi na izbor kandidata tajnim glasanjem na jednoj od svojih plenarnih sednica. U prvom krugu glasanja potrebna je apsolutna većina glasova prisutnih. Ako se to ne postigne, održava se drugi krug glasanja i tada na položaj sudije Evropskog suda za ljudska prava biva propisno izabran kandidat koji osvoji većinu glasova.⁴⁴

B) Generalni sekretar

Prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, Generalni sekretar Saveta Evrope ima istražna ovlašćenja. Član 52. Konvencije glasi: „Po prijemu zahteva od Generalnog sekretara Saveta Evrope, svaka Visoka strana ugovornica pružiće objašnjenje o načinu na koji njeno unutrašnje pravo obezbeđuje stvarnu primenu svih odredaba ove Konvencije“. Prema tome, iz formulacije ove odredbe sledi da pravo da pokrene istragu ima Generalni sekretar i samo Generalni sekretar. Zahtev za dobijanje informacija može se odnositi na jednu ili više odredaba Konvencije i naročito na materijalna prava koja su njome zajemčena. Zahtev može biti upućen jednoj određenoj državi ili svim visokim stranama ugovornicama.

⁴⁴ Za više informacija o tome, vidi PSSE, Odbor za izbor sudija Evropskog suda za ljudska prava, „Procedure for electing judges to the European Court of Human Rights“, doc. AS/Cdh/Inf (2019)01 rev, 23. januar 2019.

Generalni sekretar Saveta Evrope ta svoja istražna ovlašćenja iskoristio je samo u malom broju slučajeva. Zaista, otkako je Konvencija 1953. godine stupila na snagu, upućeno je samo devet zahteva za dobijanje obaveštenja prema gore navedenoj odredbi.⁴⁵

C) Komesar za ljudska prava

Funkcija Komesara za ljudska prava Saveta Evrope uspostavljena je 1999. godine Rezolucijom Komiteta ministara.⁴⁶ Tokom *travaux préparatoires* na Protokolu br. 14. Konvencije Komesar je zatražio da dobije pravo da interveniše u postupcima pred Sudom. Taj zahtev je podržala Parlamentarna skupština u svojoj Preporuci 1640 (2004) o Trećem godišnjem izveštaju o aktivnostima Komesara za ljudska prava Saveta Evrope (1. Januar – 31. decembar 2002), koji je usvojen 26. januara 2004. Na osnovu te preporuke Protokolom br. 14. pridodat je novi stav članu 36. Konvencije, o intervenciji trećih lica, tako da je utvrđeno sledeće: „Komesar za ljudska prava Saveta Evrope može podneti pismeni podnesak i uzeti učešće u raspravi u predmetima pred većem i Velikim većem.”⁴⁷

Ovim stavom nastoji se da se opšti interes delotvornije zaštititi tako što se Komesaru daje pravo da interveniše kao treće lice. Zahvaljujući svome iskustvu i informacijama kojima raspolaže, Komesar može pomoći da se proširi znanje Suda o određenim pitanjima, naročito u onim predmetima u kojima se posebno ističe postojanje sistemskih ili strukturnih problema. Komesar je prvi put iskoristio svoje pravo da interveniše po članu 36. stav 3. u postupku pred Velikim većem, u predmetu *Centre of legal resources on behalf of Valentin Câmpeanu protiv Rumunije*.⁴⁸ Otada je Komesar intervenisao u relativno malom broju predmeta.⁴⁹

⁴⁵ Od tih zahteva, svi sem dva zahteva bili su upućeni svim visokim stranama ugovornicama Konvencije. Više o tome vidi u W. Schabas, *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford: Oxford University Press, 2015, str. 897–901.

⁴⁶ Rezolucija (99) 50, koju je Komitet ministara doneo 7. maja 1999.

⁴⁷ Vidi, takođe, Pravilo 44. stav 2. Poslovnika Suda.

⁴⁸ *Centre of legal resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania /Centar za pravne resurse u ime Valentina Kampeanua protiv Rumunije*[GC], br. 47848/08, 17. jul 2014.

⁴⁹ Vidi, na primer, *N. D. v. Spain* i *N.T. v. Spain*, br. 8675/15 i 8697/15, 3. oktobar 2017. i *Hilal Mammadov v. Azerbaijan*, br. 81553/12, 4. februar 2016.

Takođe vredi ukazati na to da Protokol br. 16⁵⁰ sadrži odredbu sličnu onoj iz člana 36. stav 3. Konvencije, koja Komesaru pruža pravo da interveniše u postupku pred Velikim većem u okviru postupka za davanje savetodavnog mišljenja.⁵¹

⁵⁰ Protokol br. 16. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (CETS br. 214).

⁵¹ Protokol br. 16, član 3. i Eksplanatorni izveštaj uz Protokol br. 16, stav 19.

POGLAVLJE II

POSTUPAK PRED EVROPSKIM SUDOM ZA LJUDSKA PRAVA

Prema Konvenciji, Sud može da prima predstavke od: a) svake visoke strane ugovornice u vezi sa svakom povredom odredaba Konvencije ili protokola uz nju za koju ta strana ugovornica smatra da se može pripisati nekoj drugoj visokoj strani ugovornici (član 33. Konvencije) i b) svakog lica, nevladine organizacije ili grupe lica koji tvrde da su žrtve povrede prava ustanovljenih Konvencijom ili protokolima uz nju, učinjene od strane neke visoke strane ugovornice (član 34. Konvencije).

Mogućnost podnošenja međudržavnih predavki formulisana je gotovo istovetno kao i u izvornom tekstu Konvencije (nekadašnji član 24. Konvencije). Još od vremena kada je ceo sistem stvoren, ti pravni lekovi su bili jedan od ključnih delova mehanizma „kolektivnog jemstva” prava koji je utvrđen Konvencijom. Uvođenje prava na pokretanje međudržavne predstavke predstavljalo je, isto tako, važan korak u razvoju međunarodnog prava.

Takve vrste pravnih lekova podrazumevaju da *svaka* visoka strana ugovornica ima pravo da se obrati međunarodnom nadzornom telu u vezi s poštovanjem *svake* odredbe neke međunarodne konvencije. Drugačije rečeno, države o kojima je reč zauzele su stav da, iz razloga koji proističu iz njihove prirode i važnosti, ugovorne obaveze svake države važe *erga omnes partes*. Svaka visoka strana ugovornica ima pravo da se prituži na povrede Konvencije ili protokola uz nju kako bi zaštitila ono što je od 1961. označeno kao „evropski javni poredak”. U predmetu *Austrija protiv Italije*, na primer, nekadašnja Komisija je izrekla da „kada jedna visoka strana ugovornica ukaže Komisiji na navodnu povredu Konvencije prema članu 24, ne treba smatrati da ona time ostvaruje svoje pravo na delovanje radi ispunjenja sopstvenih prava, nego zato da pred Komisiju iznese navodnu povredu javnog poretka u Evropi”.⁵² Takvim svojim stavom Komisija je naglasila objektivni karakter obaveza koje proističu iz Konvencije. Osim

⁵² *Austria v. Italy*, br. 788/60, Odluka Komisije od 11. januara 1961, *Yearbook* 4, str. 116 i naročito, str. 140.

toga, kako se može videti iz *Grčkog predmeta*,⁵³ države podnositeljke predstavki ne moraju nužno biti žrtve povrede prava u tradicionalnom smislu te reči da bi mogle da podnesu međudržavnu predstavku.

Iako mogućnost da se podnesu međudržavne predstavke postoji i u drugim međunarodnim konvencijama za zaštitu ljudskih prava,⁵⁴ institucije evropskog sistema su jedine koje su razmatrale takve predstavke u meritumu.⁵⁵ Dok su svojevremeno predstavljale retkost, poslednjih godina se broj međudržavnih predstavki uvećao.⁵⁶ Posebne odlike međudržavnih predstavki,⁵⁷ ostaju međutim van vidokruga ovog praktičnog vodiča, koji je prvenstveno usredsređen na postupak podnošenja pojedinačnih predstavki.

Otkako je usvojen Protokol br. 11. uz Konvenciju, pravo na podnošenje pojedinačnih predstavki Sudu više nije uslovljeno prihvatanjem visokih strana ugovornica, kao što je to bilo ranije.⁵⁸ Sada je to, prema Konvenciji, procesnopravno ovlašćenje u punom značenju tog izraza.⁵⁹ Ono je takođe, kako je već naglašeno, jedinstveno u međunarodnom pravu zato što, iako na regionalnom ili univerzalnom nivou postoje mnogobrojne odredbe kojima se priznaju razne vrste individualnih pravnih lekova ili „saopštenja” („communications”), u svim tim slučajevima predstavke mogu biti podnete samo ako su države o kojima je reč prihvatile taj aranžman za određeni (istina obnovljivi) vremenski period.

⁵³ *Denmark v. Greece*, br. 3321/67, *Norway v. Greece*, br. 3322/67, *Sweden v. Greece*, br. 3323/67, *Netherlands v. Greece*, br. 3344/67, izveštaj Komisije od 5. novembra 1969, Report (31).

⁵⁴ Vidi na primer član 40. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, član 11. Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije.

⁵⁵ O temi međudržavnih predstavki Sudu vidi, naročito, K. Rogge, “Inter-state cases under article 33 of the European Convention on Human Rights” u H. Hartig (priredivač), *Trente ans de droit européen des droits de l’homme. Études à la mémoire de Wolfgang Strasser*, Brisel, Bruylant/Nemesis, 2007, str. 289.

⁵⁶ Vidi, naročito, *Cyprus v. Turkey* [GC], br. 25781/94, 12. maj 2014, *Georgia v. Russia (I)* [GC], br. 13255/07, 3. jul 2014, *Georgia v. Russia (II)*, br. 38263/08 (postupak u toku), *Ukraine v. Russia*, br. 42410/15 (postupak u toku).

⁵⁷ U vezi s temom međudržavnih predstavki vidi, naročito, pravila 46, 48, 51, 55. *et seq.* i 58. Poslovnika Suda. Takođe vidi komentare čiji su autor Harris, D., O’Boyle, M., *Law of the European Convention on Human Rights*, Oksford: Oxford University Press, 2018, naročito str. 47–49, 120–123, W. Schabas, *op. cit.*, 723–730.

⁵⁸ Vidi član 25. izvornog teksta Konvencije.

⁵⁹ *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [GC], br. 46827/99 i 46951/99, 4. februar 2005.

Životni ciklus pojedinačne predstavke uređen je Konvencijom i Poslovníkom Suda (Odeljak 1) i sastoji se od nekoliko faza koje vredi detaljno ispitati (odeljci 2–10).

Odeljak 1. Izvori procesnog prava

A) Konvencija

Osnovni izvor pravila postupka pred Sudom jeste sama Konvencija i naročito njeni članovi 19. *et seq.*, pod naslovom „Evropski sud za ljudska prava”. Odredbe o kojima je reč obuhvataju *inter alia* osnivanje Suda, njegov sastav (broj i izbor sudija, uslove njihovog službovanja itd.), strukturu Suda i nadležnost različitih sudskih formacija, načine ispitivanja predstavlki, pravosnažnost presuda, obrazloženje presuda i odluka, njihovo pravno dejstvo itd.

B) Poslovník Suda

Odredbe Konvencije dopunjene su Poslovníkom Suda. To je obavezujući tekst koji je donela Opšta sednica Suda i on se može menjati samo na isti način u slučaju potrebe. Za razliku od SPEU, koji je sazdan po modelu domaćih sudova, Sud u Strazburu je međunarodni sud u pravom smislu te reči; on ima kontrolu nad postupkom koji se pred njim vodi u granicama utvrđenim međunarodnim ugovorom na temelju koga je i sam osnovan – Konvencijom. To je odlika gotovo svih međunarodnih sudova⁶⁰ i upravo ta odlika obezbeđuje njihovu nezavisnost.

Poslovník Suda bliže uređuje način na koji Sud funkcioniše. U svom sadašnjem obliku, Poslovník je podeljen na četiri dela:

Deo I – Organizacija i rad Suda (pravila 2–30). U ovom delu prvenstveno se radi o mandatu sudija, od trenutka kada stupe na dužnost i polože zakletvu ili daju svečanu izjavu do trenutka kada napuste dužnost,

⁶⁰ Vidi, međutim, član 51. Rimskog statuta (Međunarodnog krivičnog suda), kojim se Skupštini država članica prenosi ovlašćenje da usvoji „Pravilnik o postupku i dokazima” Međunarodnog krivičnog suda (MKS). Sudije MKS usvajaju samo „Sudski poslovník”, koji se bavi isključivo „rutinskim funkcionisanjem” Suda. Pored toga, Sudski poslovník o kome je reč i njegove izmene ostaju na snazi do daljnjeg „ako u roku od šest meseci od dana usvajanja većina država članica ne uloži prigovor” (član 52. Rimskog statuta).

Predsjedništvu Suda i ulozi Biroa, strukturi i radu Sekretarijata, radu Suda i sudskih formacija.

Deo II – Postupak (pravila 31–110). Ovo je nesumnjivo najobimniji i za podnosioc predstavlja najvažniji deo Poslovnika. Taj deo sadrži niz opštih pravila kojima se, na primer, uređuje upotreba jezika, zastupanje stranaka pred sudom i njihovi podnesci, privremene mere, obrada predmeta, intervencija trećih lica kao umešača, obaveza da se saraduje sa Sudom. Naredna poglavlja posvećena su pokretanju postupka, sudijama izvestiocima, ispitivanju prihvatljivosti, postupku o prihvatanju predstavlke, raspravi, postupku pred Velikim većem, presudama i savetodavnim mišljenjima, odredbama u vezi s postupkom koji se preduzima ako nisu ispunjene obaveze i u vezi s postupkom za tumačenje presuda i, konačno, pravnoj pomoći.

Deo III – Prelazna pravila (pravila 111–114).

Deo IV – Završne odredbe (pravila 115–117).

Poslovnik takođe sadrži i aneks o istragama i istražnim radnjama pomoću kojih je moguće razjasniti činjenično stanje u predmetu, uključujući pozivanje svedoka, veštaka i drugih lica na izjašnjenje pred delegacijom sudija.

Podjednako su važna i praktična uputstva koja izdaje predsednik Suda u skladu sa Pravilom 32. Poslovnika Suda; ta uputstva za postupanje takođe su navedena u Aneksu. Njima se bliže uređuju zahtevi za određivanje privremenih mera, pokretanje postupka, pismeni podnesci, zahtevi za pravično zadovoljenje, pouzdana elektronska dostava podnesaka odgovornih vlada i podnosilaca predstavlki, kao i molbe za anonimnost.

Odeljak 2. Podnošenje predstavlki

Podnosioci predstavlki i njihovi zastupnici moraju da budu veoma pažljivi kada popunjavaju Obrazac predstavlke i kada taj obrazac, zajedno sa pratećom dokumentacijom, podnose Sekretarijatu Suda. Novom verzijom Pravila 47. Poslovnika Suda, koji je stupio na snagu 1. januara 2014, uvedeni su stroži zahtevi u pogledu forme i sadržaja pojedinačnih predstavlki, da bi potom 2015. godine to pravilo bilo ponovo izmenjeno, s

tim što je s novim promenama stupio na snagu 1. januara 2016. Ako uslovi koji su utvrđeni u Pravilu 47. ne budu ispunjeni, postoji opasnost da predstavka ne prođe administrativnu fazu.

A) Obrazac predstavke i jezici postupka

Prema članu 34. Konvencije predstavke moraju biti podnete u pismenom vidu. Osim ako Pravilo 47. Poslovnika Suda ne predviđa drugačije, samo popunjen Obrazac predstavke može da prekine tok šestomesečnog roka (uskoro će taj rok iznositi četiri meseca) utvrđenog članom 35. stav 1. Konvencije.⁶¹ Obrazac predstavke je dostupan na veb-sajtu Suda.⁶² Radi uštede u vremenu, podnosioci predstavke mogu da preuzmu Obrazac predstavke sa veb-sajta i da ga odštampaju umesto da se obraćaju Sudu tražeći da im se poštom pošalje Obrazac na papiru. Predstavke treba slati na sledeću adresu:

The Registrar	(Sekretar)
European Court of Human Rights	(Evropski sud za ljudska prava)
Council of Europe	(Savet Evrope)
F-67075 Strasbourg Cedex	

Predstavke poslate faksom ne prekidaju tok roka utvrđenog u članu 35. stav 1. Konvencije. Podnosioci predstavki takođe moraju poštom poslati potpisani original u istom roku.

Ako podnosioci predstavke ne koriste odgovarajući obrazac predstavke, tj. Obrazac predstavke, koji se sada nalazi na veb-sajtu Suda, ili ako ne potpišu poslednju stranicu Obrasca, postoji rizik da Sekretarijat Suda odbaci predstavku.

Obrazac predstavke dostupan je na veb-sajtu Suda na svim zvaničnim jezicima 47 država visokih strana ugovornica Konvencije, tako da

⁶¹ Vidi član 4. Protokola br. 15, kojim se menja Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (CETS br. 213).

⁶² echr.coe.int. Vredi naglasiti da podnosilac predstavke mora da koristi Obrazac predstavke koji je dostupan na veb-sajtu Suda kad podnosi predstavku. Na istom tom veb-sajtu može se dobiti pomoć za popunjavanje različitih polja Obrasca.

podnosioci predstavke mogu da preuzmu i odštampaju Obrazac na bilo kom jeziku po svom izboru. Sve dok odgovorna država *ne bude obavještena* o predstavljanju saglasno Poslovniku Suda, podnosioci predstavki mogu komunicirati sa Sudom u pismenoj formi na jednom od tako odabranih jezika.⁶³

Nakon što je visoka strana ugovornica obavještena o predstavljanju, sva komunikacija s podnosiocima predstavki ili njihovim zastupnicima i njihovi pismeni podnesci moraju biti na jednom od službenih jezika Suda, konkretno na engleskom ili francuskom jeziku. Izuzetno, predsjednik veća može dati odobrenje da se nastavi korišćenje zvaničnog jezika visoke strane ugovornice.⁶⁴

Sva komunikacija usmenim putem i putem pismenih podnesaka sa visokom stranom ugovornicom koja je stranka u datom predmetu mora se odvijati na jednom od zvaničnih jezika Suda, konkretno na engleskom ili francuskom. U izuzetnim okolnostima, međutim, predsjednik Veća može dozvoliti visokoj strani ugovornici o kojoj je reč da koristi jedan od svojih zvaničnih jezika za usmena saopštenja i pismene podneske.⁶⁵

B) Sadržaj pojedinačnih predstavki

Podnosioci predstavki ili njihovi zastupnici moraju pažljivo popuniti sva polja u Obrascu predstavke u skladu sa uputstvima dobijenim od Sekretarijata Suda i moraju dostaviti svu neophodnu dokumentaciju saglasno Pravilu 47. Poslovnika Suda.

Konkretnije, to znači da predstavka mora da sadrži ime, datum rođenja, državljanstvo i adresu podnosioca predstavke i, kada je podnosilac predstavke pravno lice, pun naziv, datum osnivanja ili registracije,⁶⁶ zvanični registracioni, odnosno identifikacioni broj (ukoliko postoji) i zvaničnu adresu. Kada podnosilac predstavke ima punomoćnika, tj. zastupnika, predstavka mora da sadrži ime, adresu, telefon i broj telefaksa, kao i imejl adresu tog punomoćnika. U delu Obrasca

⁶³ Pravilo 34. stav 2. Poslovnika Suda.

⁶⁴ Pravilo 34. stavovi 2. i 3(a) Poslovnika Suda. Više o detaljima i implikacijama takve dozvole vidi u Pravilu 34. stav 3(b)–(d) Poslovnika Suda.

⁶⁵ Pravilo 34. stav 4(a) Poslovnika Suda. Više o detaljima i implikacijama takve dozvole vidi u Pravilu 34 stavovi 4(b)–(d) i 5. Poslovnika Suda.

⁶⁶ U nekim slučajevima, registracija pravnog lica može predstavljati samu predstavku i u tom slučaju, razume se, taj podatak ne postoji. Podnosilac predstavke to može da objasni u zasebnom polju u Obrascu predstavke [vidi Pravilo 47. stav 5.1 (a)].

predstavke koji je predviđen za ovlašćenje mora se nalaziti originalni potpis punomoćnika. Podnosilac predstavke takođe mora da navede ime visoke strane ugovornice ili ugovornica protiv koje, odnosno protiv kojih podnosi predstavku.

Pored tih tehničkih, ali suštinski važnih detalja, važno je da se navede sažet i čitljiv iskaz o činjenicama, sažet i čitljiv iskaz o navodnoj povredi (povredama) Konvencije i relevantni argumenti; potrebno je takođe navesti koncizan i čitljiv iskaz kojim će se potvrditi da podnosilac predstavke ispunjava uslove prihvatljivosti utvrđene u članu 35. stav 1. Konvencije, uključujući naročito poštovanje pravila o iscrpenosti unutrašnjih pravnih lekova i poštovanju roka od šest meseci. Informacije koje se odnose na činjenice, navodne povrede prava, relevantnu argumentaciju i uslove prihvatljivosti predstavke treba uneti u odgovarajući deo Obrasca predstavke i one treba da budu dovoljne da na osnovu njih Sud može da utvrdi prirodu i obim predstavke, bez potrebe da se osloni na bilo koji drugi dokument. Nije prihvatljivo samo dodati iskaz o činjenicama, pritužbe i informacije o prihvatljivosti i uneti ih u Obrazac predstavke, uz napomenu ili čak i bez napomene „vidi prilog”. Svrha navođenja svih tih informacija na Obrascu predstavke jeste da se omogući da Sud brzo proceni i rasporedi nove predmete koji mu stižu.

Međutim, ako je to potrebno, podnosilac predstavke može dostaviti i dodatne informacije u posebnom dokumentu do najviše 20 strana;⁶⁷ tu se bliže opisuju činjenice, navodne povrede Konvencije i iznosi odgovarajuća argumentacija. Važno je istaći da je svrha svakog posebnog dokumenta takve vrste to da bliže objasni informacije sadržane u Obrascu predstavke, a ne da predoči nove informacije, kao što bi bili sveži navodi o povredama Konvencije ili protokola uz nju.⁶⁸

Obrazac predstavke i dodatni materijal moraju biti propraćeni kopijama svih dokumenata koji su podneti kako bi se potkrepila predstavka u pogledu činjenica, pritužbi, relevantne argumentacije i ispunjenosti uslova

⁶⁷ Taj dokument treba da bude na formatu stranice A4 sa marginom od najmanje 3,5 cm; mora biti potpuno čitak i, ako je otkucan, tekst treba da je u fontu od najmanje 12 u osnovnom dokumentu, odnosno 10 u fusnoti, sa razmakom redova od jedne i po linije; svi brojevi treba da budu izraženi isključivo u ciframa; stranice moraju biti numerisane po redu; isto tako, stranice moraju biti podeljene na brojkama označene stavove. Vidi Praktično uputstvo o „Pokretanju postupka”, stav 5.

⁶⁸ Vidi Pravilo 47. stav 2(b) Poslovnika Suda i Praktično uputstvo o „Pokretanju postupka”, stav 7.

prihvatljivosti (npr. presude domaćeg suda, ostale relevantne odluke itd.). Dokumenti priloženi uz predstavku moraju biti poređani prema datumu, po redu numerisani i jasno označeni.⁶⁹

Ako je obrazac nepotpun ili ako neki relevantan dokument nije priložen, postoji opasnost da predstavka ne prođe administrativnu fazu. Ako se predstavka podnese samo kratko vreme pre isteka roka od šest meseci (koji će uskoro iznositi četiri meseca), podnosilac predstavke neće imati dovoljno vremena da podnese drugi popunjeni Obrazac. Zato se podnosiocima predstavke i njihovim zastupnicima svesrdno savetuje da predstavku podnesu Sudu što je pre moguće.

To je naročito važno jer ako se predstavka odbaci zato što je nepotpuna, svi podneti dokumenti se uništavaju, kako sam Obrazac, tako i prilozi uz njega. Stoga neće biti dovoljno da se samo pošalju oni dokumenti koji nedostaju ili da se pošalje pismo koje sadrži informacije koje su nedostajale. Biće potrebno da se propisno popuni i dostavi nov Obrazac predstavke, i to ponovo s kopijama sveg relevantnog materijala.

C) Zastupanje podnosilaca predstavke

Zastupanje podnosilaca predstavke uređeno je Pravilom 36. Poslovnika Suda. Saglasno toj odredbi, podnosilac predstavke ne mora u početnoj fazi postupka imati punomoćnika. Međutim, ako angažuje advokata, onda u Odeljku za punomoćje Obrasca predstavke to mora biti navedeno. I podnosilac predstavke i njegov zastupnik u tom slučaju moraju potpisati ovlašćenje. U toj fazi nije prihvatljivo drugo, zasebno punomoćje jer Sud zahteva da sve suštinski važne informacije budu sadržane u Obrascu predstavke.

Zaseban Obrazac punomoćja za advokata, koji je dostupan na veb-sajtu Suda prihvatljiv je samo u dva slučaja: a) ako nije moguće obezbediti potpis podnosioca predstavke u Odeljku za punomoćje na Obrascu predstavke zbog nepremostivih teškoća koje su propisno objašnjene⁷⁰ ili b) ako Obrazac punomoćja za advokata treba upotrebiti u nekoj dočnijoj fazi, kada advokat ili zastupnik biva angažovan nakon što je Sudu već podnet popunjen Obrazac predstavke.

⁶⁹ Vidi Pravilo 47. stav 3.2, kao i Obrazac predstavke.

⁷⁰ Za nedavni primer takve vrste situacije, vidi *J. R. and Others v. Greece*, br. 22696/16, 25. januar 2018, gde je to podrobno razmotreno.

Nakon što odgovorna država bude obavještena o predstavi, podnosilac predstavke *mora* imati punomoćnika, osim ako predsjednik veća ne odluči drugačije. Kada veće zakaže raspravu, podnosilac predstavke na ovaj mora imati punomoćnika, osim ako predsjednik veća ne odobri podnosiocu predstavke da sam postupa u predmetu. Međutim, čak i tad podnosiocu predstavke obično pomaže advokat ili drugi ovlašćeni zastupnik.

Punomoćnik koji postupa u ime podnosioca predstavke nakon što je odgovorna država obavještena o predstavi ili na javnoj raspravi mora biti advokat koji ima pravo da se bavi advokaturom u bilo kojoj visokoj strani ugovornici i s boravištem na teritoriji jedne od njih, ili svako drugo lice uz odobrenje predsjednika veća. Predsjednik veća ovde ima izvestan širi prostor za delovanje, iako mora voditi računa o pravnom znanju i veštini lica koje je određeno za punomoćnika. U izuzetnim okolnostima, predsjednik veća može naložiti da dotični ne može više da pomaže podnosiocu predstavke i da podnosilac predstavke treba da potraži drugog punomoćnika. Punomoćnik podnosioca predstavke ili sam podnosilac predstavke ako traži odobrenje da sam postupa u predmetu, treba da ima odgovarajuće poznavanje jednog od zvaničnih jezika Suda.

Svako pravno lice (preduzeće, nevladina organizacija ili udruženje) koje želi da se obrati Sudu mora to učiniti preko zastupnika tog pravnog lica koji se identifikuje u odgovarajućem odeljku Obrasca predstavke i koji navodi sve potrebne podatke za kontakt i objašnjava svoj status ili odnos s tim pravim licem. Takođe uz Obrazac predstavke mora biti predočen dokaz da dotični zastupnik ima punomoćje da postupa u ime pravnog lica, npr. zapisnik (sa sednice) rukovodećeg organa. Zastupnik pravnog lica razlikuje se od advokata koji je ovlašćen da postupa pred Sudom kao punomoćnik. Može se, međutim, dogoditi da zastupnik bude istovremeno i advokat ili pravnik i on može biti ovlašćen da dodatno postupa kao punomoćnik. U svakom slučaju, oba dela Obrasca predstavke koji se odnose na zastupanje moraju biti popunjena i mora biti priložen odgovarajući dokument sa dokazom o ovlašćenju za zastupanje pravnog lica.

D) Molbe za anonimnost ili poverljivost dokumenata

Prema opštem pravilu, postupci pred Sudom su otvoreni za javnost. Može se, međutim, dogoditi da činjenice nekog predmeta sadrže osetljive podatke o ličnosti, intimne aspekte privatnog života podnosioca

predstavke ili okolnosti čije bi javno obelodanjivanje moglo imati negativne posledice po podnosioca predstavke ili njemu bliska lica, uključujući maloletnike. Dobar primer takve situacije može se naći u predmetima koji se odnose na pravo na poštovanje privatnog ili porodičnog života.⁷¹ U tu kategoriju takođe često spadaju i predmeti u kojima se radi o deportaciji podnosilaca predstavke u neku zemlju u kojoj postoji mogućnost da njihov život ili njihovo zdravlje budu izloženi opasnosti.⁷²

Kako bi se zaštitila lica o kojima je reč, Pravilo 47. stav 4. Poslovnika Suda utvrđuje da oni podnosioci predstavke koji ne žele da njihov identitet bude saopšten u javnosti to moraju da naznače i da navedu razloge koji opravdavaju odstupanje od uobičajenog pravila o slobodnom pristupu informacijama u postupku pred Sudom. Onda Sud odlučuje o tome da li odobrava zahtev podnosioca predstavke za anonimnost. Sud može da odredi anonimnost i po sopstvenom nahođenju. Podnosilac predstavke takođe mora da navede da li želi, ako predsednik veća odobri anonimnost, da bude označen inicijalima ili samo jednim slovom (npr., „X”, „Y”, „Z” ili drugo). Ta poslednja opcija pruža veću zaštitu podnosiocu predstavke. Kada anonimnost bude odobrena, nadležne službe Suda staraju se da se sprovede anonimizacija svih javno dostupnih dokumenata koji se na taj predmet odnose. Onda se svakako vrši anonimizacija i presude ili odluke Suda.

Predsednik veća može isto tako odlučiti da odstupa od jednog drugog aspekta pravila po kome su svi postupci koji se odvijaju pred Sudom javni, konkretno od onog što se odnosi na javni karakter pismena. Takvu odluku Sud može doneti po sopstvenom nahođenju ili na zahtev jedne od stranaka ili bilo kog drugog zainteresovanog lica. Svaki zahtev za poverljivost mora sadržati razloge i u njemu mora biti precizno naznačeno da li se traži da sva pismena ili samo jedan njihov deo ne bude dostupan javnosti. Saglasno Pravilu 33. Poslovnika Suda javni pristup nekom dokumentu ili bilo kom njegovom delu može se ograničiti u interesu morala, javnog poretka ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka ili bilo kog lica kome je takva zaštita potrebna ili u meri u kojoj je to neophodno, po mišljenju predsednika veća, kada bi javnost mogla da ugrozi interese pravde.

⁷¹ Vidi na primer *X and Others v. Austria*, br. 19010/07, 19. februar 2013, *X v. Latvia* [GC], br. 27853/09, 26. decembar 2013.

⁷² Vidi na primer *F.G. v. Sweden* [GC], br. 43611/11, 23. mart 2016.

E) Grupisane predstavke i više podnosioca predstavke

Kada punomoćnik podnosi predstavke u ime dva podnosioca ili više njih čije se predstavke zasnivaju na različitim činjenicama, za svakog pojedinca treba popuniti poseban Obrazac predstavke i u njoj navesti sve tražene informacije. Dokumenti koji su relevantni za svakog podnosioca predstavke treba da budu priloženi uz Obrazac predstavke za svakog pojedinca. Isto važi, *mutatis mutandis*, kada jedan podnosilac predstavke podnese dve ili više predstavlki zasnovanih na različitim činjenicama.

Kada ima više od pet podnosilaca predstavki, njihov punomoćnik treba da dostavi, pored Obrazaca za predstavke i dokumenata, i tabelu kojom se utvrđuju svi potrebni lični podaci za svakog podnosioca predstavke.⁷³ Kada je punomoćnik podnosilaca predstavke advokat, tabelu takođe treba dostaviti u elektronskoj formi (na CD-ROM-u ili na USB-u).

Kada postoji velika grupa podnosilaca predstavke ili predstavki, Sekretarijat Suda može uputiti podnosiocce predstavki ili njihove punomoćnike kako da dostave tekst podnesaka ili pismena elektronskim putem ili na neki drugi način. Sekretarijat može dati i druga uputstva u pogledu koraka koje treba preduzeti da bi se olakšala delotvorna i brza obrada predstavki.⁷⁴

Ako se ne ispune uputstva Sekretarijata u pogledu forme ili načina na koji grupisane predstavke ili predstavke koje podnosi više podnosilaca istovremeno treba podneti, Sud neće uzeti u razmatranje takve predstavke.⁷⁵

F) Prepiska sa Sekretarijatom

Podnosioci predstavke (ili njihovi punomoćnici) treba da budu marljivi u prepisci sa Sekretarijatom Suda. Ako podnosilac predstavke (ili njegov punomoćnik) propusti da odgovori ili je u docnji s dostavljanjem odgovora, to se može smatrati znakom da podnosilac predstavke više nije zainteresovan da nastavi postupak po svojoj predstavlci pred Sudom, što

⁷³ Ta tabela može se preuzeti sa veb-sajta Suda (echr.coe.int).

⁷⁴ Praktično uputstvo o „Pokretanju postupka”, dostupno na veb-sajtu Suda (echr.coe.int).

⁷⁵ Vidi Pravilo 47. stav 5.2 Poslovnika Suda.

može navesti Sud da izbriše predstavku sa liste predmeta u skladu sa članom 37. stav 1(a) Konvencije.⁷⁶

Od podnosioca predstavke se osim toga traži da redovno obaveštavaju Sud o bilo kakvoj promeni adrese ili neke druge okolnosti koja je relevantna za predstavku. To je važna obaveza, a njeno nepoštovanje može imati ozbiljne posledice po ishod postupka po predstavi. Očigledno je da prepiska sa Sudom mora biti poremećena ako Sekretarijat ne bude blagovremeno obavešten o promeni adrese, što potencijalno može dovesti do primene člana 37. Konvencije, kako je to gore pomenuto. Slično tome, podnosioci predstavke moraju obaveštavati Sekretarijat o svim događajima u vezi sa predstavkama koje su podneli: incidentu koji se dogodio nakon što je predstavka podneta, upravnoj ili sudskoj odluci itd. Nepoštovanje te obaveze može imati negativne posledice po podnosioca predstavke, uključujući odbacivanje predstavke kao izraza zloupotrebe prava na predstavku, naročito ako se činjenice o kojima je reč odnose na samu suštinu predmeta.⁷⁷

Osim toga, Sekretarijat komunicira samo sa jednim podnosiocem predstavke ili jednim punomoćnikom. To znači da ako postoje dva ili više podnosilaca predstavke i ako oni nemaju punomoćnika, podnosioci predstavke moraju između sebe odabrati jednoga koji će biti lice odgovorno za prepisku sa Sekretarijatom. Ako podnosilac predstavke ima punomoćnika, onda će Sekretarijat komunicirati s tim jednim punomoćnikom. Ako podnosilac predstavke ima nekoliko advokata, on mora odrediti jednog od njih koji će voditi prepisku sa Sudom.⁷⁸

Odeljak 3. Upis predstavke

Ako je predstavka potpuna, podnosilac predstavke može dobiti odgovor iz Sekretarijata u kome će mu biti saopšteno da je otvoren spis na njegovo ime. Broj tog spisa mora se navesti u svakoj sledećoj prepisci. Sekretarijat takođe dostavlja niz etiketa sa bar-kodovima, za koje će od podnosioca

⁷⁶ Ako lice o kojem je reč ne može da postupi u roku koji je odredio Sekretarijat, onda treba, u najmanju ruku, da traži produžetak roka, ali da objasni zbog čega taj zahtev podnosi.

⁷⁷ Vidi član 35. stav 3(a) Konvencije. Vidi takođe, kao primer, *Gross v. Switzerland* [GC], br. 67810/10, 30. septembar 2014, paragrafi 27 *et seq.*

⁷⁸ Za više informacija o obrascu za predstavku i postupku za podnošenje predstavki vidi echr.coe.int/applicant.

predstavke biti traženo da ih zakači za svaku buduću prepisku. Važno je naglasiti da ukoliko Obrazac predstavke nije propisno ispunjen, on ne može biti upisan u upisnik u Sekretarijatu Suda, pa će u tom slučaju podnosilac predstavke biti obavešten da ne ispunjava zahteve Pravila 47. Poslovnika Suda. Podnosilac predstavke u tom pogledu mora biti jako oprezan i voditi računa o svemu, zato što rok od šest meseci (koji će uskoro iznositi četiri meseca) koji je utvrđen članom 35. Konvencije ne prestaje da teče podnošenjem nepotpune predstavke. Rok od šest meseci prestaje da teče samo kada podnosilac predstavke uputi Sudu ispunjen Obrazac u kome su poštovani svi relevantni zahtevi, pa stoga pojedinac o kome je reč mora voditi računa i starati se da njegova predstavka bude blagovremeno poslata.

Ako Sekretarijat zatraži dodatne informacije ili razjašnjenja, u najboljem je interesu podnosioca predstavke da odgovori brzo zato što se novootvoreni spisi koji nisu aktivni uništavaju posle šest meseci.

Odeljak 4. Olakšavanje pristupa Sudu

Pristup Evropskom sudu za ljudska prava olakšan je kako činjenicom da je postupak koji se pred Sudom vodi besplatan, tako i pravnom pomoći koja se odobrava onim podnosiocima predstavke koji nemaju dovoljno finansijskih sredstava.

A) *Bez sudskih troškova*

Evropskom sudu za ljudska prava stavljeno je u zadatak da se stara o poštovanju obaveza koje su visoke strane ugovornice preuzele po Konvenciji i protokolima uz nju. Specifična uloga Suda zahteva da pristup toj instituciji bude olakšan, između ostalog i za one koji su najslabijeg imovnog stanja. Uvođenje visokih sudskih troškova ili taksa ili bilo kakve druge vrste obaveznih novčanih davanja bilo bi nespojivo sa *raison d'être* i ulogom Suda u međunarodnim razmerama. Ni Konvencijom ni Poslovnikom Suda nisu utvrđena nikakva novčana davanja niti naknade koje bi trebalo platiti da bi se pristupilo Sudu. Činjenica da je pristup Sudu besplatan dodatno je osnažena mogućnošću da se odobri pravna pomoć radi pokrića ostalih troškova i dažbina u vezi s postupkom koji se odvija pred Sudom.

B) Pravna pomoć

Pravna pomoć se odobrava na osnovu Poglavlja XII Poslovnika Suda. Saglasno Pravilu 105. Poslovnika, predsednik veća može, na zahtev podnosioca predstavke ili po sopstvenom nahođenju, da odobri pružanje besplatne pravne pomoći podnosiocu povodom predstavljanja predmeta od trenutka prijema pismenih napomena visoke strane ugovornice protiv koje je predstavka podneta, saglasno Pravilu 54. stav 2(b) Poslovnika Suda, ili od isteka roka za podnošenje tih napomena. Drugačije rečeno, pravna pomoć može biti odobrena nakon što odgovorna visoka strana ugovornica bude obavještena o tome da je protiv nje podneta predstavka. Kao što će dalje u tekstu biti podrobnije objašnjeno, odgovorne države se obavještavaju o podnetim predstavkama samo ako te predstavke imaju izgleda za uspeh. Pravna pomoć se odobrava samo u takvim slučajevima. U načelu, ako je podnosiocu predstavke odobrena besplatna pravna pomoć povodom postupanja pred većem, to odobrenje ostaje na snazi i ako dođe do zastupanja pred Velikim većem.⁷⁹

Pravna pomoć se odobrava pod dva uslova. Predsednik veća se mora uveriti da je pravna pomoć neophodna za pravilno odvijanje postupka pred većem i da podnosilac predstavke nema dovoljno sredstava da plati potrebne troškove bilo u celini, bilo delimično.⁸⁰ Pravilo 107. Poslovnika Suda utvrđuje da su podnosioci predstavke dužni da dokažu da ne raspoložu takvim sredstvima. Od podnosioca predstavke traži se da popune obrazac u kome će navesti svoje prihode, kapitalna dobra i sve novčane obaveze prema izdržavanim licima, kao i sve druge finansijske obaveze. Ta izjava mora biti overena od nadležnog državnog organa ili nadležnih organa i, naročito, od poreskih vlasti. Predsednik veća može pozvati odgovornu državu da s tim u vezi podnese komentare u pismenom obliku. Na osnovu tih informacija predsednik veća odlučuje o tome da li će odobriti pravnu pomoć. Sekretar obavještava stranke o tog odluci.

Honorar se isplaćuje samo advokatu ili drugom licu koje je postavljeno za zastupnika podnosioca predstavke u skladu s Pravilom 36. stav 4. Poslovnika. Naknade na ime honorara mogu, ako je potrebno, biti isplaćene i većem broju zastupnika. Pravna pomoć se može odobriti i radi

⁷⁹ Pravilo 105. stav 2. Poslovnika Suda.

⁸⁰ Pravilo 106. Poslovnika Suda.

naknade putnih troškova i troškova boravka koje je imao podnosilac predstavke ili njegov punomoćnik.⁸¹ Po donošenju odluke o odobrenju pravne pomoći, Sekretar utvrđuje iznos naknade koja treba da bude isplaćena i visinu do koje se nadoknađuju troškovi.⁸² Ako se uveri da uslovi više nisu ispunjeni Predsednik veća može u svakom trenutku povući ili izmeniti odluku o odobrenju pravne pomoći.⁸³

Odeljak 5. Kriterijumi prihvatljivosti

Kada je predstavka uneta u upisnik Suda, Sud je razmatra da bi video da li je prihvatljiva. Član 35. Konvencije izričito se bavi „uslovima prihvatljivosti” iako on u tom smislu nije iscrpan. Kako će kasnije biti detaljnije objašnjeno, ovde su podjednako relevantne i druge odredbe Konvencije, kao i određena pravila opšteg međunarodnog prava. S metodološkog stanovišta, uslovi prihvatljivosti ponekad se odnose na postupak (A), ponekad na nadležnost Suda (B), a ponekad na suštinu predmeta (C). Ovde takođe treba ukazati na to da Sud može da odbaci svaku predstavku koju smatra neprihvatljivom u bilo kojoj fazi postupka,⁸⁴ uključujući fazu u kojoj se predstavka nalazi pred Velikim većem.

Obim i svrha ovog praktičnog vodiča ne dozvoljavaju nam da se upuštamo u iscrpan opšti pregled uslova prihvatljivosti. Namera nam je da, na stranicama koje slede, pomognemo onima koji se u praksi bave ovim pitanjima da uspešno prođu kroz sve komplikovane detalje u vezi s prihvatljivošću, neprestano imajući na umu da Sud svake godine više od 90% podnetih predstavki proglasi neprihvatljivima. Dodatne detalje možete naći u „Praktičnom vodiču za uslove prihvatljivosti”, koji je pripremila Kancelarija Pravnog savetnika (Jurisconsult) Suda.⁸⁵

A) *Uslovi u vezi s postupkom*

Najvažniji procesni zahtev jeste da budu iscrpeni svi domaći pravni lekovi. Predstavke takođe moraju biti podnete Sudu u roku od šest meseci od

⁸¹ Pravilo 108. Poslovnika Suda.

⁸² Pravilo 109. Poslovnika Suda.

⁸³ Pravilo 110. Poslovnika Suda.

⁸⁴ Član 35. stav 4. Konvencije.

⁸⁵ Vidi: *Practical guide on admissibility criteria*, 2017, .echr.coe.int. /*Praktični vodič kroz uslove prihvatljivosti*.

datuma kada su domaći organi doneli pravosnažnu odluku (član 35. stav 1. Konvencije). Taj rok će biti smanjen na četiri meseca nakon što stupi na snagu Protokol br. 15. uz Konvenciju. Sud ne postupa ni po jednoj predstavci koja je anonimna ili koja predstavlja zloupotrebu prava na predstavku. Isto tako, Sud ne razmatra nijednu predstavku koja je u suštini istovetna s predstavkom koju je Sud već razmatrao ili koja je već podneta nekoj drugoj međunarodnoj instanci radi ispitivanja, a ne sadrži nove relevantne činjenice (član 35. stav 2. Konvencije).

1. Iscrpenost unutrašnjih pravnih lekova

Uslov prihvatljivosti koji se odnosi na obavezu da budu iscrpeni svi unutrašnji pravni lekovi odražava ulogu međunarodnog običajnog prava.⁸⁶ Ista odredba može se naći u svim međunarodnim instrumentima za zaštitu ljudskih prava koji priznaju pravo na pojedinačnu predstavku.⁸⁷ Procesni zahtev o kome je tu reč predstavlja odraz supsidijarne prirode međunarodne zaštite ljudskih prava.

a) Svrha pravila

Rezonovanje koje leži u osnovi pravila po kome je neophodno da budu iscrpeni svi domaći pravni lekovi jeste da se nacionalnim vlastima, prvenstveno sudovima, pruži mogućnost da spreče ili da isprave navodne povrede Konvencije. Član 35. stav 1. Konvencije tesno je povezan sa članom 13, kojim se utvrđuje pravna obaveza država da obezbede delotvoran pravni lek za povredu prava koja su zajemčena Konvencijom.⁸⁸ Prema tome, pravilo po kome moraju biti iscrpena sva unutrašnja pravna sredstva predstavlja neotuđivi deo funkcionisanja čitavog sistema zaštite.⁸⁹

⁸⁶ Vidi na primer MPS, *Interhandel Case (Switzerland v. the United States)*, Presuda od 21. marta 1959, *I. C. J. Reports*, 1959, str. 27.

⁸⁷ Vidi na primer Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima [član 2. i član 5. stav 2(b)], Međunarodnu konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (član 11. stav 3), Američku konvenciju o ljudskim pravima (član 46) i Afričku povelju o ljudskim i narodnim pravima (članovi 50. i 56. stav 5). Uslov o kome je reč važi i za međudržavne pritužbe [vidi Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 41. stav 1(c)]. Međutim, u potonjem kontekstu, Sud zauzima fleksibilniji stav prema pravilu o kome je reč (vidi, na primer, *Georgia v. Russia (I)* [GC], br. 13255/07, 3. jul 2014, paragrafi 125–126).

⁸⁸ *Kudła v. Poland* [GC], br. 30210/96, 26. oktobar 2000, paragraf 152.

⁸⁹ *Vučković and Others v. Serbia* [GC], br. 17153/11 *et al.*, 25. mart 2014, paragraf 69.

b) Primena pravila

Sud je često naglašavao potrebu da se pravilo o tome da moraju biti iscrpeni svi unutrašnji pravni lekovi mora primenjivati uz izvestan stepen fleksibilnosti i bez prekomernog formalizma.⁹⁰ To pravilo se ne može automatski primenjivati. Bio bi to, na primer, izlišni formalizam ako bi se tražilo od podnosioca predstavke da iskoriste pravni lek za koji ih čak ni najviši sud u njihovoj zemlji ne obavezuje da ga iskoriste.⁹¹

Kako bi ispunili obavezu koju imaju po Konvenciji da iscrpu sve domaće pravne lekove, podnosioci predstavke moraju poštovati pravila postupka koja važe u unutrašnjem pravu. Član 35. stav 1. nije poštovan ako se unutrašnji pravni lek odbaci zbog procesne greške koju je napravio podnosilac predstavke.⁹² Ako je, međutim, uprkos tome što podnosilac predstavke nije poštovao formu propisanu unutrašnjim pravom, nadležni organ ipak razmotrio suštinu zahteva, smatra se da nije bio prekršen 35. stav 1.⁹³

Ako postoji više od jednog potencijalno delotvornog pravnog leka, od podnosioca predstavke se traži da primeni samo jedan od njih. Podnosilac predstavke je taj koji treba da odabere pravni lek koji je najprimereniji u njegovom slučaju. Kada je iskorišćen jedan pravni lek, ne traži se primena drugog pravnog leka koji ima u suštini isti cilj.⁹⁴ Ipak, i pored toga, treba reći da nije dovoljno da je podnosilac predstavke bezuspešno primenio pravni lek koji je mogao da preokrene spornu meru po nekom drugom osnovu koji nije povezan sa pritužbom na povredu prava po Konvenciji. Da bi se moglo reći kako su iscrpeni svi „delotvorni pravni lekovi” na nacionalnom nivou, pravni lek je morao biti primenjen upravo u vezi s pritužbom koja se odnosi na povredu prava po Konvenciji.⁹⁵

⁹⁰ *Ringeisen v. Austria*, br. 2614/65, 16. jul 1971, paragraf 69, *Vučković and Others v. Serbia* [GC], gore navedeno, paragraf 76.

⁹¹ *D. H. and Others v. the Czech Republic* [GC], br. 57325/00, 13. novembar 2007, paragrafi 117. i 118.

⁹² *Gäfgen v. Germany* [GC], br. 22978/05, 1. jun 2010, paragraf 143, *Žirovnický v. the Czech Republic*, br. 10092/13, 20708/13, 22455/13 *et al.*, 8. februar 2018, paragraf 169.

⁹³ *Vladimir Romanov v. Russia*, br. 41461/02, 24. jul 2008, paragraf 52, *López Elorza v. Spain*, br. 30614/15, 12. decembar 2017, paragraf 72.

⁹⁴ *Micallef v. Malta* [GC], br. 17056/06, 15. oktobar 2009, paragraf 58.

⁹⁵ *Azinas v. Cyprus* [GC], br. 56679/00, 28. april 2004, paragraf 38, *Vučković and Others v. Serbia* [GC], br. 17153/11 *et al.*, 25. mart 2014, paragraf 75.

Iako nije neophodno da pravo zajemčeno Konvencijom bude izričito predmet postupka pred domaćim sudovima, sama pritužba na povredu prava mora biti istaknuta „barem u suštini”.⁹⁶ To znači da ako se podnosilac predstavke nije pozvao na odredbe Konvencije, on je morao istaći argumente istovetnog ili sličnog dejstva na osnovu unutrašnjeg prava kako bi pružio domaćim sudovima mogućnost da na nacionalnom nivou isprave navodno kršenje prava.⁹⁷

Obaveza da se iscrpu svi unutrašnji pravni lekovi zahteva od podnosioca predstavke da na uobičajen način koriste pravne lekove koji su delotvorni i dostupni – koje mogu sami neposredno da iskoriste – kako u teoriji, tako i u praksi u odgovarajućem trenutku. Postojanje tih pravnih lekova mora biti u dovoljnoj meri sigurno, jer ako ta sigurnost ne postoji, onda nema neophodne dostupnosti i delotvornosti.⁹⁸ Član 35. stav 1. takođe zahteva da se iskoriste sva procesna sredstva koja bi mogla da spreče povredu prava po Konvenciji.⁹⁹ Da bi bio delotvoran, jedan pravni lek mora biti takav da može neposredno da ispravi sporno stanje stvari.¹⁰⁰

Načelno gledano, diskrecioni ili vanredni pravni lekovi ne moraju se koristiti.¹⁰¹ Slično tome, žalba višoj vlasti ne predstavlja delotvoran pravni lek¹⁰² niti pravni lek koji nije neposredno dostupan podnosiocu predstavke, već pre zavisi od korišćenja diskrecionih ovlašćenja posrednika.¹⁰³

Ako je podnosilac predstavke pokušao da iskoristi pravni lek koji Sud smatra neprimerenim, vreme koje je na to utrošio ne prekida tok roka od

⁹⁶ *Ahmet Sadik v. Greece*, br. 18877/91, 15. novembar 1996, stav 30, *Vučković and Others v. Serbia* [GC], gore navedeno, paragraf 72, *Peacock v. the United Kingdom* (dec.), br. 52335/12, 5. januar 2016, paragraf 32, *Pečenko v. Slovenia* (dec.), br. 39485/14, 6. mart 2018, paragraf 45.

⁹⁷ *Gäfgen v. Germany* [GC], gore navedeno, paragrafi 144. i 146.

⁹⁸ *Akdivar and Others v. Turkey* [GC], br. 21893/93, 16. septembar 1996, paragraf 66, *Paksas v. Lithuania* [GC], br. 34932/04, 6. januar 2011, paragraf 75, *Pirozzi v. Belgium*, br. 21055/11, 17. april 2018, paragraf 69.

⁹⁹ *Vučković and Others v. Serbia* [GC], gore navedeno, paragraf 72.

¹⁰⁰ *Balogh v. Hungary*, br. 47940/99, 20. jul 2004, paragraf 30.

¹⁰¹ Vidi, međutim, *K. S. and K. S. AG v. Switzerland* (dec.), br. 19117/91, 12. januar 1994, gde je utvrđeno da je prema unutrašnjem pravu zahtev za ponovno pokretanje postupka u suštini predstavljao delotvoran pravni lek koji je morao da bude iscrpen.

¹⁰² *Horvat v. Croatia*, br. 51585/99, 26. jul 2001, paragraf 47.

¹⁰³ *Tănase v. Moldova* [GC], br. 7/08, 27. april 2010, paragraf 122.

šest meseci (uskoro će to biti četiri meseca), što može dovesti do toga da predstavka bude odbačena zbog prekoračenja roka.¹⁰⁴

Kada se utvrđuje da li neki konkretan pravni lek zadovoljava kriterijume dostupnosti i delotvornosti, mora se voditi računa o konkretnim okolnostima datog predmeta. Domaća sudska praksa mora biti u dovoljnoj meri konsolidovana u unutrašnjem pravnom poretku i mora nuditi razumne izgledе za uspeh.¹⁰⁵ Puko postojanje sumnji u vezi sa izgledima za uspeh primene određenog pravnog leka koji nije očigledno bezuspešan ne predstavlja valjan razlog za odustajanje od primene tog leka.¹⁰⁶

Prema „opštepriznatim pravilima međunarodnog prava” mogu postojati specijalne okolnosti koje oslobađaju podnosioca predstavke od obaveze da iscrpe sve unutrašnje pravne lekove koje ima na raspolaganju.¹⁰⁷ Pravilo po kome unutrašnji pravni lekovi moraju biti iscrpeni takođe se ne može primeniti u situaciji u kojoj se upravna praksa sastoji od ponavljanja radnji nespojivih sa Konvencijom, a dokazano je da državni organi takvu praksu tolerišu, i to na način zbog koga postupci postaju jalovi ili nedelotvorni.¹⁰⁸

c) Procesni aspekti

Kada je reč o teretu dokazivanja, država koja tvrdi da svi pravni lekovi nisu iscrpeni, dužna je da uveri Sud kako je pravni lek bio delotvoran i teorijski i praktično dostupan u predmetnom vremenu.¹⁰⁹ Kada država dokaže da je pravni lek bio dostupan, pristupačan i delotvoran, onda je podnosilac predstavke dužan da dokaže kako je pravni lek na koji se država poziva bio u stvari iskorišćen ili je pak iz nekog razloga bio neadekvatan i nedelotvoran u konkretnim okolnostima datog predmeta ili

¹⁰⁴ *Prystavska v. Ukraine* (dec.), br. 21287/02, 17. decembar 2002, *Jeronovičs v. Latvia* [GC], br. 44898/10, 5. jul 2016, paragraf 75.

¹⁰⁵ *A. F. v. Greece*, br. 53709/11, 13. jun 2013, paragraf 61.

¹⁰⁶ *Scoppola v. Italy* (br. 2) [GC], br. 10249/03, 17. septembar 2009, paragraf 70, *Charron and Merle-Montet v. France* (dec.), br. 22612/15, 16. januar 2018, paragraf 23.

¹⁰⁷ *Sejdovic v. Italy* [GC], br. 56581/00, 1. mart 2006, paragraf 45, *Selami and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, br. 78241/13, 1. mart 2018, paragraf 73.

¹⁰⁸ *Akdivar and Others v. Turkey* [GC], gore navedeno, paragraf 67. Vidi, takođe, *Georgia v. Russia (I)* [GC], gore navedeno, paragraf 125.

¹⁰⁹ *Dalia v. France*, br. 26102/95, 19. februar 1998, stav 38, *McFarlane v. Ireland* [GC], br. 31333/06, 10. septembar 2010, paragraf 107, *Mocanu v. Romania* (dec.), br. 52917/09, 16. januar 2018, paragraf 18.

da su postojale posebne okolnosti koje su podnosioca predstavke oslobađale tog zahteva.¹¹⁰

To da li je podnosilac predstavke ispunio obavezu koja se odnosi na iscrpenost unutrašnjih pravnih lekova uobičajeno se utvrđuje pozivanjem na datum kada je predstavka podneta. Međutim, Sud takođe prihvata da poslednja faza iscrpenosti unutrašnjih pravnih lekova može biti dosegnuta ubrzo po podnošenju predstavke, ali pre nego što Sud odlučuje o njenoj prihvatljivosti.¹¹¹

Pravilo po kome se procena o tome da li su unutrašnji pravni lekovi iscrpeni uobičajeno donosi uz pozivanje na stanje postupka na dan kada je Sudu podneta predstavka podleže izuzecima koji mogu biti opravdani posebnim okolnostima predmeta. Jedna takva okolnost postoji onda kada se nakon donošenja pilot-presude i u skladu sa tom presudom uvedu novi pravni lekovi. Ako se ti pravni lekovi smatraju delotvornima, Sud će insistirati da oni budu iscrpeni, pa će, ako tako ne bude, predstavka biti proglašena neprihvatljivom prema članu 35. stav 1. Konvencije.¹¹²

2. Rok od šest meseci (uskoro će to biti rok od četiri meseca)

Prema članu 35. stav 1. Konvencije „Sud može uzeti predmet u postupak... u roku od šest meseci od dana kada je doneta pravosnažna odluka”. Stupanjem na snagu Protokola br. 15. uz Konvenciju taj rok će biti skraćen na četiri meseca.

¹¹⁰ *Vučković and Others v. Serbia* [GC], gore navedeno, paragraf 77.

¹¹¹ *Karoussiotis v. Portugal*, br. 23205/08, 1. februar 2011, paragraf 57, *Škorjanec v. Croatia*, br. 25536/14, 28. mart 2017, paragraf 44.

¹¹² Na primer, pošto su donete tri pilot-presude protiv Grčke, koje su se odnosile na prekomernu dužinu upravnog, odnosno krivičnog i parničnog postupka (vidi presude u predmetima *Vassilios Athanasiou and Others v. Greece*, br. 50973/08, 21. decembar 2010, *Michelioudakis v. Greece*, br. 54447/10, 3. april 2012. i *Glykantzi v. Greece*, br. 40150/09, 30. oktobar 2012), Grčka je uvela nove, uglavnom kompenzatorne pravne lekove. Pošto je ocenio da su ti pravni lekovi delotvorni, Sud je stao na gledište da su podnosioci predstavke koji su imali mogućnost da ih iskoriste u vreme kada su oni usvojeni bili dužni da to učine. Pošto ti novi pravni lekovi nisu bili iscrpeni, Sud je predstavke odbacio kao neprihvatljive (*Techniki Olympiaki A. E. v. Greece* (dec.), br. 40547/10, 1. oktobar 2013, *Xynos v. Greece*, br. 30226/09, 9. oktobar 2014). Za više informacija o toj sudskoj praksi Evropskog suda vidi *Praktični vodič kroz uslove prihvatljivosti*, op. cit., stavovi 89–91.

a) Svrha utvrđenog roka

Svrha utvrđenog roka jeste da se očuva pravna sigurnost tako što će se obezbediti da predmeti u kojima se pokreću pitanja po Konvenciji budu razmotreni u razumnom roku i da se spreči da nacionalne vlasti i zainteresovana lica budu dugo držani u stanju neizvesnosti. To takođe ostavlja potencijalnom podnosiocu predstavke vreme da razmotri da li će uopšte podneti predstavku i da, ukoliko se za to opredeli, odluči o tome koje će konkretne pritužbe i argumente izneti.¹¹³ Rok od šest meseci predstavlja pravilo u domenu javne politike i Sud je nadležan da to pravilo primeni po sopstvenom nahođenju, čak i ukoliko država to ne iznese kao primedbu.¹¹⁴

b) Početak i istek roka

Rok od šest meseci teče od dana kada je doneta konačna domaća odluka u postupku u kojem se iscrpljuju unutrašnji pravni lekovi.¹¹⁵ Ovde vredi ponovo naglasiti vezu koja postoji između roka od šest meseci i pravila po kome moraju biti iscrpeni unutrašnji pravni lekovi. Samo pravni lekovi koji su redovni i delotvorni mogu biti uzeti u obzir zato što podnosilac predstavke ne može da produžava strogo utvrđeni rok koji nameće Konvencija tako što će nastojati da podnosi neprimerene ili nepravilne predstavke organima koji nisu ovlašćeni ili nadležni da ponude delotvorno pravno zadovoljenje za navodnu povredu Konvencije.

Rok od šest meseci počinje da teče od dana kada podnosilac predstavke i/ili njegov zastupnik steknu dovoljno saznanje o konačnoj odluci domaćeg pravosuđa.¹¹⁶ Kada se odluka uručuje advokatu podnosioca predstavke, rok od šest meseci počinje da teče od dana kada advokat stekne saznanje o odluci kojom su iscrpeni unutrašnji pravni lekovi, bez obzira na to što sâm podnosilac predstavke tek kasnije sazna za tu odluku.¹¹⁷ Međutim, kada podnosilac predstavke ima pravo da mu se ex

¹¹³ *Sabri Güneş v. Turkey* [GC], br. 27396/06, 29. jun 2012, paragraf 39, *Fábián v. Hungary* [GC], br. 78117/13, 5. septembar 2017, paragraf 93.

¹¹⁴ *Sabri Güneş v. Turkey* [GC], paragraf 29.

¹¹⁵ *Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom (dec.)*, br. 46477/99, 7. jun 2001, *Molnar v. Croatia (dec.)*, br. 33438/16, 12. septembar 2017.

¹¹⁶ *Koç and Tosun v. Turkey (dec.)*, br. 23852/04, 13. novembar 2008, *A.N. v. Lithuania*, br. 17280/08, 31. maj 2016, paragraf 77.

¹¹⁷ *Pejić v. Croatia (dec.)*, br. 66894/01, 19. decembar 2002, *Seyhan v. Turkey (dec.)*, br. 54940/09, 11. oktobar 2016, paragraf 16.

officio uruči primerak konačne odluke domaćeg pravosuđa, Sud zastupa stanovište da neposrednom i opštem cilju člana 35. stav 1. Konvencije najbolje služi ako se rok od šest meseci računa tako da počinje da teče od dana kada je uručen primerak odluke o kojoj je reč.¹¹⁸

Kada unutrašnje pravo ne predviđa uručivanje odluke, Sud smatra da je primereno da se kao početni datum uzme datum kada je odluka konačno doneta, a to je onaj dan kada su stranke konačno bile u mogućnosti da saznaju kakav je sadržaj odluke.¹¹⁹

Međutim, kada je od samog početka jasno da podnosilac predstavke nema na raspolaganju nijedan delotvoran pravni lek, onda rok od šest meseci počinje da teče od dana radnji ili mera koje su predmet pritužbe, ili od dana saznanja o tom činu ili o njegovom dejstvu na podnosioca predstavke ili o šteti koja je time naneta podnosiocu predstavke.¹²⁰

Kada navodna povreda prava predstavlja „trajnu situaciju” za koju ne postoji nijedan domaći pravni lek, rok od šest meseci počinje stvarno da teče tek od kraja te trajne situacije.¹²¹

Rok počinje da teče dan posle datuma utvrđenog prema gore navedenim kriterijumima i ističe posle šest kalendarskih meseci. Poštovanje roka od šest meseci utvrđuje se na osnovu kriterijuma koji su karakteristični za Konvenciju, a ne na osnovu kriterijuma koji odgovaraju domaćem zakonodavstvu odgovorne države. U suštini, rok od šest meseci je

¹¹⁸ *Worm v. Austria*, br. 22714/93, 29. avgust 1997, paragraf 33, *Kulykov and Others v. Ukraine*, br. 5114/09, 4588/11, 9740/11 et al., 19. januar 2017, paragraf 129.

¹¹⁹ *Papachelas v. Greece* [GC], br. 31423/96, paragraf 30, 25. mart 1999, *Grigoryan and Galstyan v. Armenia (dec.)*, br. 27885/06, 28. mart 2017, paragraf 70.

¹²⁰ *Varnava and Others v. Turkey* [GC], br. 16064/90, 16065/90, 16066/90 et al., 18. septembar 2009, paragraf 157, *A.E.A. v. Greece*, br. 39034/12, 15. mart 2018, paragraf 51.

¹²¹ *Sabri Güneş v. Turkey* [GC], gore navedeno, paragraf 54, *Varnava and Others v. Turkey* [GC], gore navedeno, paragraf 159. Više o pojmu „trajne situacije” vidi u *lordache v. Romania*, br. 6817/02, 14. oktobar 2008, paragraf 50. Sud je, međutim, nametnuo obavezu dužne pažnje i inicijative podnosiocima predstavke koji žele da se prituže zbog kontinuiranog nepokretanja istrage o nestancima u okolnostima u kojima je ugrožen život. U takvim slučajevima podnosioci predstavke moraju bez nepotrebnog odlaganja izneti svoje pritužbe (*Varnava and Others*, gore navedeno, paragrafi 161–166). U istom duhu, vidi i predmete koji se odnose na uskraćivanje pristupa imovini ili domu podnosioca predstavke u kontekstu složenog sukoba (*Sargsyan v. Azerbaijan (dec.)* [GC], br. 40167/06, 14. decembar 2011, paragrafi 140–141. i *Chiragov and Others v. Armenia (dec.)* [GC], br. 13216/05, 14. decembar 2011, paragrafi 141–142.

autonomni pojam i to što Sud primenjuje sopstvene kriterijume kada računa taj rok omogućuje da se obezbedi pravna sigurnost, valjano sprovođenje pravde i praktično i delotvorno funkcionisanje mehanizma Konvencije. Činjenica da poslednji dan roka od šest meseci pada u subotu, nedelju ili na državni praznik i da u takvoj situaciji, prema unutrašnjem pravu rok biva produžen na sledeći radni dan, uopšte ne utiče na utvrđivanje *dies ad quem*.¹²²

c) Datum podnošenja predstavke

Ovde ćemo podsetiti da, osim ukoliko Pravilom 47. Poslovnika Suda nije drugačije utvrđeno, tok roka od šest meseci biva prekinut samo kada se poštom pošalje propisano popunjen i potpisan originalni Obrazac predstavke, uz relevantnu dokumentaciju. Predstavke poslate telefaksom ne prekidaju tok roka od šest meseci.

Datum podnošenja predstavke je datum koji stoji na poštanskom žigu propisno popunjenog Obrasca predstavke koji je poslat Sudu.¹²³ Samo se posebnim okolnostima – kao što je nemogućnost da se ustanovi datum slanja predstavke može opravdati drugačiji pristup – na primer, računanje prema datumu koji je ubeležen na samom Obrascu predstavke, ili, ako takvog podatka nema, datum prijema predstavke u Sekretarijatu Suda može biti uzet kao datum podnošenja predstavke.¹²⁴ Međutim, podnosioci ne mogu snositi odgovornost za bilo kakvu docnju do koje dođe u tranzitu i koje bi moglo da utiče na njihovu prepisku sa Sudom.¹²⁵

Takođe treba naglasiti da se slanjem Obrasca predstavke prekida tok utvrđenog roka samo u odnosu na pritužbe koje su sadržane u toj predstavi. Kada je reč o bilo kakvoj drugoj pritužbi, tok roka se ne prekida sve do datuma kada ta pritužba bude prvi put podneta Sudu.¹²⁶ Dodatni elementi koji se prvi put pomenu po isteku utvrđenog roka mogu se ispitati samo ako su to posebni aspekti početnih pritužbi iznetih unutar utvrđenog

¹²² *Sabri Güneş v. Turkey* [GC], gore navedeno, paragrafi 43. i 61.

¹²³ Pravilo 47. stav 6(a) Poslovnika Suda.

¹²⁴ *Bulinwar OOD and Hrusanov v. Bulgaria*, br. 66455/01, 12. april 2007, paragrafi 30–32.

¹²⁵ *Anchugov and Gladkov v. Russia*, br. 11157/04 i 15162/05, 4. jul 2013, paragraf 70, *Avdić and Others v. Bosnia and Herzegovina*, br. 28357/11, 31549/11 i 39295/11, 19. novembar 2013, paragraf 24.

¹²⁶ *Allan v. the United Kingdom (dec.)*, br. 48539/99, 28. avgust 2001, *Abuyeva and Others v. Russia*, br. 27065/05, 2. decembar 2010, paragraf 222.

roka.¹²⁷ Sama činjenica da se podnosilac predstavke pozvao na taj i taj član Konvencije ili protokola uz nju u svojoj predavci nije dovoljna da se smatra da su njome podnete i sve potonje pritužbe koje se iznesu po tog odredbi.¹²⁸

3. Anonimne predstavke

Saglasno članu 35. stav 2 (a) Konvencije, anonimne predstavke se odbacuju kao neprihvatljive. Podnosilac predstavke mora biti u dovoljnoj meri identifikovan u Obrascu predstavke. Predstavka podneta Sudu smatra se anonimnom ako spis predmeta ne sadrži bilo kakav element koji bi mogao da uputi Sud da identifikuje podnosioca predstavke.¹²⁹ Podsetićemo, međutim, da Sud može odlučiti da identitet podnosioca predstavke ne bude otkriven javnosti.¹³⁰ Jedino je Sud nadležan da utvrdi da li je predstavka anonimna.¹³¹

Član 35. stav 2 (a) ne primenjuje se onda kada su podnosioci predstavke dostavili činjenične i pravne informacije koje Sudu omogućuju da ih identifikuje i da utvrdi njihovu povezanost sa činjenicama o kojima je reč.¹³² Sud takođe prihvata korišćenje pseudonima u izuzetnim slučajevima i naročito u kontekstu oružanog sukoba, kada podnosioci predstavke objasne da nisu u mogućnosti da navedu svoje ime da bi zaštitili članove porodice i srodnike. I tu, međutim, mora postojati dovoljan broj indikacija, osim njihovih imena, da se na osnovu tih indikacija mogu identifikovati podnosioci predstavke i da se može utvrditi postojanje „dovoljno bliske veze između podnosilaca predstavke i događaja o kojima je reč”.¹³³

4. U suštini istovetna

Predstavka se odbacuje shodno članu 35. stav 2 (b) Konvencije kada je „u suštini istovetna s predstavkom koju je Sud već razmatrao ili koja je

¹²⁷ *Radomilja and Others v. Croatia* [GC], br. 37685/10 i 22768/12, 20. mart 2018, paragraf 122.

¹²⁸ *Ibid.*, paragraf 113.

¹²⁹ „*Blondje*” v. *the Netherlands* (dec.), br. 7245/09, 15. septembar 2009.

¹³⁰ Pravilo 47. stav 4. Poslovnika Suda.

¹³¹ *Sindicatul „Păstorul cel Bun” v. Romania* [GC], br. 2330/09, 9. jul 2013, paragraf 69.

¹³² *Ibid.*, paragraf 71.

¹³³ *Shamayev and Others v. Georgia and Russia* (dec.), br. 36378/02, 16. septembar 2003.

već podneta nekoj drugoj međunarodnoj instanci radi ispitivanja, odnosno rešavanja, a ne sadrži nove relevantne činjenice”.

a) U suštini istovetna s predstavkom koju je Sud već razmatrao

Svrha prvog dela tog člana jeste da se obezbedi da odluke i presude Suda budu konačne i da se podnosioci predstavke spreče da izjavljuju žalbe (na te odluke ili presude) tako što će podneti novu predstavku.¹³⁴ Predstavka je „u suštini istovetna” s predstavkom koju je Sud već razmatrao ako ju je podnelo isto lice i ako se odnosi na suštinski iste činjenice i sadrži iste pritužbe.¹³⁵ Nije dovoljno da podnosilac predstavke navede relevantne nove informacije ako samo nastoji da novim pravnim argumentima potkrepi svoje pređašnje pritužbe¹³⁶ niti da dostavi dopunske informacije o unutrašnjem pravu koje ne mogu izmeniti razloge zbog kojih je odbačena njegova prethodna predstavka. Podnosilac predstavke mora ili da dostavi nove informacije koje se odnose na potonje događaje ili mora da iznese novu pritužbu ili da dostavi nove informacije koje Sud ranije nije razmatrao.¹³⁷

b) U suštini istovetna s predstavkom koja je već podneta nekoj drugoj međunarodnoj instanci radi ispitivanja ili rešavanja

Svrha ovog drugog dela člana 35. stav 2 (b) jeste da se izbegne „biranje najblagonaklonijeg suda” (*forum shopping*), tj. situacija u kojoj bi se nekoliko međunarodnih instanci istovremeno bavilo istim predmetom, što bi moglo da dovede do različitih, pa čak i sukobljenih odluka.¹³⁸

Sud je zapazio da ovde nije ključni činilac datum pokretanja postupka pred drugom međunarodnom instancom, već prethodno postojanje

¹³⁴ *Kafkaris v. Cyprus (dec.)*, br. 9644/09, 21. jun 2011, paragraf 67.

¹³⁵ *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (br. 2)* [GC], br. 32772/02, 30. jun 2009, paragraf 63, *Kiril Ivanov v. Bulgaria*, br. 17599/07, 11. januar 2018, paragraf 24.

¹³⁶ *Mann v. Portugal and the United Kingdom (dec.)*, br. 360/10, 1. februar 2011.

¹³⁷ *Kafkaris v. Cyprus (dec.)*, gore navedeno, paragraf 68.

¹³⁸ Takva situacija bila bi inkompatibilna sa duhom i slovom Konvencije, koja nastoji da izbegne pluralizam međunarodnih postupaka u vezi sa istim predmetima (OAO *Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*, br. 14902/04, 20. septembar 2011, paragraf 520, *Hilal Mammadov v. Azerbaijan*, br. 81553/12, 4. februar 2016, paragraf 103).

odluke o meritumu na dan kada sam Sud ispituje predmet.¹³⁹ Sud može da razmatra predmet po sopstvenom nahođenju.¹⁴⁰

Da bi ustanovio da li su dva predmeta u suštini istovetna, Sud obično poredi stranke u postupku, odredbe koje čine pravni osnov na koji se te stranke pozivaju, obim njihovih zahteva i vrstu pravnog zadovoljenja koje traže.¹⁴¹ Drugačije rečeno, Sud mora da proveri, kao i kada je reč o prvom delu člana 35. stav 2 (b), da li se predstavke podnete drugoj međunarodnoj instanci odnose na suštinski ista lica, činjenice i pritužbe.¹⁴²

Da bi utvrdio da li se postupak o kome je reč vodi po predstavi „koja je već podneta nekoj drugoj međunarodnoj instanci radi ispitivanja ili rešavanja”, Sud ne ograničava svoje ispitivanje na formalnu proveru. Konkretnije, da bi spadalo u polje dejstva člana 35. stav 2 (b) telo ili organ o kome je reč mora imati izvestan broj karakteristika i mora pružiti izvesne mehanizme zaštite kako bi obezbedilo da podnosilac predstavke dobije delotvornu zaštitu. Na primer, ta instanca mora biti javna, međunarodna, nezavisna i sudska ili kvazisudska. Pored toga, ona mora biti kadra da ustanovi odgovornost i mora težiti tome da okonča sporne povrede prava.¹⁴³ Primeri instanci koje se uklapaju u taj opis obuhvataju Komitet UN za ljudska prava, Komitet za slobodu udruživanja međunarodne organizacije rada itd. S druge strane, Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (*CPT*) ne poseduje takve karakteristike.¹⁴⁴

5. Zloupotreba prava na predstavku

Prema Pravilu 44A Poslovnika Suda, „stranke su dužne da u potpunosti sarađuju u sprovođenju postupka”. Sud je na taj način saopštio da svako

¹³⁹ *Peraldi v. France (dec.)*, br. 2096/05, 7. april 2009, *Yücesoy v. Turkey (dec.)*, br. 75118/12, 5. januar 2016, paragraf 31.

¹⁴⁰ *POA and Others v. the United Kingdom (dec.)*, br. 59253/11, 21. maj 2013, paragraf 27.

¹⁴¹ *Fédération hellénique des syndicats des employés du secteur bancaire v. Greece (dec.)*, br. 72808/10, 6. decembar 2011, paragraf 39.

¹⁴² Vidi *Karoussiotis v. Portugal*, gore navedeno, paragraf 63, *Celniku v. Greece*, br. 21449/04, 5. jul 2007, paragrafi 39–41, *Tsartsidze and Others v. Georgia*, br. 18766/04, 17. januar 2017, paragraf 64.

¹⁴³ *Fédération hellénique des syndicats des employés du secteur bancaire v. Greece (dec.)*, gore navedeno, paragrafi 34–35.

¹⁴⁴ *Zagaría v. Italy (dec.)*, br. 24408/03, 3. jun 2008.

ponašanje podnosioca predstavke koje je očigledno u suprotnosti sa svrhom prava na pojedinačnu predstavku i koje ometa valjano funkcionisanje Suda ili propisno odvijanje postupka pred Sudom predstavlja zloupotrebu prava na predstavku.¹⁴⁵ Pojam „zloupotrebe” u smislu člana 35. stav 3. Konvencije treba shvatiti u njegovom standardnom značenju prema opštoj pravnoj teoriji – kao štetno ostvarivanje prava u svrhe drugačije od onih zbog kojih je to pravo ustanovljeno.¹⁴⁶ Postoje četiri vrste slučajeva u kojima je Sud pribegao korišćenju tog pojma, iako je takođe naglašavao da odbacivanje predstavke po tom osnovu predstavlja izuzetnu meru: korišćenje uvredljivog jezika, informacije koje dovode u zabludu, povreda obaveze čuvanja poverljivosti postupka prijateljskog poravnjanja i predstavka koja je očigledno zlonamerna ili lišena svake stvarne svrhe.

Konkretnije rečeno, ako podnosilac predstavke u svojoj prepisci sa Sudom koristi naročito uvredljiv, preteći ili provokativan jezik – bilo da to čini protiv odgovorne države, njenog zastupnika, vlasti odgovorne države, samog Suda, njegovih sudija, njegovog Sekretarijata ili njegovih članova.¹⁴⁷ Da bi se jezik smatrao uvredljivim i pogrdnim, on mora „prekoračiti granice normalne, pristojne i legitimne kritike”.¹⁴⁸

Predstavka takođe može biti smatrana zloupotrebom ako je svesno zasnovana na neistinitim tvrdnjama.¹⁴⁹ Primeri takvih zloupotreba obuhvataju podnošenje predstavke pod lažnim identitetom¹⁵⁰ ili falsifikovanje dokumenata koji se upućuju Sudu.¹⁵¹ Podnošenje nepotpunih informacija i samim tim informacija koje dovode u zabludu takođe može predstavljati zloupotrebu prava na predstavku, naročito ako

¹⁴⁵ *Mirojubovs and Others v. Latvia*, br. 798/05, 15. septembar 2009, paragraf 65, *Danese and Others v. Italy (dec.)*, br. 11399/16 i 11436/16, 13. septembar 2016, *De Luca v. Italy*, br. 43870/04, 24. septembar 2013, stav 35, *Bivolaru v. Romania*, br. 28796/04, 28. februar 2017, paragraf 82.

¹⁴⁶ *Mirojubovs and Others v. Latvia*, gore navedeno, stav 62, *S.A.S. v. France* [GC], br. 43835/11, 1. jul 2014, paragraf 66.

¹⁴⁷ *Jula v. Romania (dec.)*, br. 46167/09, 5. septembar 2017, paragraf 19, *Řehák v. the Czech Republic (dec.)*, br. 67208/01, 18. maj 2004.

¹⁴⁸ *Di Salvo v. Italy (dec.)*, br. 16098/05, 11. januar 2007.

¹⁴⁹ *Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy* [GC], br. 38433/09, 7. jun 2012, paragraf 97.

¹⁵⁰ *Drijfthout v. the Netherlands (dec.)*, br. 51721/09, 22. februar 2011, paragrafi 27–29.

¹⁵¹ *Bagheri and Maliki v. the Netherlands (dec.)*, br. 30164/06, 15. maj 2007.

se te informacije odnose na samu suštinu predmeta i ako nije pruženo dovoljno objašnjenje zbog čega informacije nisu dostavljene.¹⁵²

Isto važi i ako su se tokom postupka pred Sudom zbili novi, važni događaji, a podnosilac predstavke, uprkos tome što se to od njega izričito zahteva na osnovu Pravila 47. stav 7, nije obavestio Sud o tim okolnostima, čime ga je sprečio da presudi u datom predmetu uz puno saznanje o svim činjenicama. Treba takođe naglasiti da je podnosilac predstavke odgovoran i za ponašanje svog advokata ili bilo kog drugog lica koje ga zastupa pred Sudom.

Čak i kada je presuda već postala pravosnažna, ako se docnije ispostavi da je podnosilac predstavke prikrio suštinski važne informacije u vezi sa činjenicama predmeta kako bi doveo Sud u zabludu, Sud može preispitati presudu primenjujući postupak revizije i odbaciti predstavku iz razloga zloupotrebe prava na predstavku.¹⁵³ Međutim, u takvim slučajevima, mora uvek s dovoljnom sigurnošću biti dokazana namera podnosioca predstavke da Sud dovede u zabludu.¹⁵⁴

Sud takođe zastupa stanovište da se, ako podnosilac predstavke namerno krši obavezu da čuva poverljivost pregovora o postizanju prijateljskog poravnanja, koju strankama nameće član 39. stav 2. Konvencije i Pravilo 62. stav 2. Poslovnika Suda, to može, pod određenim okolnostima, smatrati zloupotrebom prava na predstavku i dovesti do toga da predstavka bude odbačena.¹⁵⁵

Takođe se smatra da je podnosilac predstavke zloupotrebio pravo na predstavku ako neprestano podnosi zlonamerne i očigledno neosnovane predstavke slične predstavci koju je ranije već podneo i koja je proglašena neprihvatljivom. Sud zastupa stanovište da predstavka koja je očigledno lišena svake stvarne svrhe može biti odbačena po osnovu zloupotrebe prava na predstavku u smislu člana 35. stav 3. Konvencije.¹⁵⁶

¹⁵² *Gross v. Switzerland* [GC], gore navedeno, stav 28, *Hüttner v. Germany* (dec.), br. 23130/04, 9. jun 2006, *Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine*, br. 846/16 i 1075/16, 22. maj 2018, paragraf 58.

¹⁵³ Saglasno Pravilu 80. Poslovnika Suda. Vidi *Gardean and S.C. Grup 95 SA v. Romania* (revizija), br. 25787/04, 30. april 2013, paragrafi 12–22.

¹⁵⁴ *Al-Nashif v. Bulgaria*, br. 50963/99, 20. jun 2002, paragraf 9.

¹⁵⁵ *Mandil v. France* (dec.), br. 67037/09, 13. decembar 2011, *Ausad Valimised Mtü v. Estonia* (dec.), br. 40631/14, 27. septembar 2016, paragraf 18, *Heldenburg v. the Czech Republic*, br. 65546/09, 9. februar 2017, paragraf 24.

¹⁵⁶ *Simitzi-Papachristou and Others v. Greece* (dec.), br. 50634/11, 50775/11, 60759/11 et al., 5. novembar 2013, paragraf 36.

B) Uslovi koji se odnose na nadležnost ESLJP

Među uslovima prihvatljivosti koji se odnose na nadležnost Suda, član 35. stav 3 (a) Konvencije izričito navodi kompatibilnost *ratione materiae*, utvrđujući da Sud „proglašava neprihvatljivom svaku pojedinačnu predstavku... ako smatra da je predstavka nespojiva sa odredbama Konvencije ili protokola uz nju...” Odredba o kojoj je reč, međutim, ni na koji način ne pominje predmete u kojima je predstavka proglašena neprihvatljivom ako ne spada u polje nadležnosti Suda *ratione personae*, *ratione loci* ili *ratione temporis*. Kako će detaljno biti objašnjeno kasnije u tekstu, granice nadležnosti ESLJP proističu i iz drugih odredaba Konvencije ili opšteg međunarodnog prava.

Pre no što razmotrimo različite aspekte nadležnosti ESLJP, važno je da naglasimo, kao opštu napomenu, da saglasno članu 32. Konvencije „u sporovima oko nadležnosti odlučuje Sud”. Drugačije rečeno, sam Sud je vlastan da odlučuje o sopstvenoj nadležnosti. Ta odredba je doslovno preuzeta iz člana 36. stav 6. Statuta Međunarodnog suda pravde i ona odražava opšte načelo međunarodnog prava.

Sud ispituje svoju nadležnost po sopstvenom nahođenju i to može činiti u svakoj fazi postupka.

1. Nadležnost *ratione materiae*

Da bi predstavka bila kompatibilna *ratione materiae* s Konvencijom, pravo na koje se podnosilac predstavke poziva mora biti zaštićeno Konvencijom i onim protokolima uz nju koji su stupili na snagu u odnosu na odgovornu državu. Drugačije rečeno, ako se predstavka odnosi na neko pravo koje nije priznato kao takvo prema Konvenciji i protokolima uz nju – kao što je pravo stranih državljana da uđu i nastane se na teritoriji visoke strane ugovornice¹⁵⁷ – ESLJP presuđuje da nije nadležan *ratione materiae* da tu predstavku razmatra. Isto važi i u slučajevima u kojima se podnosilac predstavke poziva na pravo koje je utvrđeno protokolom koji nije

¹⁵⁷ *Peñafiel Salgado v. Spain (dec.)*, br. 65964/01, 16. april 2002.

obavezujući za odgovornu državu¹⁵⁸ ili u odnosu na koje je država o kojoj je reč stavila rezervu koju ESLJP smatra valjanom.¹⁵⁹

Međutim, i pored toga, teleološko i dinamičko tumačenje Konvencije i protokola uz nju povremeno je podsticalo Sud da proširi obim prava koja su u njima utvrđena. To naročito važi kada je reč o pravu na pravično suđenje koje je utvrđeno u članu 6. Konvencije,¹⁶⁰ pravu na privatni i porodični život (član 8),¹⁶¹ pravu na slobodu izražavanja (član 10)¹⁶² ili pravu na imovinu (član 1. Protokola br. 1).¹⁶³ Isto tako, iako Konvencija ne štiti socijalna prava kao takva, ESLJP je bio u prilici da razmatra određene aspekte tih prava.¹⁶⁴ Proširenje obima prava zaštićenih Konvencijom i protokolima uz nju može, prema tome, biti postignuto pozivanjem na „autonomne pojmove“¹⁶⁵ ili na pojam pozitivnih obaveza država.

U isto vreme, ESLJP nema nadležnost *ratione materiae* da ispituje da li visoka strana ugovornica ispunjava obaveze koje su joj nametnute nekom

¹⁵⁸ Predmet *Nada v. Switzerland*, je na primer bio razmatran uglavnom u svetlu člana 8. Konvencije zato što Švajcarska nije ratifikovala Protokol br. 1. uz Konvenciju, čiji prvi član utvrđuje pravo na zaštitu imovine. *Nada v. Switzerland* [GC], br. 10593/08, 12. septembar 2012. Vidi takođe *M., E. and B. v. Switzerland*, br. 16712/90, Odluka Komisije od 13. februar 1992.

¹⁵⁹ Vidi *Kozlova and Smirnova v. Latvia (dec.)*, br. 57381/00, 23. oktobar 2001.

¹⁶⁰ L.-A. Sicilianos, M.-A. Kostopoulou, „Conv. EDH, art. 6 : la protection du droit à un procès équitable dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme”, *Encyclopédie juridique Dalloz : répertoire de droit européen*, Pariz, Dalloz, 2018, str. 1–35, a naročito stav 1, stav 5. et seq. i *passim*.

¹⁶¹ Vidi na primer *Schalk and Kopf v. Austria*, br. 30141/04, 24. jun 2010, naročito paragrafi 92–95. (gde je Sud stao na stanovište da istopolne odnose treba smatrati jednim oblikom „porodičnog života”).

¹⁶² Vidi na primer *Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary* [GC], br. 18030/11, 8. novembar 2016, naročito paragrafi 153–156, gde je Sud stao na stanovište da je pravo na traženje informacija zaštićeno članom 10. Konvencije).

¹⁶³ Vidi na primer *Kopecný v. Slovakia* [GC], br. 44912/98, 28. septembar 2004, naročito paragraf 35. (gde je Sud stao na stanovište da „imovinu” mogu činiti potraživanja za koja podnosioc predstavke može tvrditi da ima barem „legitimno očekivanje” da mu se omogućiti neometano uživanje prava na imovinu).

¹⁶⁴ A. de Salas, „Les droits sociaux et la Convention européenne des droits de l'homme”, u *Libertés, justice, tolérance : mélanges en hommage au Doyen Gérard Cohen-Jonathan* (Vol. 1). Brisel: Bruylant, 2004. str. 579–589. Vidi takođe *Gaygusuz v. Austria*, br. 17371/90, 16. septembar 1996.

¹⁶⁵ Vidi na primer proširenje „krivičnog aspekta” člana 6. i obima člana 7. Konvencije, kao i člana 4. Protokola br. 7. na osnovu „kriterijuma iz predmeta *Engel*”, u pogledu definisanja autonomnih pojmova „krivična optužba”, „kaznjavanje” i „krivični postupak”. *Sergey Zolotukhin v. Russia* [GC], br. 14939/03, 10. februar 2009, paragrafi 52. et seq. i sve reference koje su tu navedene.

od njegovih presuda.¹⁶⁶ Taj zadatak u celini gledano pripada Komitetu ministara na osnovu člana 46. stav 2. Konvencije, koji se odnosi na nadzor nad izvršenjem presuda ESLJP.¹⁶⁷ To, međutim, ne znači da merama koje odgovorna država preduzme kako bi otklonila povredu koju je Sud ustanovio ne može biti otvoreno neko novo pitanje koje tom presudom nije rešeno pa ono, samim tim, može biti predmet nove predstavke koju Sud može uzeti u razmatranje.¹⁶⁸

2. Nadležnost *ratione personae*

Čak i ako odgovorna država nije iznela nikakve prethodne primedbe u vezi s nadležnošću Suda *ratione personae*, Sud razmatra to pitanje po sopstvenom nahođenju.¹⁶⁹ Sud će odbiti nadležnost *ratione personae* iz razloga koji se odnose na kategoriju lica podnosioca predstavke ili na odgovornu državu.

a) Nadležnost u vezi s kategorijom lica podnosioca predstavke

Saglasno članu 34. Konvencije, „Sud može da prima predstavke od svakog lica, nevladine organizacije ili grupe lica koji tvrde da su žrtve povrede prava ustanovljenih Konvencijom ili protokolima uz nju, učinjene od strane neke visoke strane ugovornice (...)”.

Kategorije podnosilaca – Fizička lica mogu se obratiti Sudu bez obzira na svoje državljanstvo, prebivalište, građanski status, položaj ili poslovnu sposobnost. Predstavke, međutim, mogu podneti samo živa lica ili se one mogu podneti u ime živih lica. Preminula osoba¹⁷⁰ ne može podneti predstavku, čak ni preko zastupnika.¹⁷¹ Isto važi za članove neke grupe

¹⁶⁶ *Xanthi Turkish Union and Others v. Greece (dec.)*, br. 55557/12 i 73646/13, 17. novembar 2015.

¹⁶⁷ Vidi, međutim, član 46. stav 4. Konvencije, koji se odnosi na mogućnost da se Komitet ministara obrati Sudu pitanjem da li je neka visoka strana ugovornica propustila da ispuni svoju obavezu u pogledu izvršenja pravosnažne presude Suda (vidi, *Mammadov v. Azerbajjan*, trenutno u postupku).

¹⁶⁸ *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) (br. 2) v. Switzerland*, gore navedeno, paragraf 62.

¹⁶⁹ *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina [GC]*, br. 27996/06 i 34836/06, 22. decembar 2009, paragraf 27.

¹⁷⁰ *Aizpurua Ortiz and Others v. Spain*, br. 42430/05, 2. februar 2010, paragraf 30, *Crăciun and Others v. Romania (dec.)*, br. 60593/08, 18. januar 2018, paragraf 9.

¹⁷¹ *Ciobanu v. Romania (dec.)*, br. 52414/99, 16. decembar 2003.

ili pojedince koji žele da se obrate Sudu u skladu s gore pomenutom odredbom.

Za razliku od Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Konvencija dopušta pravnim licima da podnesu predstavke Sudu. Međutim, to pravno lice mora biti „nevladina organizacija” u smislu člana 34. Konvencije. To je autonomni pojam koji ESLJP tumači široko, tako da on obuhvata, da navedemo neke od primera, političke stranke,¹⁷² udruženja,¹⁷³ crkve,¹⁷⁴ manastire,¹⁷⁵ televizijske kompanije¹⁷⁶ i zaista svako pravno lice koje ne učestvuje u vršenju javne vlasti.

U suštini, „nevladine organizacije” se definišu kao suprotnost „vladinim” organizacijama. Organi države, bez obzira na to da li pripadaju izvršnoj, zakonodavnoj ili sudskoj vlasti, uključujući tu teritorijalne vlasti i druge decentralizovane organe vlasti koji obavljaju javne funkcije nemaju *locus standi* prema članu 34. Konvencije.¹⁷⁷

Status žrtve – Kako bi mogla da podnesu predstavku, fizička ili gore pomenuta pravna lica takođe moraju biti u mogućnosti da tvrde da su „žrtve” povrede prava po Konvenciji. Pojam „žrtve” tumači se autonomno i nezavisno od pravila unutrašnjeg prava, kao što su ona koja se odnose na interes ili kapacitet delovanja, uprkos tome što Sud treba da vodi računa o činjenici da je podnosilac predstavke bio stranka u postupku pred domaćim sudovima.¹⁷⁸ Tumačenje izraza „žrtva” neminovno podleže

¹⁷² *Socialist Party and Others v. Turkey* [GC], br. 21237/93, 25. maj 1998, *Parti nationaliste basque – Organisation régionale d'Ipiralde v. France*, br. 71251/01, 7. jun 2007, *Party for a Democratic Society (DTP) and Others v. Turkey*, br. 3840/10, 3870/10, 3878/10 et al., 12. januar 2016.

¹⁷³ *Bekir-Ousta v. Greece*, br. 35151/05, 11. oktobar 2007, *Association des Chevaliers du Lotus d'Or v. France*, br. 50615/07, 31. januar 2013.

¹⁷⁴ „*Orthodox Ohrid Archdiocese (Greek-Orthodox Ohrid Archdiocese of the Peć Patriarchy)*” v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, br. 3532/07, 16. novembar 2017.

¹⁷⁵ *The Holy Monasteries v. Greece*, br. 13092/87 i 13984/88, 9. decembar 1994.

¹⁷⁶ *Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy* [GC], gore navedeno.

¹⁷⁷ Kako bi utvrdio da li neko pravno lice učestvuje u vršenju vlasti ili upravlja nekom javnom službom pod kontrolom vlade – pa samim tim predstavlja „vladinu organizaciju” – ESLJP uzima u obzir pravni status tog lica i prava koja mu pripadaju po osnovu tog pravnog statusa, prirodu delatnosti koju ono obavlja i kontekst u kome se ta delatnost odvija, kao i stepen njegove nezavisnosti od političkih vlasti (*Radio France and Others v. France (dec.)*, br. 53984/00, 23. septembar 2003, paragraf 26, *Granitul S.A. v. Romania*, br. 22022/03, 22. mart 2011, paragraf 26, *Kotov v. Russia* [GC], br. 54522/00, 3. april 2012, paragraf 93).

¹⁷⁸ *Micallef v. Malta* [GC], 17153/11, br. 17056/06, 15. oktobar 2009, paragraf 48, *Klein and Others v. Germany*, br. 10138/11, 6. april 2017, paragraf 65.

razvoju u svetlu uslova koji vladaju u savremenom društvu i mora se primenjivati bez prekomernog formalizma.¹⁷⁹

Konkretnije rečeno, reč „žrtva” u kontekstu člana 34. Konvencije ne označava samo *neposrednu žrtvu* – tj. lice koje je „direktno ili neposredno pogođeno” spornom merom¹⁸⁰ – nego označava i posredne žrtve navodne povrede prava. Član 34. se tako ne odnosi samo na neposrednu žrtvu ili žrtve navodne povrede prava već i na posredne žrtve kojima povreda može naneti štetu ili koji bi mogli imati valjan i lični interes za to da prestane ta povreda prava po Konvenciji.¹⁸¹

Ako navodna žrtva premine pre nego što je podneta predstavka, moguće je da lice koje ima pravni interes kakav se zahteva, kao najbliži srodnik podnese predstavku u kojoj će izneti pritužbe u vezi sa smrću ili nestankom svog srodnika.¹⁸² Konkretnije rečeno, u takvim slučajevima Sud je prihvatao i prihvata da bliski srodnici, kao što su supružnici,¹⁸³ roditelji,¹⁸⁴ braća i sestre,¹⁸⁵ deca¹⁸⁶ itd. – lica čija se smrt ili nestanak mogu navodno pripisati državi, mogu i sami da tvrde da su *posredne žrtve* navodne povrede prava.

U onim slučajevima u kojima je status žrtve priznat bliskim srodnicima neposredne žrtve, što im je omogućilo da podnesu predstavku sa pritužbama, na primer po članovima 5, 6. i 8. Konvencije, Sud je uzeo u obzir da li su oni pokazali moralni interes, kao što je interes za zaštitu sopstvenog ugleda ili ugleda njihove porodice¹⁸⁷ ili materijalni interes na osnovu toga što su njihova materijalna prava neposredno pogođena.¹⁸⁸ Učešće podnosioca predstavke u postupku pred domaćim sudovima ovde je isto tako relevantan činilac.¹⁸⁹ Međutim, takođe se uzima u obzir

¹⁷⁹ *Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*, br. 62543/00, 27. april 2004, paragraf 38.

¹⁸⁰ *Tănase v. Moldova* [GC], gore navedeno, paragraf 104.

¹⁸¹ *Vallianatos and Others v. Greece* [GC], br. 29381/09 i 32684/09, 7. novembar 2013, paragraf 47.

¹⁸² *Varnava and Others v. Turkey* [GC], gore navedeno, paragraf 112.

¹⁸³ *McCann and Others v. the United Kingdom* [GC], br. 18984/91, 27. septembar 1995. Vidi, takođe, u predmetu u kome se radilo o paru koji je živeo u vanbračnoj zajednici, *Velikova v. Bulgaria (dec.)*, br. 41488/98, 18. maj 1999.

¹⁸⁴ *Ramsahai and Others v. the Netherlands* [GC], br. 52391/99, 15. maj 2007.

¹⁸⁵ *Andronicou and Constantinou v. Cyprus*, br. 25052/94, 9. oktobar 1997.

¹⁸⁶ *McKerr v. the United Kingdom*, br. 28883/95, 4. maj 2001.

¹⁸⁷ *Brudnicka and Others v. Poland*, br. 54723/00, 3. mart 2005, paragrafi 27–31.

¹⁸⁸ *Grădinar v. Moldova*, br. 7170/02, 8. april 2008, paragraf 97.

¹⁸⁹ *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania* [GC], br. 47848/08, 17. jul 2014, paragraf 100.

i postojanje opšteg interesa koji je zahtevao da se nastavi sa razmatranjem pritužbi.¹⁹⁰

Kada je reč o pritužbama koje se odnose na preduzeća, ESLJP zastupa stanovište da se nijedno lice ne može pritužiti na povredu svojih prava u postupku u kome ono samo nije bilo stranka, čak i ako je to lice akcionar i/ili direktor preduzeća koje je bilo stranka u postupku. Prenebregavanje statusa pravnog lica preduzeća može biti opravdano samo u izuzetnim okolnostima.¹⁹¹

Kao što prihvata da postoje neposredne i posredne žrtve, ESLJP takođe prihvata da podnosilac predstavke može biti *potencijalna žrtva*.¹⁹² To, međutim, ne znači da su po članu 34. dozvoljene pritužbe u kojima se *in abstracto* navodi neka povreda Konvencije. To ne omogućuje pokretanje *actio popularis*, što znači da se podnosioci predstavke ne mogu pritužiti na neku odredbu unutrašnjeg prava, praksu domaćih institucija ili javne postupke samo zato što izgleda da su oni u suprotnosti s Konvencijom. Kako bi mogao da tvrdi da je žrtva u jednoj takvoj situaciji, podnosilac predstavke mora da predoči razumne i uverljive dokaze da postoji verovatnoća da će mu biti naneta povreda lično; nije dovoljno samo da postoji sumnja ili pretpostavka da bi se to moglo dogoditi.¹⁹³

¹⁹⁰ *Ibid. Elberte v. Latvija*, br. 61243/08, 13. januar 2015, stav 64.

¹⁹¹ *Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy* [GC], gore navedeno, paragraf 92.

¹⁹² *Modinos v. Cyprus*, br. 15070/89, 22 april 1993.

¹⁹³ *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania* [GC], gore navedeno, paragraf 101. U tom predmetu je, međutim, bilo neznatno izmenjeno načelo po kome Konvencija ne omogućuje da se pokrene *actio popularis*, iako samo načelo nije bilo osporeno. G. Câmpeanu je bio izuzetno osetljivo lice bez najbližeg srodnika. Mladi Rom sa teškim psihičkim problemima i zaražen virusom HIV, on je proveo ceo život pod staranjem državnih organa i preminuo je u bolnici, što je navodno bilo prouzrokovano nemarom. S obzirom na izuzetne okolnosti tog predmeta i tešku prirodu navoda iznetih u predstavi, ESLJP je, u precedentnoj odluci, stao na stanovište da treba dozvoliti Centru za pravne resurse (CLR) da postupa kao zastupnik Câmpeanu bez obzira na činjenicu da nije imao advokatsko punomoćje da postupa u njegovo ime i da je sam Câmpeanu preminuo pre nego što je predstavka podneta po Konvenciji. ESLJP je s tim u vezi konstatovao da bi „drugačiji zaključak značio da se onemogućuje da navodi o tako teškoj povredi Konvencije budu ispitani na međunarodnom nivou, što bi nosilo sobom opasnost da odgovorna država može izbeći odgovornost prema Konvenciji za to što je sama propustila da imenuje zastupnika koji bi postupao u ime žrtve, kako to nalaže unutrašnje pravo” (*ibid.* stav 112).

b) Nadležnost u vezi sa odgovornom državom

Konvencija i protokoli uz nju obavezujući se za one države koje su ih ratifikovale. Svaka predstavka koja je usmerena protiv pojedinca stoga će biti proglašena inkompatibilnom *ratione personae*.¹⁹⁴ Isto važi i za predstavku koja je usmerena protiv države koja nije ratifikovala Konvenciju,¹⁹⁵ kao i predstavku koja se odnosi na Protokol uz Konvenciju koji odgovorna država nije ratifikovala¹⁹⁶ ili na predstavku koja je podneta direktno protiv neke međunarodne organizacije.¹⁹⁷

3. Nadležnost *ratione loci*

Pitanje nadležnosti ESLJP *ratione loci* tesno je isprepletano s „nadležnošću” odgovorne države prema članu 1. Konvencije. Da bi ESLJP bio nadležan, važno je da se navodna povreda Konvencije dogodila na nekom mestu u nadležnosti (pod jurisdikcijom) te države. Drugačije rečeno, „nadležnost” (jurisdikcija) prema članu 1. predstavlja kriterijum praga. Ostvarivanje te nadležnosti neophodan je uslov da bi jedna visoka strana ugovornica mogla da bude smatrana odgovornom za činjenje ili nečinjenje koje joj se može pripisati, a usled koga je nastupila navodna povreda prava i sloboda zajemčenih Konvencijom.¹⁹⁸

Kao što je Sud primetio, nadležnost države je suštinski teritorijalna.¹⁹⁹ U izuzetnim okolnostima, međutim, države mogu biti smatrane

¹⁹⁴ *X. v. the United Kingdom*, br. 6956/75, Odluka Komisije od 10. decembra 1976. Međutim, potpuno je druga stvar kada treba utvrditi da li i u kojoj meri država može biti smatrana odgovornom za sopstveno činjenje i nečinjenje u vezi s postupcima privatnih lica. U suštini, odgovornost države može se po Konvenciji pokrenuti i zbog toga što su vlasti te države prećutno priznale ili tolerisale akte privatnih lica kojima se povređuju prava po Konvenciji drugih lica koja su u njihovoj nadležnosti. *Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia* [GC], br. 48787/99, 8. jul 2004, paragraf 318.

¹⁹⁵ *E. S. v. Germany*, br. 262/57, Odluka Komisije od 28. avgusta 1957.

¹⁹⁶ *De Saedeleer v. Belgium*, br. 27535/04, 24. jul 2007, paragraf 68. Treba, međutim, naglasiti da u takvim slučajevima ESLJP ponekad odbija nadležnost *ratione materiae*. Vidi fusnotu 159, gore i odgovarajući tekst.

¹⁹⁷ *Stephens v. Cyprus, Turkey and the United Nations (dec.)*, br. 45267/06, 11. decembar 2008. Potpuno je druga stvar kada se utvrđuje i u kojoj meri neka visoka strana ugovornica Konvencije može biti smatrana odgovornom prema Konvenciji kada postupi saglasno obavezama koje proističu iz njenog učešća u nekoj međunarodnoj organizaciji, kao što je Evropska unija (*Bosphorus v. Ireland* [GC], br. 45036/98, 30. jun 2005, paragraf 108 et seq., *M. S. S. v. Belgium and Greece* [GC], br. 30696/09, 21. januar 2011, paragraf 340).

¹⁹⁸ *Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia*, gore navedeno, paragraf 311, *Al-Skeini and Others v. the United Kingdom* [GC], br. 55721/07, 7. jul 2011, paragraf 130.

¹⁹⁹ *Banković and Others v. Belgium and Others (dec.)* [GC], br. 52207/99, 12. decembar 2001, paragrafi 61. i 63.

odgovornima i za ponašanje svojih ustanova van svoje teritorije. U predmetu, *Al-Skeini v. the United Kingdom*, Veliko veće Suda je na sledeći način rezimiralo relevantnu sudsku praksu o toj temi (izostavljene su reference iz izvornika):

„a) Teritorijalno načelo

131. Nadležnost države u smislu člana 1. prvenstveno je teritorijalna. Pretpostavlja se da se jurisdikcija normalno vrši na celoj teritoriji države. Obrnuto, dela koja visoke strane ugovornice izvrše ili koja ostvaruju dejstvo van njihovih teritorija mogu samo u izuzetnim slučajevima predstavljati vršenje nadležnosti u smislu člana 1...

β) Vlast i kontrola službenih lica Države

133. ESLJP je u svojoj sudskoj praksi priznao da se, kao izuzetak od načela teritorijalnosti, nadležnost visoke strane ugovornice u smislu člana 1. može proširiti na postupke njenih organa koji proizvode dejstvo van njene teritorije...

135. (...) ESLJP je potvrdio da visoka strana ugovornica vrši ekstrateritorijalnu nadležnost kada, uz saglasnost, na poziv ili uz prećutnu saglasnost vlade te teritorije obavlja neka ili sva javna ovlašćenja koja bi u normalnim okolnostima vršila ta vlada. Na taj način, kada u skladu sa običajem, ugovorom ili nekim drugim sporazumom vlasti visoke strane ugovornice obavljaju izvršne ili pravosudne funkcije na teritoriji druge države, visoka strana ugovornica može biti odgovorna za povrede prava po Konvenciji koja se time nanese sve dotle dok se postupci o kojima je reč mogu pripisati njoj, a ne teritorijalnoj državi.

136. Pored toga, sudska praksa ESLJP pokazuje da, u određenim okolnostima, pribegavanje službenih lica države primeni sile kada ta lica deluju van teritorije dotične države može staviti pod nadležnost države u smislu člana 1. bilo koje lice koje tako bude stavljeno pod kontrolu državnih vlasti. To načelo se primenjuje onda kada službena lica države delujući van njenih granica, u inostranstvu, liše slobode nekog pojedinca...

γ) Efektivna kontrola nad nekim područjem

138. Drugi izuzetak od načela po kome je nadležnost u smislu člana 1. ograničena na sopstvenu teritoriju države pojavljuje se onda kada, usled zakonite ili nezakonite vojne akcije, visoka strana ugovornica ostvaruje efektivnu kontrolu nad nekim područjem van svoje nacionalne teritorije. Obaveza da se garantuju prava i slobode iz Konvencije na tom području proističe iz same činjenice da se takva kontrola ostvaruje, svejedno da li

neposredno preko oružanih snaga te visoke strane ugovornice ili preko podređene lokalne uprave...”²⁰⁰

4. Nadležnost *ratione temporis*

U skladu s načelom zabrane retroaktivnog važenja međunarodnih ugovora,²⁰¹ odredbe Konvencije ne obavezuju visoku stranu ugovornicu u odnosu na bilo koji čin ili činjenicu koji su se dogodili ili na bilo koju situaciju koja je prestala da postoji pre dana stupanja na snagu Konvencije u odnosu na tu visoku stranu ugovornicu.²⁰² Usled toga se nadležnost *ratione temporis* odnosi samo na vreme nakon što je odgovorna država ratifikovala Konvenciju ili protokole uz nju. Sud međutim, može imati u vidu činjenice koje su se dogodile pre ratifikacije u meri u kojoj se može smatrati da su te činjenice stvorile situaciju koja traje i posle tog datuma ili mogu biti relevantne za razumevanje činjenica koje su se zbile posle tog datuma.²⁰³

Kao i kada je reč o drugim osnovama nadležnosti, ESLJP razmatra svoju nadležnost *ratione temporis* po sopstvenom nahođenju i to može učiniti u svakoj fazi postupka.²⁰⁴ Međušnji datum za potrebe utvrđivanja vremenske nadležnosti Suda jeste dan stupanja na snagu Konvencije i protokola uz nju u odnosu na odgovornu državu.²⁰⁵ Ovde je podjednako važna i priroda činjenica o kojima je reč zato što će se situacija razlikovati zavisno od toga da li su povrede prava na koju se podnosilac u predstavi žalili trenutne ili su trajne.

a) Trenutne činjenice

Da bi se razumela sudska praksa ESLJP, važno je imati na umu da kada je reč o međunarodnim sudskim organima, izraz „činjenice” obuhvata sve što se događa u unutrašnjem pravnom sistemu, uključujući sudske

²⁰⁰ *Al-Skeini and Others v. the United Kingdom* [GC], gore navedeno, paragrafi 131. *et seq.* i sve reference koje su tu navedene. Vidi, takođe, u novije vreme, *Jaloud v. the Netherlands* [GC], br. 47708/08, 20. novembar 2014, paragraf 139.

²⁰¹ Član 28. Bečke konvencije o ugovornom pravu iz 1969.

²⁰² *Blečić v. Croatia* [GC], br. 59532/00, paragraf 70, *Vamava and Others v. Turkey* [GC], gore navedeno, paragraf 30.

²⁰³ *Hutten-Czapska v. Poland* [GC], br. 35014/97, 19. jun 2006, paragrafi 147–153.

²⁰⁴ *Blečić v. Croatia* [GC], gore navedeno, paragraf 67, *Milojević and Others v. Serbia*, br. 43519/07, 43524/07, 45247/07, 12. januar 2016, paragraf 49.

²⁰⁵ *Šilih v. Slovenia* [GC], br. 71463/01, 9. april 2009, paragraf 164.

odluke. Ako su činjenice koje su predmet pritužbe trenutne – kao što je ubistvo – i relevantne odluke su bile donete pre međašnjeg datuma, onda je situacija jednostavna: ESLJP nema vremensku nadležnost. Problem se javlja u onim predmetima u kojima se trenutni čin dogodio pre međašnjeg datuma, ali su relevantne sudske odluke donete posle tog datuma. U takvim slučajevima, ESLJP uzima u obzir konačnu presudu zato što sama ta presuda može da povredi prava podnosioca predstavke.²⁰⁶ Primeri takvih slučajeva obuhvataju korišćenje dokaza pribavljenih zlostavljanjem, što se dogodilo pre međašnjeg datuma, dok su sudske odluke donete posle tog datuma.²⁰⁷ Ako je konačna odluka, u kojoj je taj dokaz – kao što je „priznanje” podnosioca predstavke – upotrebljen, doneta posle međašnjeg datuma, ESLJP ima vremensku nadležnost da ispita pravičnost postupka o kome je reč sa stanovišta člana 6. Konvencije.²⁰⁸ Osim toga, u kontekstu prava na naknadu za pogrešnu osudu, tj. sudsku grešku (član 3 Protokola br. 7), ESLJP je izrekao da ima nadležnost da ispita pritužbu ukoliko je lice osuđeno pre međašnjeg datuma, ali je sama presuda poništena posle tog datuma.

b) Kontinuirane situacije

U skladu s međunarodnim pravom,²⁰⁹ ESLJP prihvata nadležnost *ratione temporis* u slučajevima u kojima je navodna povreda započela pre međašnjeg datuma, a nastavila se posle tog datuma. Drugačije rečeno, Sud ima nadležnost u situacijama u kojima je reč o produženim povredama, kao što je kontinuirana nezakonita okupacija zemljišta,²¹⁰ neplaćanje konačne naknade za nacionalizovanu imovinu,²¹¹ propust da se uredi pravo boravka lica koja su „izbrisana” iz registra stalnih stanovnika pre međašnjeg datuma (član 8. Konvencije),²¹² zakonitost i uslovi lišenja slobode nekog lica²¹³ ili posebna situacija koja proističe iz

²⁰⁶ *Blečić v. Croatia* [GC], gore navedeno, paragraf 85.

²⁰⁷ *Harutyunian v. Armenia*, br. 36549/03, 28. jun 2007, paragraf 50.

²⁰⁸ ESLJP, međutim, nema nadležnost da ispita materijalni aspekt člana 3. Konvencije. Kada je reč o obavezi da se sprovede istraga prema procesnom delu člana 3, vidi dole, u vezi sa kontinuiranim povredama prava.

²⁰⁹ Vidi član 14. stav 2. pravila o odgovornosti država za protivpravne akte u međunarodnom pravu, *Yearbook of the International Law Commission*, 2001, vol. II, Deo 2, str. 59.

²¹⁰ *Papamichalopoulos and Others* [GC], br. 14556/89, 24. jun 1993, paragraf 40.

²¹¹ *Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão and Others v. Portugal*, br. 29813/96 i 30229/96, 10. april 2001, paragraf 43.

²¹² *Kurić and Others v. Slovenia* [GC], br. 26828/06, 26. jun 2012, paragrafi 240–241.

²¹³ *Kalashnikov v. Russia*, br. 47095/99, 15. jul 2002, paragraf 36.

pritužbi u vezi s dužinom sudskih postupaka (član 6. stav 1. Konvencije) koji su pokrenuti pre ratifikacije, ali se nastavljaju nakon tog datuma. U posljednjem navedenom slučaju, iako je njegova nadležnost ograničena na period koji je usledio posle međašnjeg datuma, ESLJP je vodio računa o stanju postupka u delu vođenog do tog datuma.²¹⁴

Pitanje obaveze da se istraže nestanci lica koji su se dogodili pre međašnjeg datuma može se sagledavati u sličnom kontekstu. ESLJP tu stoji na stanovištu da nestanak nekog lica kao takav nije trenutni događaj niti trenutni čin. Srođnicima tog lica se na taj način stvara trajna situacija neizvesnosti u kojoj nemaju informacija o tome šta se dogodilo tom licu. Dokle god sudbina tog lica ostaje nerazjašnjena, ostaje procesna obaveza da se vodi istraga. Trajni propust da se sprovede neophodna istraga smatra se trajnom povredom člana 2. Konvencije.²¹⁵

Za razliku od nestanaka lica, sumnjiva smrt ili ubistvo predstavlja trenutni čin. ESLJP, međutim, smatra da pozitivna obaveza u pogledu sprovođenja delotvorne istrage prema članu 2. Konvencije predstavlja „odvojuvu” procesnu obavezu koja može vezivati državu čak i kada je smrt nastupila pre međašnjeg datuma.²¹⁶ Ipak, vremenska nadležnost Suda u takvim predmetima ostvaruje se unutar određenih granica imajući u vidu načelo pravne sigurnosti. Prvo, jedino procesna činjenja i/ili nečinjenja koja su se dogodila posle međašnjeg datuma dolaze u vremensku nadležnost Suda. Drugo, mora postojati „istinska veza” između smrti i stupanja na snagu Konvencije u odnosu na odgovornu državu. Da bi bilo utvrđeno postojanje takve veze moraju biti zadovoljena dva kriterijuma: prvo, protok vremena između smrti i stupanja na snagu Konvencije mora biti razumno kratak (uopšteno uzev, kraći od deset godina) i, drugo, mora se utvrditi da je znatan deo istrage sproveden ili je trebalo da bude sproveden nakon što je Konvencija stupila na snagu.²¹⁷

Gore navedena načela u vezi sa „odvojivošću” procesnih obaveza prema članu 2. primenjuju se, *mutatis mutandis*, u kontekstu kombinovanih

²¹⁴ *Humen v. Poland* [GC], br. 26614/95, 15. oktobar 1999, paragraf 58–59.

²¹⁵ *Varnana and Others v. Turkey* [GC], gore navedeno, paragrafi 148–149, *Palić v. Bosnia and Herzegovina*, br. 4704/04, 15. februar 2011, paragraf 46.

²¹⁶ *Šilih v. Slovenia* [GC], gore navedeno, paragraf 159, *Association “21 decembar 1989” and Others v. Romania*, br. 33810/07 i 18817/08, 24. maj 2011, paragraf 116, *Dimovi v. Bulgaria*, br. 52744/07, 6. novembar 2012, paragraf 38.

²¹⁷ *Janowiec and Others v. Russia* [GC], br. 55508/07 i 29520/09, 21. oktobar 2013, paragrafi 145–148.

članova 2. i 3,²¹⁸ ili čak u odnosu na procesni aspekt člana 3, zasebno sagledan.²¹⁹

Pošto smo razmotrili uslove prihvatljivosti koji se odnose na nadležnost Suda *ratione materiae*, *ratione personae*, *ratione loci* i *ratione temporis*, važno je da sad razmotrimo i uslove prihvatljivosti za pojedinačne predstavke koji se odnose na meritum samog predmeta.

C) *Uslovi koji se odnose na meritum spora*

Postoje dva uslova prihvatljivosti koja su tesno povezana sa meritumom predmeta. Prvi se odnosi na predstavke koje su očigledno neosnovane (član 35. stav 3 (a) Konvencije), dok drugi uslov odražava načelo *de minimis non curat praetor* bliže se usredsređujući na one slučajeve u kojima podnosilac predstavke nije značajnije oštećen [član 35. stav 3 (b) Konvencije].

1. „Očigledno neosnovane” predstavke

a) „Očigledno neosnovane” predstavke: na spoju između prihvatljivosti i merituma

U celini gledano, ovaj uslov prihvatljivosti primenjuje se onda kada je predstavka u skladu s Konvencijom i ispunjava formalne zahteve za prihvatljivost. Upotreba izraza „očigledno” u članu 35. stav 3 (a) može izazvati zbrku: ako se taj izraz shvati doslovno, to bi se moglo protumačiti kao da će predstavka biti proglašena neprihvatljivom po tom osnovu samo ako je već na prvi pogled očigledno prosečnom čitaocu da je nategnuta i da je lišena osnova. Međutim, iz ustaljene i izuzetno obimne sudske prakse ESLJP – i Evropske komisije za ljudska prava kao njegovog prethodnika – jasno je da taj izraz treba šire tumačiti. U suštini, svaka predstavka se smatra „očigledno neosnovanom” ako se iz prethodnog ispitivanja njene suštine ne može zaključiti da su prekršena prava koja su zajemčena Konvencijom. Ako nema izgleda na uspeh, ESLJP će jednostavno na samom početku presuditi da je predstavka neprihvatljiva ne prelazeći dalje na formalno ispitivanje njenog merituma.

²¹⁸ Vidi *Tuna v. Turkey*, 19. januar 2010, br. 22339/03, u vezi sa smrću koja je nastupila usled mučenja.

²¹⁹ *Mocanu and Others v. Romania* [GC], br. 10865/09, 45886/07 i 32431/08, 17. septembar 2014.

Velika većina očigledno neosnovanih predstavlki biva proglašena neprihvatljivima *de plano* – tj. tako da se o samoj predstavlci čak i ne obaveštava odgovorna država. Međutim, o nekim pritužbama ovog tipa države mogu biti obaveštene tako da Sud može da pozove stranke da dostave svoje komentare. Tada Sud može ući u podrobno obrazlaganje svoje odluke, a predstavku razmatra veće ili čak, u izuzetnim slučajevima, Veliko veće.²²⁰ Ta detaljnost ispitivanja koje Sud sprovodi ni na koji način ne menja „očiglednu” neosnovanost predstavlke.²²¹

Isto tako treba istaći da izraz „očigledno neosnovana” može da se primeni na predstavku u celini ili na određenu pritužbu u njoj. U nekim slučajevima se stoga može dogoditi da deo predstavlke bude odbačen kao očigledno neosnovan, dok ostatak predstavlke biva prihvaćen i čak na osnovu njega može biti utvrđena povreda Konvencije.

b) Praktična primena pojma „očigledne neosnovanosti“

Očigledno neosnovane predstavlke često spadaju u ono što se uobičajeno naziva „pritužbama četvrtoj instanci”. Taj izraz, koji može zvučati unekoliko paradoksalno, a odomaćio se kroz sudsku praksu²²² kako bi se pokazalo da ESLJP nije ni apelacioni sud niti je to sud koji može da ukine presude koje su doneli sudovi u visokim stranama ugovornicama Konvencije, niti može da obnovi postupke u kojima su ti sudovi već rešavali. Saglasno načelu supsidijarnosti, zadatak Suda nije da otklanja činjenične ili materijalnopravne greške koje su navodno počinili domaći sudovi osim ukoliko su oni povredili prava i slobode zaštićene Konvencijom i samo u meri u kojoj su oni povredili ta prava i slobode. Drugačije rečeno, ESLJP nije nadležan da ponovi neko nacionalno suđenje, već može samo da obezbedi poštovanje zaštitnih mehanizama koje pruža Konvencija.

To posebno važi kada je reč o članu 6. Konvencije, koji se odnosi na pravo na pravično suđenje u parničnom i u krivičnom postupku. „Pravičnost” koju zahteva član 6. stav 1. nije “materijalna” nego “procesna” pravičnost, što se, na praktičnom nivou, izražava kroz

²²⁰ *Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic (dec.)* [GC], br. 39794/98, 10. jul 2002, *Harkins v. the United Kingdom (dec.)* [GC], br. 71537/14, 15. jun 2017.

²²¹ *Mentzen v. Latvia (dec.)*, br. 71074/01, 7. decembar 2004.

²²² *Kemmache v. France (no. 3)*, br. 17621/91, 24. novembar 1994, paragraf 44, *Skoulaki and Others v. Greece (dec.)*, br. 47731/16, 14. novembar 2017, stav 18, *Bazhan and Others v. Ukraine (dec.)*, br. 19297/08, 11436/09, 6. mart 2018.

kontradiktorni postupak u kome stranke iznose svoju argumentaciju i u kome su u međusobno ravnopravnom položaju pred nezavisnim i nepristrasnim sudom obrazovanim na osnovu zakona.

Pritužba podnosioca predstavke takođe će biti proglašena očigledno neosnovanom ako, uprkos tome što ispunjava formalne uslove prihvatljivosti, ne ukazuje na povredu prava zajemčenih Konvencijom. To je prvenstveno slučaj ako je postupak odlučivanja u kome je doneta odluka na koju se podnosilac predstavke pritužuje bio pravičan i nije bio proizvoljan. Nema utiska o proizvoljnosti i nepravičnosti ako se postupak u nacionalnom pravosuđu odvijao pred organima koji su za to ovlašćeni po odredbama nacionalnog prava i u skladu s odgovarajućim procesnim zahtevima; ako je zainteresovana stranka imala mogućnost da predoči svoje argumente i dokaze koje je organ o kome je reč propisno saslušao; ako su nadležni organi uzeli u obzir sve objektivno relevantne činjenične i pravne elemente i, konačno, ako je ishod postupka bila odluka za koju je u obrazloženju navedeno dovoljno razloga.

Predstavka može biti proglašena očigledno neosnovanom ako se ne stiče utisak da u njoj ne postoji odnos srazmernosti između cilja i sredstava. Takve situacije mogu iskrsnuti naročito u vezi sa članovima 8–11. Konvencije. Svi ti članovi imaju istovetnu strukturu: u prvom stavu utvrđuju se prava o kojima je reč, dok se u drugom stavu definišu okolnosti u kojima država može ograničiti ostvarivanje tog prava. Sud najpre nastoji da utvrdi da li je bilo „mešanja” države u ostvarivanje prava na koje se poziva podnosilac predstavke. Ako je odgovor na to pitanje potvrđan, onda Sud nastoji da ustanovi da li je to mešanje bilo u skladu sa „zakonom” koji je bio u dovoljnoj meri dostupan i predvidljiv i da li se njime težilo bar jednom od „legitimnih ciljeva” koji su iscrpno pobrojani u gore pomenutim odredbama. Ako je i na to pitanje odgovor potvrđan, onda će se u daljem ispitivanju Sud usredsrediti na to da li je mešanje bilo neophodno kako bi se ostvario cilj kome se težilo i, konkretnije, da li je postojao odnos srazmernosti između cilja i sredstava koja su za njegovo ostvarenje primenjena. Ako takav odnos očigledno postoji, onda Sud može proglasiti pritužbu neprihvatljivom kao očigledno neosnovanu.

Pritužba može isto tako biti proglašena očigledno neosnovanom ako je neobrazložena i nepotkrepljena dokazima, tj. ako podnosilac predstavke ne predoči dokaze ili ne dostavi informacije koje su potrebne prema Pravilu 44C stav 1. i Pravilu 47. stavovi 2. i 3. Poslovnika Suda. Isto važi i za „nategnute” pritužbe, tj. pritužbe koje se odnose na činjenice koje su

objektivno nemoguće, koje su očigledno izmišljene ili koje su u očiglednoj suprotnosti sa zdravim razumom.

2. Nepostojanje značajnijeg oštećenja

Prema članu 35. stav 3. (b) Konvencije, izmenjenim u skladu sa Protokolom br. 14, Sud može proglasiti neprihvatljivom svaku pojedinačnu predstavku ako smatra da „podnosilac predstavke nije značajnije oštećen, osim ako poštovanje ljudskih prava ustanovljenih Konvencijom i protokolima uz nju ne zahteva ispitivanje suštine predstavke s tim da se predstavka ne može odbaciti po ovom osnovu ukoliko slučaj nije prethodno s dužnom pažnjom razmotrio domaći sud”.

Smatralo se da je uvođenje ovog kriterijuma neophodno s obzirom na sve veći broj predstavi podnetih Sudu. Ovaj uslov prihvatljivosti omogućuje Sudu da odbaci one predstavke koje se smatraju „minornima” saglasno načelu *de minimis non curat praetor*, jer je potpuno prirodno da jedan međunarodni sud treba da se usredsredi samo na one predmete koji zavređuju da budu ispitani u meritumu. Kao što se jasno vidi iz formulacije gore navedene tačke (b), međutim, nije samo po sebi dovoljno da podnosilac predstavke nije značajnije oštećen. Taj novi kriterijum koji omogućuje Sudu da odbaci predstavke kao neprihvatljive podleže dejstvu dveju zaštitnih odredaba. Ovde takođe vredi ukazati na to da Sud može da se pozove na novi uslov prihvatljivosti po sopstvenom nahođenju²²³ ili u odgovoru na primedbu koju iznese država.²²⁴ Kako sada stoje stvari, taj uslov prihvatljivosti mogu koristiti sve sudske formacije ESLJP.²²⁵

a) Utvrđivanje da podnosilac predstavke nije značajnije oštećen

Glavni element koji je sadržan u kriterijumu *de minimis* jeste pitanje da li je podnosilac predstavke značajnije oštećen. Procena težine navodne oštećenosti zavisi od okolnosti samog predmeta, gde se uzimaju u obzir i subjektivna percepcija podnosioca predstavke i ono o čemu se

²²³ *Ionescu v. Romania (dec.)*, br. 36659/04, 1. jun 2010.

²²⁴ *Gaglione and Others v. Italy*, br. 45867/07 et al., 21. decembar 2010, *Nikolouzos v. Greece (dec.)*, br. 16474/11, 11. jul 2017.

²²⁵ Prema članu 20. stav 2. Protokola br. 14. tokom prve dve godine po stupanju na snagu navedenog Protokola primena kriterijuma *de minimis* bila je rezervisana za veća i za Veliko veće.

objektivno radi u konkretnom predmetu.²²⁶ U većini slučajeva, nivo težine oštećenosti procenjuje se u svetlu finansijskog uticaja pitanja o kome je reč i važnosti predmeta za samog podnosioca predstavke. Do sada je ESLJP utvrđivao da podnosilac predstavke nije bio „značajnije oštećen” u predmetima u kojima je predmetni iznos bio 500 evra ili manje.²²⁷ Ako je iznos veći od toga, onda ESLJP smatra da je podnosilac predstavke pretrpeo značajniju finansijsku štetu i odbacuje primedbe koje se zasnivaju na kriterijumu o minornoj šteti.²²⁸

Pored ovih čisto ekonomskih razmatranja, Sud često razmatra i druge posledice koje ishod nekog predmeta može imati na nacionalnom nivou onda kada donosi odluku o razmerama oštećenosti koju je pretrpeo podnosilac predstavke. Tako je na primer u predmetu *Galović protiv Hrvatske*, Sud ustanovio da je podnositeljka predstavke u stvari imala koristi od prekomerne dužine parničnog postupka zato što je ostala da živi u predmetnoj nekretnini još šest godina i dva meseca.²²⁹

U predmetima u kojima je naneta znatna nematerijalna šteta, međutim, Sud odbacuje prigovore zasnovane na novom uslovu prihvatljivosti. U predmetu *Van Velden protiv Holandije* na primer, podnosilac predstavke se pritužio po članu 5. stav 4. Konvencije, a odgovorna vlada je tvrdila da pojedinac o kome je reč nije bio značajnije oštećen zato što je celokupna dužina trajanja pritvora uračunata u zatvorsku kaznu. Sud je taj prigovor odbacio ističući da je karakteristična odlika krivičnog postupka u mnogim visokim stranama ugovornicama to da se trajanje pritvora uračunava u zatvorsku kaznu. Kada bi Sud stao na gladište da je svaka šteta naneta pritvorom *ipso facto* beznačajna u smislu Konvencije, isključio bi time iz polja svog nadzora veliki deo potencijalnih pritužbi po članu 5.²³⁰

²²⁶ *Korolev v. Russia (dec.)*, br. 25551/05, 1. jul 2010, *Daniel Faulkner v. the United Kingdom*, br. 68909/13, 6. oktobar 2016, paragraf 26.

²²⁷ Vidi na primer *Kioui v. Greece (dec.)*, br. 52036/09, 20. septembar 2011. (materijalna šteta u vrednosti od 504. evra).

²²⁸ Vidi, na primer, *Živić v. Serbia*, br. 37204/08, 13. septembar 2011. gde je potraživani iznos bio oko 1.800 evra.

²²⁹ *Galović v. Croatia (dec.)*, br. 54388/09, 5. mart 2013. Vidi, takođe, *Zwinkels v. the Netherlands (dec.)*, br. 16593/10, 9. oktobar 2012, u vezi sa neovlašćenim ulaskom inspektora rada u jednu garažu, što je izazvalo minimalne posledice po dom i privatni život podnosioca predstavke.

²³⁰ *Van Velden v. the Netherlands*, br. 30666/08, 19. jul 2011, paragrafi 33–39. Vidi takođe *Bannikov v. Latvia*, br. 19279/03, 11. jun 2013, paragrafi 54–60.

U jednom slučaju u kome se radilo o slobodi udruživanja, Sud je odbacio kriterijum *de minimis*, uprkos činjenici da čisto ekonomska šteta koju je pretrpeo podnosilac predstavke usled novčane kazne koja mu je izrečena nije bila značajna. Sud je primetio da pored tog finansijskog aspekta treba naglasiti da je podnosilac predstavke aktivni sindikalista i da je povreda prava mogla imati veliki uticaj na njegovu mogućnost da ostvaruje svoju slobodu demonstriranja budući da je novčana kazna koja mu je izrečena mogla da ga obeshrabri i odvraća od učešća u drugim demonstracijama u vezi s njegovim sindikalnim aktivnostima iz straha da bi mogao ponovo biti kažnjen.²³¹

b) Zaštitne odredbe

Ovde ćemo podsetiti da je drugi element kriterijuma koji je utvrđen u članu 35. stav 3. (b) Konvencije zaštitna klauzula koja jemči da predstavka ne može biti proglašena neprihvatljivom ako poštovanje ljudskih prava ustanovljenih Konvencijom i protokolima uz nju ne zahteva da se ispita njena suština (meritum). Formulacija tog elementa preuzeta je iz druge rečenice člana 37. stav 1. Konvencije, gde ta odredba ispunjava sličnu funkciju u kontekstu odluka o brisanju predstavki sa liste predmeta Suda.²³²

Svrha te zaštitne klauzule jeste da se izbegne odbacivanje predstavki koje, bez obzira na trivijalnu prirodu, pokreću ozbiljna pitanja koja utiču na primenu ili na tumačenje Konvencije ili neka važna pitanja koja se odnose na unutrašnje pravo.²³³ Tako je na primer u predmetu *Finger protiv Bugarske*, ESLJP smatrao da nije potrebno da utvrđuje da li je podnosilac predstavke značajnije oštećen zato što je poštovanje ljudskih prava zahtevalo da se ispita suština predstavke jer se u tom predmetu radilo o potencijalno sistemskom problemu nerazumne dužine parničnih postupaka i o navodnom nedostatku delotvornog pravnog leka.²³⁴ Međutim, ESLJP je takođe izrekao da poštovanje ljudskih prava ne zahteva da se nastavi ispitivanje predstavke kada se na primer promenio

²³¹ *Dinçer v. Turkey*, br. 17843/11, 16. januar 2018, 8 paragraf 19.

²³² Vidi, takođe, istu formulaciju koja se koristi u članu 39. stav 1. Konvencije kao osnov za postizanje prijateljskog poravnanja između stranaka.

²³³ Vidi Eksplanatorni izveštaj uz Protokol br. 14, stav 39.

²³⁴ *Finger v. Bulgaria*, br. 37346/05, 10. maj 2011. Vidi takođe *Nicoleta Gheorghe v. Romania*, br. 23470/05, 3. april 2012.

odgovarajući zakon i kada je Sud već rešavao u sličnim slučajevima kao što su oni koji su se odnosili na dužinu postupka.²³⁵

Konačno, član 35. stav 3. (b) ne dopušta da predstavka bude odbačena ako slučaj nije propisno razmotren pred domaćim sudom. Svrha ove druge zaštitne klauzule jeste da se obezbedi da svaki predmet bude razmotren pred sudom, na nacionalnom ili evropskom nivou. Tako je u predmetu *Dudek protiv Nemačke*, Sud izrekao da nijedan domaći sud nije propisno razmotrio pritužbu zbog prekomerne dužine parničnog postupka zato što u nemačkom pravu za to još nije bio utvrđen delotvoran pravni lek, pa iz tog razloga nije moguće primeniti novi kriterijum.²³⁶ Jasno je da ova dodatna zaštitna klauzula otežava primenu navedenog kriterijuma, pa će zbog toga ta klauzula biti ukinuta kada na snagu bude stupio Protokol br. 15.²³⁷

²³⁵ *Kiousti v. Greece*, gore navedeno.

²³⁶ *Dudek v. Germany (dec.)*, br. 12977/09 et al., 23. novembar 2010. Vidi takođe *Finger v. Bulgaria*, gore navedeno, paragrafi 67–77, *Flisar v. Slovenia*, br. 3127/09, 29. septembar 2011, paragraf 28.

²³⁷ Vidi član 5. Protokola br. 15.

Odeljak 6. Redosled postupanja po predmetima

Do 2009. pravilo je glasilo da Sud postupa po predstavkama prema redosledu podnošenja. Ta praksa je, međutim, dovela do zadocnjenja u razmatranju nekih predstavki koje su sadržale veoma ozbiljne pritužbe. Zbog opterećenja Suda izazvanog velikim brojem prispelih predstavki nisu bile razmatrane i po nekoliko godina po podnošenju čak ni one predstavke u kojima se radilo o teškim povredama ljudskih prava ili u kojima su pokretana načelna pitanja koja je trebalo rešavati bez odlaganja.

Prvenstveno zbog toga je 2009. godine izmenjeno Pravilo 41. Poslovnika Suda, koje danas ovako glasi: „Prilikom određivanja redosleda po kome će postupati s predmetima, Sud uzima u obzir važnost i hitnost postavljenih pitanja na osnovu kriterijuma koje je sam utvrdio. Međutim, veće ili njegov predsednik mogu odstupiti od tog kriterijuma i dati prvenstvo nekoj predstavi.”

U skladu s tim izmenama, Sud je u junu 2009. godine usvojio „politiku prioriteta” kako bi ubrzao postupanje i presuđenje u najvažnijim, najtežim i najhitnijim predmetima. Primenjujući kriterijume o kojima je reč, Sud je identifikovao sedam kategorija, od hitnih predstavki u kojima se radi o ranjivim ili posebno osetljivim podnosiocima (kategorija I) do očigledno neprihvatljivih po kojima postupa sudija pojedinac (kategorija VII). Preispitavši tu politiku Sud je uneo promene u prioritetnim kategorijama, koje su stupile na snagu 22. maja 2017.²³⁸ Na sledećoj tabeli sažeta je politika prioriteta kakvu Sud trenutno primenjuje.

²³⁸ Vidi echr.coe.int/Documents/Priority_policy_ENG.pdf

I	Hitne predstavke (posebno one u kojima se ukazuje na opasnost po život ili zdravlje podnosioca predstavke ili ako je podnosilac predstavke lišen slobode što je neposredna posledica povrede njegovih prava po Konvenciji, ili ako postoje druge okolnosti koje su vezane za ličnu ili porodičnu situaciju podnosioca predstavke, naročito ako se radi o dobrobiti deteta, kao i primeni člana 39. Poslovnika Suda)
II	Predstavke u kojima se pokreću pitanja koja mogu imati uticaj na delotvornost sistema Konvencije (naročito kada je reč o nekoj strukturnoj ili endemskoj situaciji koju Sud još nije razmatrao, ili o postupku za donošenje pilot-presude) ili o predstavkama u kojima se pokreće neko važno pitanje od opšteg interesa (što se naročito odnosi na neko ozbiljno pitanje koje bi moglo imati značajne po domaće pravne sisteme ili po evropski sistem)
III	Predstavke koje, na prvi pogled, kao glavne pritužbe iznose one u vezi sa pitanjima po članovima 2, 3, 4. ili 5. stav 1. Konvencije („osnovna prava”), bez obzira na to da li je reč o pritužbama koje se ponavljaju i u kojima se radi o neposrednim pretnjama za fizički integritet i dostojanstvo ljudskih bića
IV	Potencijalno osnovane predstavke na temelju drugih članova Konvencije
V	Predstavke u kojima se pokreću pitanja koja je Sud već rešavao donoseći pilot-presude ili presude u vodećim slučajevima („ustaljena sudska praksa”)
VI	Predstavke koje su identifikovane kao predstavke u vezi s kojima se postavlja problem prihvatljivosti
VII	Predstavke koje su očigledno neprihvatljive

U skladu s navedenom tabelom, predmeti koji spadaju u prvu kategoriju imaju prioritet nad predmetima koji spadaju u drugu kategoriju i tako dalje. Prema tome, predstavka koja sadrži utemeljenu pritužbu zbog zlostavljanja (član 3. Konvencije) biće svrstana u kategoriju III i ona će, načelno gledano, biti uzeta u razmatranje pre neke druge predstavke – one iz kategorije IV – u kojoj se pokreće pitanje koje se odnosi na slobodu izražavanja (član 10. Konvencije), a obe su podnete protiv iste države. Iako se to retko dešava u praksi, takođe je moguće da veće ili njegov predsednik odstupi od tih kriterijuma i dâ prednost određenoj predstavi.

Odeljak 7. Privremene mere

A) Pravni osnov

Za razliku od ostalih međunarodnih instrumenata,²³⁹ Konvencija ne pruža izričitu mogućnost da Sud odredi, a još manje da naloži, privremene ili provizorne mere. Taj nedostatak je brzo u praksi otklonila ranija Evropska komisija za ljudska prava, pre no što je u Poslovnik uneta odredba o privremenim merama.²⁴⁰ Slična odredba nalazila se i u Pravilu 36. „starog” Poslovnika Suda.²⁴¹

Od stupanja na snagu Protokola br. 11, u novembru 1998. godine, mehanizam privremenih mera dobio je čvršći pravni osnov u tekstu same Konvencije. Činjenica je da član 34. Konvencije daje istinsko pravo na pojedinačnu predstavku²⁴² svakom fizičkom licu, nevladinoj organizaciji ili grupi lica koji tvrde da su žrtve povrede prava ustanovljenih Konvencijom ili protokolima uz nju. Prema istoj toj odredbi, visoke strane ugovornice obavezuju se da „ni na koji način ne ometaju delotvorno vršenje ovog prava”.

ESLJP naglašava važnost obaveze država da obezbede delotvorno ostvarivanje prava na pojedinačnu predstavku. U predmetu *Mamatkulov i Askarov protiv Turske*, Sud je izrekao da je član 34. Konvencije, kojim se utvrđuje to pravo, „jedno od osnovnih jemstava delotvornosti sistema zaštite ljudskih prava po Konvenciji”.²⁴³ Obaveza da se ni na koji način ne ometa stvarno vršenje prava na pojedinačnu predstavku sprečava bilo kakvo mešanje u pravo pojedinca da delotvorno iznese pritužbu Sudu i da se postupak po predstavci do kraja sprovede. Da bi se sistem pojedinačnih predstavki delotvorno primenjivao, podnosioci ili potencijalni

²³⁹ Vidi na primer član 41. Statuta MSP, član 63. stav 2. Američke konvencije o ljudskim pravima ili član 290. Konvencije UN o pravu mora.

²⁴⁰ Vidi sudsku praksu na koju se upućuje u Presudi u predmetu *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [GC], br. 46827/99 i 46951/99, 4. februar 2005, paragraf 106. i Pravilo 36. Poslovnika Komisije (*ibid.*).

²⁴¹ *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [GC], gore navedeno, paragraf 107. Dobro poznati primer primene ove odredbe može se naći u *Soering v. the United Kingdom*, br. 14038/88, 7. jul 1989, naročito paragrafi 31. i 111.

²⁴² U suštini, treba podsetiti na to da otkako je stupio na snagu Protokol br. 11, pravo na pojedinačnu predstavku više nije uslovljeno time da predstavku prihvate visoke strane ugovornice.

²⁴³ *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [GC], gore navedeno, paragraf 100.

podnosioci predstavki moraju biti u mogućnosti da slobodno komuniciraju sa Sudom, a da pritom ne budu izloženi bilo kakvom obliku pritiska vlasti da povuku ili izmene svoje pritužbe. Osim toga, nastavio je Sud da obrazlaže svoje stanovište, „pritisak” podrazumeva „ne samo neposrednu prinudu i flagrantne radnje zastrašivanja” učinjene protiv stvarnih ili potencijalnih podnosilaca predstavki, članova njihovih porodica ili njihovih pravnih zastupnika, već i „ostale nedolične i posredne radnje ili kontakte” kojima je cilj da odvrate ili obeshrabre podnosiocice od posezanja za pravnim lekom po Konvenciji.²⁴⁴

U isto vreme, obaveza utvrđena u članu 34. *in fine* zahteva da se visoke strane ugovornice uzdrže ne samo od vršenja pritiska na podnosiocice predstavki već i od bilo kakvog činjenja ili nečinjenja koje, time što uništava ili uklanja predmet predstavke može tu predstavku učiniti bespredmetnom ili na neki drugi način sprečiti Sud da je razmatra, na štetu interesa pojedinaca o kojima je reč.²⁴⁵ U slučajevima u kojima postoji rizik od prouzrokovanja nenadoknadive štete podnosiocčevom uživanju nekog od osnovnih prava po Konvenciji, cilj privremene mere jeste da se zadrži *status quo* dok Sud ne ispita predmet. Drugačije rečeno, pošto je svrha privremene mere da sačuva predmet predstavke ona zalazi u suštinu pritužbe. Određujući privremenu meru – na zahtev podnosioca predstavke ili po sopstvenom nahođenju – Sud olakšava „delotvorno ostvarivanje” prava na pojedinačnu predstavku u tom smislu što omogućuje da se sačuva predmet predstavke kada se smatra da je ovaj izložen opasnosti od nanošenja nenadoknadive štete činjenjem ili nečinjenjem odgovorne države.²⁴⁶

Iz toga proizlazi da čak i ako se ne pominju izričito u Konvenciji, privremene mere imaju svoj pravni osnov u članu 34. jer je njihova svrha da se olakša ostvarivanje prava na pojedinačnu predstavku ili čak da se spreči prouzrokovanje nenadoknadive štete koja bi poništila predmet predstavke i tako je obesmisllila, lišavajući je njenog *raison d'être*. Sadašnje Pravilo 39. Poslovnika Suda mora se sagledavati u tom

²⁴⁴ *Ibid.*, paragraf 102. Vidi takođe *Sindicatul „Păstorul cel Bun” v. Romania* [GC], br. 2330/09, 9. jul 2013, paragraf 73, *Konstantin Markin v. Russia* [GC], br. 30078/06, 22. mart 2012, paragraf 158, *Ahmed v. the United Kingdom*, br. 59727/13, 2. mart 2017. i izdvojeno delimično nesaglasno mišljenje sudije Sicilianosa.

²⁴⁵ *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [GC], gore navedeno, paragraf 102.

²⁴⁶ *Ibid.*, paragraf 108.

kontekstu, tj. u odnosu na član 34. Konvencije. Odredba o kojoj je reč ovako glasi:

„Pravilo 39. – Privremene mere

1. Veće ili, kad je to primereno, predsednik odeljenja ili dežurni sudija imenovan na osnovu stava 4. ovog pravila može, na zahtev stranke ili svakog drugog zainteresovanog lica ili po sopstvenom nahođenju odrediti strankama svaku privremenu meru za koju smatra da je treba doneti u interesu stranaka ili pravilnog odvijanja postupka.

2. Kada se to smatra primerenim, Komitet ministara može odmah biti obavešten o meri koja je određena u nekom predmetu.

3. Veće ili, kada je to primereno, predsednik odeljenja ili dežurni sudija imenovan na osnovu stava 4. ovog pravila može od stranaka zahtevati informacije o svakom pitanju vezanom za sprovođenje bilo koje privremene mere koja je izrečena.

4. Predsednik Suda može imenovati potpredsednike odeljenja za dežurne sudije za odlučivanje o zahtevima za privremene mere.”

B) Obim dejstva

Privremene mere su, već po samoj svojoj prirodi, izuzetne. Njih određuje Sud samo kad postoji ozbiljan rizik od nastupanja nenadoknadvive štete. ESLJP praktikuje da automatski odbaci svaki zahtev za određivanje privremenih mera koje očigledno spadaju van opsega dejstva Pravila 39. Poslovnika Suda.

Privremene mere se određuju naročito u okolnostima u kojima postoji pretnja životu podnosioca predstavke po članu 2. Konvencije ili pretnja od zlostavljanja koje je zabranjeno po članu 3. Konvencije. U tom kontekstu, Sud je određivao privremene mere u slučajevima u kojima je postojala opasnost od smrtne kazne²⁴⁷ ili ozbiljan rizik za zdravlje zatvorenika.²⁴⁸

U praksi se ogromna većina privremenih mera koje Sud određuje odnosi na deportaciju ili na slučajeve izručenja. Dobro je poznata činjenica da, u skladu s ustaljenom sudskom praksom po članovima 2. i 3. Konvencije

²⁴⁷ *Öcalan v. Turkey* [GC], br. 46221/99, 12. maj 2005.

²⁴⁸ *Kotsaftis v. Greece*, br. 39780/06, 12. jun 2008, u vezi sa uslovima pritvora i nepostojanjem odgovarajuće zdravstvene nege za pritvorenika obolelog od ciroze jetre prouzrokovane hepatitisom B.

ESLJP zahteva da se nacionalne vlasti uzdrže od vraćanja (*refouler*), deportovanja ili izručenja lica u zemlje u kojima bi njihovi životi mogli biti ugroženi ili u kojima postoji stvarna opasnost od toga da će biti podvrgnuta mučenju ili nečovečnom ili ponižavajućem postupanju. U takvim okolnostima, Sud može naložiti državi o kojoj je reč da ne izmešta lice dok je predmet u postupku. Cilj te vrste privremenih mera jeste da se spreči nastupanje nenadoknadive štete i da se očuva sam predmet pojedinačne predstavke.

Na primer, Sud je odredio privremene mere u slučajevima u kojima se radilo o deportaciji i izručenju, a postojao je rizik od progona po političkim, etničkim ili verskim osnovama,²⁴⁹ ili rizik od progona po osnovu seksualne orijentacije,²⁵⁰ rizik od kamenovanja zbog preljube,²⁵¹ rizik od podvrgavanja genitalnom sakaćenju,²⁵² rizik od seksualne eksploatacije,²⁵³ ozbiljan rizik po zdravlje, čak i po život podnosioca predstavke,²⁵⁴ ili rizik od kazne doživotnog zatvora koja ne podleže mogućnosti skraćenja.²⁵⁵

Pravilo 39. Poslovnika Suda takođe može biti primenjeno kada, u predmetima koji se odnose na deportaciju ili izručenje postoji opasnost od „flagrantnog uskraćivanja pravičnog suđenja”²⁵⁶ (član 6. Konvencije). Osim u predmetima koji se odnose na deportaciju i izručenje, Sud je izuzetno određivao privremene mere kako bi obezbedio da podnosiocu predstavke bude omogućeno da propisno koristi usluge pravnog zastupnika.²⁵⁷

Opet kao izuzetak, Pravilo 39. Poslovnika Suda može se primeniti u slučajevima po članu 8. Konvencije, kada postoji opasnost od

²⁴⁹ Vidi na primer *Y. P. and L. P. v. France*, br. 32476/06, 2. septembar 2010.

²⁵⁰ *M. E. v. Sweden* [GC], br. 71398/12, 8. april 2015.

²⁵¹ *Jabari v. Turkey*, br. 40035/98, 11. jul 2000.

²⁵² *Abraham Lunguli v. Sweden (dec.)*, br. 33692/02, 1. jul 2003.

²⁵³ *M. v. the United Kingdom (dec.)*, br. 16081/08, 1. decembar 2009. U tom predmetu konkretno se radilo o članovima 3. i 4. Konvencije.

²⁵⁴ *Paposhvili v. Belgium* [GC], br. 41738/10, 13. decembar 2016.

²⁵⁵ *Babar Ahmad and Others v. the United Kingdom*, br. 24027/07, 11949/08, 36742/08 *et al.*, 10. april 2012.

²⁵⁶ *Soering v. the United Kingdom*, br. 14038/88, 7. jul 1989. Vidi takođe *Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom*, br. 8139/09, 17. januar 2012.

²⁵⁷ *X v. Croatia*, br. 11223/04, 17. jul 2008, gde je ESLJP ukazao da hrvatska država treba da imenuje advokata koji će zastupati podnositeljku predstavke u Strazburu. Podnositeljka predstavke boluje od paranoidne šizofrenije i prema domaćim zakonima nije mogla sama da izabere svog pravnog zastupnika.

prouzrokovanja nenadoknadive štete privatnom ili porodičnom životu, naročito u cilju zaštite dece²⁵⁸ ili u predmetima u kojima se radi o suspendovanju iseljenja ranjivih grupa, kao što su Romi.²⁵⁹

Iz svega ovog proizlazi da Sud određuje privremene mere prema Pravilu 39. svog Poslovnika na osnovu onoga što se ukazuje kao strogi, unapred utvrđeni kriterijumi i uz pozivanje na ograničen broj materijalnih odredaba Konvencije.²⁶⁰

C) Zahtev za privremene mere

Zahtev za privremene mere treba podneti Sudu u pismenoj formi što je pre moguće.²⁶¹ Zbog njihove hitne prirode, preporučuje se da ti zahtevi budu poslani telefaksom Sekretarijatu ESLJP, na navedeni broj (+33 (0)3 88 41 39 00). Centralna kancelarija ESLJP prosleđuje svaki zahtev za privremene mere koji dobije odgovarajućem nacionalnom odseku sekretarijata koji potom ispituje zahteve.

Zahtev za privremene mere može biti podnet čak i pre nego što je podneta sama predstavka. Podnosilac treba na prvoj stranici svog zahteva da naznači da podnosi zahtev za privremene mere saglasno Pravilu 39. Poslovnika Suda. Takođe treba da navede ime i podatke za kontakt lica s kojim treba stupiti u kontakt povodom zahteva. Kada se zahtev odnosi na deportaciju ili izručenje koje neposredno predstoji, treba navesti i detalje u vezi sa očekivanim datumom i vremenom izmeštanja, kao i u vezi sa odredišnom zemljom. Ako je podnosioc ev predmet već u

²⁵⁸ Vidi na primer *Soares de Melo v. Portugal*, br. 72850/14, 16. februar 2016, gde se radilo o nalogu da deca podnositeljke predstavke budu odvedena u ustanovu socijalne zaštite radi dočnijeg usvajanja i o uskraćivanju svih kontakata majke s njima. Vidi takođe *Neulinger and Shuruk v. Switzerland* [GC], br. 41615/07, 6. jul 2010, paragraf 5.

²⁵⁹ *Raji and Others v. Spain (dec.)*, br. 3537/13, 16. decembar 2014, *Yordanova and Others v. Bulgaria*, br. 25446/06, 24. april 2012.

²⁶⁰ Većina zahteva za privremene mere ne biva odobrena, što se takođe odražava i u statističkim pregledima o radu Suda. Vidi statističke podatke o privremenim merama po odgovornim državama i odredišnim zemljama za 2017. godinu (echr.coe.int/Documents/Stats_art_39_02_ENG.pdf) i statistike o privremenim merama za 2015–2017. (echr.coe.int/Documents/Stats_art_39_01_ENG.pdf). Ipak, valja ukazati na jedan nedavni predmet u kome je Sud odredio privremene mere u vezi sa 10. članom Konvencije, gde se radilo o zatvaranju jedne TV stanice u Gruziji. Vidi *Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd and Others v. Georgia*, br. 16812/17 (predmet je u fazi u kojoj je odgovorna država obaveštena o predstavi).

²⁶¹ Vidi Praktična uputstva Suda na adresi echr.coe.int/applicants.

postupku pred Sudom, treba se pozvati i na broj predstavke koji je dodeljen.

Podnosilac predstavke takođe treba da navede razloge kojima potkrepljuje svoj zahtev i da precizno pobroji rizike i odredbe Konvencije za koje tvrdi da su prekršene (ili da postoji mogućnost da budu prekršene u slučaju deportacije ili izručenja). Nije dovoljno pozvati se na druge dokumente ili postupke pred domaćim sudovima. Suštinski je važno da zahtevi za određivanje privremenih mera budu praćeni kompletnom relevantnom dokumentacijom, naročito sudskim i ostalim odlukama, kao i svim drugim materijalom koji potkrepljuje navode podnosioca predstavke. Ako je zahtev nepotpun ili ne sadrži neophodne informacije, može se dogoditi da ne bude prosleđen na odlučivanje i da bude odbačen.

D) Postupak

Saglasno Pravilu 39. Poslovnika Suda, organ koji je nadležan da odlučuje o zahtevima za privremene mere je ili veće ili predsednik odgovarajućeg odeljenja ili dežurni sudija. Prema stavu 4. tog pravila, predsednik Suda može imenovati potpredsednike odeljenja za dežurne sudije koji odlučuju o zahtevima za privremenu meru.

U praksi, najveći deo tereta koji se odnosi na određivanje privremenih mera pada upravo na dežurne sudije. Samo u izuzetnim okolnostima, kao što su krajnje osetljivi slučajevi, tu odluku donosi predsednik odeljenja ili veće kao sudska formacija. Takođe je moguće da nadležni dežurni sudija odluči da odobri zahtev i odredi privremene mere, ali na kraći rok, dok se veće ne sastane da odluči o tom zahtevu.²⁶²

Od dežurnih sudija se redovno traži da odlučuju o zahtevima sa kontrolne liste na kojoj su sažete sve relevantne informacije; tu listu priprema „tim za Pravilo 39“, u čiji sastav ulaze iskusni pravnici iz Sekretarijata koji odluke donose nakon što se konsultuju s nacionalnim sudijom, gde je to primereno.

²⁶² Vidi na primer privremene mere koje su određene 9. i 13. juna 2017. u predmetu *Gard and Others v. the United Kingdom (dec.)*, br. 39793/17, 27. jun 2017.

E) Odluka

Pošto primi zahtev za privremene mere, Sud može ili odložiti ispitivanje zahteva prema Pravilu 39. i zatražiti dodatne informacije ili odbiti zahtev ili odobriti privremene mere.

1. Odluka o odlaganju

Dežurni sudija (ili predsednik odeljenja ili veće) može doneti odluku da suspenduje ispitivanje zahteva prema Pravilu 39. Poslovnika Suda i zatražiti od podnosioca i/ili države dodatne informacije kako bi se stekla jasnija slika o situaciji na terenu. S obzirom na hitnu prirodu postupka, rokovi koji se određuju za dostavljanje na taj način traženih informacija obično su veoma kratki.

2. Odluka o odobrenju zahteva za određivanje privremenih mera

Hitnost je razlog zbog kojeg se u odlukama o privremenim merama koje se šalju podnosiocima ne navodi osnov na kome je ta odluka doneta. Takve odluke se donose veoma brzo i odmah se o njima obaveštavaju stranke. Prema Pravilu 39. stav 1. Poslovnika Suda, privremene mere mogu biti naznačene „strankama”, tj. bilo državi, bilo podnosiocu predstavke. U praksi se, međutim, privremene mere uglavnom upućuju državi o kojoj je reč.

a) Trajanje mera

Ako Sud odluči da odredi privremene mere, one mogu ostati na snazi dok traje postupak u datom predmetu ili rok njihovog važenja može biti kraći. Sud može u svakom trenutku izmeniti takve odluke zavisno od razvoja situacije na terenu. Obično, međutim, trajanje privremenih mera zavisi od ishoda postupka po predstavci. Ako ova na kraju bude odbačena kao neprihvatljiva, privremene mere smesta prestaju.²⁶³ Ako, s druge strane, Sud odluči da ispita slučaj u meritumu, onda će presuda sadržati konkretno pominjanje privremenih mera, obično u tom smislu što se kaže da one ostaju na snazi dok presuda ne postane pravosnažna.²⁶⁴

²⁶³ Vidi na primer *Mohammed Hussein v. the Netherlands and Italy (dec.)*, br. 27725/10, 2. april 2013.

²⁶⁴ Vidi na primer *Kalandia v. Greece*, br. 48684/15, 6. oktobar 2016, paragrafi 106–107.

b) Pravna snaga

Ranije, pre svega zato što nisu imale nikakav čvrst pravni osnov u samoj Konvenciji, privremene mere koje bi „naznačio” raniji Sud nisu smatrane obavezujućima za stranke.²⁶⁵ Za razliku od izraza „naložiti”, kojim bi se jasno ukazalo na to da su mere o kojima je na taj način doneta odluka obavezujuće,²⁶⁶ izraz „naznačiti” – koji i danas stoji u tekstu Pravila 39. Poslovnika Suda – unekoliko je dvosmislen.

Na međunarodnom nivou, isti izraz se koristi i u članu 41. Poslovnika MSP. Do 2001. godine MSP nikada nije tvrdio da su privremene mere koje on naznači strankama u postupku obavezujuće. Međutim, u čuvenom slučaju *LaGrand*, MSP je prevazišao to svoje oklevanje i presudio da su „time što su propustile da preduzmu sve mere koje su imale na raspolaganju da obezbede da Volter Lagrand (*Walter LaGrand*) ne bude pogubljen pre no što Međunarodni sud pravde donese konačnu odluku u tom predmetu Sjedinjene Američke Države su prekršile *obavezu* koju su bile dužne da poštuju na osnovu Naloga, u kome su naznačene privremene mere, o kojima je MSP odlučio 3. marta 1999”.²⁶⁷

Ta presuda je poslužila kao izvor inspiracije za ESLJP i on se u svojoj presudi u slučaju *Mamatkulov i Askarov protiv Turske*, izričito pozvao na gore navedenu presudu MSP²⁶⁸ da bi onda doneo sličan zaključak:

„128. (...) saglasno članu 34. Konvencije visoke strane ugovornice se obavezuju da će se uzdržati od svakog činjenja ili nečinjenja kojim bi mogle da osujete delotvorno ostvarivanje prava nekog lica da podnese pojedinačnu predstavku. Nepovinoвање visoke strane ugovornice privremenim merama treba smatrati sprečavanjem ESLJP da delotvorno razmotri pritužbu podnosioca predstavke i kao ometanje podnosioca predstavke da to pravo ostvari, pa ga, samim tim, treba smatrati povredom člana 34.

129. Imajući u vidu materijal koji mu je dostavljen, ESLJP zaključuje da time što se nije povinovala privremenim merama koje su joj naznačene

²⁶⁵ *Cruz Varas and Others v. Sweden*, br. 15576/89, 20. mart 1991, paragrafi 102–103.

²⁶⁶ U članu 63. stav 2. Američke konvencije za ljudska prava koristi se izraz „doneti” kada je reč o privremenim merama o kojima odlučuje Interamerički sud za ljudska prava. Vidi, takođe, član 25. Poslovnika Interameričkog suda.

²⁶⁷ Predmet *LaGrand* (Nemačka protiv Sjedinjenih Američkih Država), 27. jun 2001, *ICJ Reports* 2001, paragraf 5. sprovedbenih odredaba (kurziv naš).

²⁶⁸ *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [GC], gore navedeno, paragrafi 48. i 117.

shodno Pravilu 39. Poslovnika Suda Turska krši svoje obaveze po članu 34. Konvencije.”

Otkako je doneta ova presuda, nema više nikakve sumnje u obavezujuću pravnu snagu privremenih mera koje Sud naznači saglasno Pravilu 39. svog Poslovnika.²⁶⁹

3. Odluka o odbacivanju i ishod postupka po predstavci

Na kraju treba ukazati i na to da ako dežurni sudija odbije zahtev za privremene mere, taj isti sudija postupajući kao sudija pojedinac može istovremeno odbaciti i celu predstavku (ili jedan njen deo).²⁷⁰ Ako sudija ne odluči da odbaci predstavku, o njoj može biti obavještena zainteresovana stranka po hitnom postupku saglasno Pravilu 40. Poslovnika Suda.

Odeljak 8. Intervencija trećih lica

Član 36. Konvencije pruža mogućnost da treća lica intervenišu u predmetima pred većem ili Velikim većem Suda. Ta odredba je dopunjena Pravilom 44. Poslovnika Suda, u kome se utvrđuju uslovi i način na koji može doći do intervencija trećih lica.²⁷¹

Član 36. predviđa tri moguća scenarija: intervencija države čiji je državljanin podnosilac predstavke, što je aranžman koji podseća diplomatsku zaštitu; dopuštenje intervencije u interesu valjanog

²⁶⁹ Vidi na primer *M. A. v. France*, br. 9373/15, 1. februar 2018, paragrafi 64–71. gde je ESLJP na osnovu toga što se odgovorna država nije povinovala privremenim merama koje joj je naznačio zaključio da je bio prekršen član 34. Konvencije.

²⁷⁰ Vidi Pravilo 54. stavovi 3. i 4. Poslovnika Suda.

²⁷¹ Za analizu navedenih odredaba i praksu koju s tim u vezi sprovodi ESLJP vidi, između ostalog, E. Decaux (priređivač), *La tierce intervention devant la Cour européenne des droits de l'homme et en droit comparé*, Brisel, Bruylant/Nemesis, 2009; L.-A. Sicilianos, „La tierce intervention devant la Cour européenne des droits de l'homme”, u: H. Ruiz-Fabri, J.-M. Sorel (priređivači), *Le tiers à l'instance devant les juridictions internationales*, Pariz, Pedone, 2005, str. 123–150.

spvođenja pravde; intervencija Komesara za ljudska prava Saveta Evrope, u javnom interesu.²⁷²

A) Pravo država da intervenišu

U članu 36. stav 1. utvrđuje se da „visoka strana ugovornica čiji je podnosilac predstavke državljanin može podneti pismeni podnesak i uzeti učešća u raspravi u predmetima pred većem ili Velikim većem”. Tom odredbom utvrđuje se da bilo koja država koja nije stranka u sporu ima stvarno pravo da interveniše u postupku i pred većem i pred Velikim većem ako je podnosilac predstavke (ili jedan od podnosilaca predstavke) njen državljanin. Ako podnosioci predstavki imaju različita državljanstva, onda sve države čiji su oni državljani uživaju to pravo.

U praksi, kada se odgovorna država prema Pravilu 54. stav 2. (b) Poslovnika Suda obavesti o predstavci, sekretar Suda u isto vreme dostavlja kopiju predstavke svakoj drugoj visokoj strani ugovornici čiji je državljanin podnosilac predstavke u konkretnom slučaju. Sekretar će na sličan način obavestiti svaku visoku stranu ugovornicu o odluci da se održi javna rasprava u predmetu. Ako visoka strana ugovornica želi da ostvari svoje pravo po članu 36. stav 1. Konvencije i dostavi pismene podneske ili da učestvuje na raspravi, ona mora pismenim putem o tome obavestiti sekretara najdocnije dvanaest nedelja po prijemu gore navedenog obaveštenja. Predsednik veća može iz izuzetnih razloga odrediti neki drugi rok.²⁷³

Pravo država da intervenišu u postupku pred Sudom u korist svojih državljana u suštini predstavlja jednu vrstu diplomatske zaštite. Član 36. stav 1. Konvencije pruža visokim stranama ugovornicama mogućnost da pomognu svojim državljanima tako što će braniti njihove predstavke na obuhvatniji i delotvorniji način i tako što će naglasiti šire implikacije koje

²⁷² Sličan aranžman postoji i u *mutatis mutandis*, Protokolu br. 16. uz Konvenciju u vezi sa novom savetodavnom nadležnošću ESLJP; taj protokol je stupio na snagu 1. avgusta 20 18. Vidi član 3. Protokola o kome je reč i Eksplanatorni izveštaj uz njega, stavovi 19–21. Dokazi o sve većoj važnosti intervencija trećih lica mogu se naći u Deklaraciji iz Kopenhagena donetoj na Konferenciji, na visokom nivou, koja je održana u Kopenhagenu 12. i 13. aprila 20 18. godine; tom deklaracijom se podstiču i ohrabruju države da što više iskoriste tu mogućnost (stavovi 34, 40, dostupno na coe.int/en/web/portal/-/copenhagen-declaration-adopt-1).

²⁷³ Pravilo 44. stav 1. Poslovnika Suda.

dati slučaj može imati. Iako je, statistički gledano, retka pojava da države iskoriste svoje pravo da intervenišu, ipak je tokom godina postojao određeni broj takvih primera.²⁷⁴

Takođe vredi ukazati na specifičan slučaj podnosioca predstavke koji su tražioci azila i ne žele da se vrate u svoju matičnu državu iz straha da će tamo biti podvrgnuti nečovečnom postupanju. Iako je sasvim tačno da član 36. stav 1. ne pominje posebno takve slučajeve i da u *travaux préparatoires* Konvencije nema ničega što bi upućivalo na tu temu, činjenica je da takve situacije nisu ono na šta su mislili tvorci teksta kada su taj deo formulisali. Otuda i odluka ESLJP da o takvim predstavkama ne obaveštava države o kojima je reč i na taj način se uzdrži od davanja prava tim državama da intervenišu jer bi njihova intervencija mogla biti štetna po interes podnosioca predstavke. U suštini, kako je ESLJP konstatovao u slučaju *I protiv Švedske*, član 36. stav 1. se ne primenjuje u slučajevima u kojima je razlog zbog koga se podnosioci predstavke uopšte obraćaju Sudu strah od toga da će biti vraćeni u odgovarajuću državu članicu, koja će ih navodno podvrgnuti postupanju koje je suprotno članovima 2. i 3. Konvencije.²⁷⁵

B) Dozvola za intervenciju

Stav 2. člana 36. počiva na bitno drugačijem rezonovanju. Prema taj odredbi, „predsednik Suda može u interesu ispravnog postupanja pozvati visoku stranu ugovornicu koja nije strana u postupku ili svako zainteresovano lice koje nije podnositelj predstavke da podnesu pismena zapažanja ili uzmu učešće u raspravi”.²⁷⁶ Ta odredba je predmet prilično

²⁷⁴ Među najpoznatijim primerima takvih intervencija vidi *Chiragov v. Armenia* [GC], br. 13216/05, 16. jun 2015, paragrafi 4, 110–112. (intervencija Azerbejdžana), *Sargsyan v. Azerbajdan* [GC], br. 40167/06, 16. jun 2015, paragrafi 4, 50–53. (intervencija Jermenije). Vidi takođe *M. R. and D. R. v. Ukraine*, br. 63551/13, 22. maj 2018, paragrafi 5. i 52. (intervencija Češke Republike); *D. L. v. Austria*, br. 34999/16, 7. decembar 2017, paragrafi 6, 48–51. (intervencija Srbije); *Sisojeva and Others v. Latvia* [GC], br. 60654/00, 15. januar 2007, paragrafi 2, 85–88. (intervencija Rusije); *Slivenko v. Latvia* [GC], br. 48321/99, 9. oktobar 2003, paragrafi 6, 90–92. (intervencija Rusije); *Somogyi v. Italy*, br. 67972/01, 18. maj 2004, paragrafi 7, 59–60. (intervencija Mađarske); *Scozzari and Giunta v. Italy*, br. 39221/98 i 41963/98, 13. jul 2000, paragrafi 8, 135–141, 145, 155–158. (intervencija Belgije).

²⁷⁵ *I v. Sweden*, br. 61204/09, 5. septembar 2013, paragraf 45.

²⁷⁶ Kako se navodi u članu 44. stav 3. (a) Poslovnika Suda, mogućnost učestvovanja u raspravi postoji samo „u izuzetnim slučajevima”. Možemo na primer razmotriti intervenciju Jermenije u predmetu *Perinçek v. Switzerland* [GC], br. 27510/08, 15. oktobar 2015. (tu se radilo o krivičnoj

obimnog korpusa sudske prakse. Osim procesnih aspekata o kojima će ovde prvo biti govora, važno je razmotriti i same umešače, praveći razliku između onih koji se oslanjaju na član 36. stav 2. Konvencije zato što su u većoj ili manjoj meri umešani u spor pred Sudom i onih koji istinski preuzimaju ulogu prijatelja Suda (*amicus curiae*).

1. Procesni aspekti

Za razliku od stava 1. člana 36, koji, kako je već naglašeno, utvrđuje autentično pravo na intervenciju, stav 2. istog tog člana samo omogućava da se interveniše. Obično su treća lica ona koja traže da im se dozvoli intervencija tako što zahtev u tom smislu podnose predsedniku Suda (ili predsedniku nadležnog odeljenja). „Poziv” predsednika Suda koji se pominje u stavu 2. člana 36, po pravilu, ima oblik dopuštenja. Osim toga, Poslovnik je sasvim jasan kada je o toj temi reč jer je u njemu utvrđeno da „zahtevi za *odobrenje* moraju biti pravilno obrazloženi i podneti u pismenoj formi na jednom od službenih jezika (...) u roku od dvanaest nedelja nakon što je odgovorna visoka strana ugovornica obavještena o podnetoj predstavi”.²⁷⁷

U isto vreme, na svaki poziv ili odobrenje primenjuju se svi uslovi, uključujući rokove, koje odredi predsednik Veća. Ako se podnosioci zahteva ne pridržavaju tih uslova, predsednik veća može da odluči da se zahtevi ne unesu u spise predmeta ili da ograniči učestvovanje u raspravi u razmerama koje smatra primerenim.²⁷⁸ Drugačije rečeno, predsednik ima izvesna diskreciona ovlašćenja u pogledu dopuštenja intervencije trećeg lica i njenog obima.

Pismeni komentari koje dostavljaju treća lica, umešači u postupku, moraju biti napisani na jednom od zvaničnih jezika, kako je utvrđeno u članu 34. stav 4. Poslovnika Suda. Njih sekretar dostavlja strankama u sporu koje imaju pravo, pod određenim uslovima, uključujući rokove koje

presudi izrečenoj podnosiocu predstave zbog toga što je odbio da zlodela počinjena nad jermenskim narodom od 1915. okarakterise kao „genocid”). Takođe se mogu pomenuti intervencije Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva, stalnih članica Saveta bezbednosti, u predmetu *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* [GC], br. 5809/08, 21. jun 2016. (radilo se o sprovođenju sankcija koje je uveo Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija).

²⁷⁷ Pravilo 44. stav 3. (b) Poslovnika Suda.

²⁷⁸ *Ibid.*, stav 5.

utvrdi predsednik veća, da podnesu pismena zapažanja kao odgovor na te komentare ili da, gde je to primereno, odgovore na raspravi.²⁷⁹

Treća lica mogu tražiti dozvolu da intervišu po članu 36. stav 2. Konvencije ne samo u postupku pred većima Suda već i u postupku pred Velikom većem. U slučajevima koje razmatra Veliko veće, gore pomenuti rok od dvanaest nedelja počinje da teče od dana kada su stranke obavestene o odluci veća, prema Pravilu 72. stav 1, o ustupanju nadležnosti Velikom veću ili od odluke kolegijuma Velikog veća, prema Pravilu 73. stav 2, da prihvati zahtev jedne stranke da se predmet iznese pred Veliko veće.²⁸⁰

Konačno, treba naglasiti da gore pomenuti rokovi mogu izuzetno biti produženi odlukom predsednika veća (ili Velikog veća, gde je to primereno) ako se za to navedu dovoljni razlozi.²⁸¹

2. Treća lica umešana u spor

Kada je reč o sudskoj praksi po članu 36. stav 2. Konvencije, najpre treba naglasiti da je „svako zainteresovano lice koje nije podnosilac predstavke” pre svega ono lice koje je u većoj ili manjoj meri umešano u spor. To je naročito slučaj s licima koja su bila suprotstavljena podnosiocu predstavke na domaćem nivou, u parničnom postupku ili podnošenjem građanskopravnog zahteva protiv podnosioca predstavke u krivičnom postupku. Predsednik Suda je u više navrata prihvatao zahteve za intervenciju trećih lica u takvim situacijama.²⁸²

²⁷⁹ *Ibid.*, stav 6.

²⁸⁰ *Ibid.*, stav 4. (a).

²⁸¹ *Ibid.*, stavovi 3. (b) i 4. (b).

²⁸² Vidi na primer sledeće presude: *Krombach v. France*, br. 29731/96, 13. februar 2001. (građanska stranka u krivičnom postupku protiv podnosioca predstavke dobila je dozvolu da dostavi pismene komentare, vidi paragraf 7. Presude); *E. O. and V. P. v. Slovakia*, br. 56193/00 i 57581/00, 27. april 2004. (majka deteta o čijem se obrazovanju radilo u predmetu dobila je dozvolu da dostavi pismene komentare, vidi paragrafe 8, 10. i 92. Presude); *Gäfgen v. Germany* [GC], br. 22978/05, 1. jun 2010. (roditelji kidnapovanog deteta u slučaju u kome je podnosilac predstavke bio optužen dobili su dozvolu da dostave pismene komentare, vidi paragrafe 7, 85, 158); *Anayo v. Germany*, br. 20578/07, 21. decembar 2010. (u ovom slučaju se radilo o pravu biološkog oca da ima pristup svojoj deci, a zakonski roditelji te dece dobili su dozvolu da dostave pismene komentare, vidi paragrafe 6, 54); *Mandet v. France*, br. 30955/12, 14. januar 2016. (radilo se o poništenju formalnog priznanja očinstva majčinom mužu, a biološkom ocu koji je osporio to očinstvo u postupku pred domaćim sudovima dozvoljeno je da dostavi pismene komentare, vidi paragrafe 3, 42–44).

Na gotovo suprotnom kraju nalaze se fizička ili pravna lica koja imaju zajednički interes sa podnosiocem predstavke i za koja se takođe može smatrati da su uključena u spor u smislu člana 36. stav 2. Konvencije.²⁸³

Šire gledano, važno je naglasiti da kada je reč o davanju dozvole za mešanje trećeg lica, predsednik Suda (ili relevantnog odeljenja) izbegava formalistički pristup. Na primer, ne traži da je lice koje zahteva da se uključi kao umešač ranije učestvovalo u postupku pred domaćim sudovima, niti da na bilo koji način dokaže da ima *locus standi* u tehničkom smislu te reči. Tako je moguće naći primere da je Sud primenio član 36. stav 2. u slučaju udruženja i organizacija koja su pritekla u pomoć odbrani podnosilaca predstavki koji su takođe članovi tih udruženja ili organizacija, ili koji su žrtve povreda prava iz oblasti kojom se ta udruženja ili organizacije bave.²⁸⁴

3. Treća lica u svojstvu *amici curiae*

Zahtev za intervenciju koji spada u ovu drugu kategoriju mahom potiče od nevladinih organizacija, bilo nacionalnih, bilo međunarodnih, ali može poticati i od nezavisnih eksperata, istraživačkih centara, verskih ustanova, nezavisnih nacionalnih institucija za zaštitu i unapređenje ljudskih prava, međunarodnih organizacija i agencija, pa čak i od vlada.

Iako ponekad u tome postoji jedan „aktivistički” element, ovakve intervencije trećih lica ne svode se ili se bar ne svode isključivo na pružanje pomoći nekoj stranci, već im je pre cilj da se Sudu razjasne određeni važni aspekti predmeta. Takve intervencije su uobičajene. Ponekad se one odnose isključivo na činjenična pitanja,²⁸⁵ a ponekad na

²⁸³ Vidi na primer presudu u slučaju *Koua Poirrez v. France*, 30. septembar 2003. (usvojitelju podnosioca predstavke je dopušteno da dostavi pismene komentare kako bi potkrepio podnosiocovu argumentaciju, vidi paragrafe 7, 35, 45. i 55. Presude).

²⁸⁴ Vidi na primer sledeće presude: *Sadak and Others v. Turkey (no 1)*, br. 29900/96, 29901/96, 29902/96 *et al.*, 17. jul 2001 (Interparlamentarna unija je dobila dozvolu da interveniše kako bi podržala četiri podnosioca predstavke, nekadašnje poslanike, koji su se pritužili po članovima 6. i 10. Konvencije); *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark*, br. 49017/99, 19. jun 2003. (Savez novinara Danske je dobio dozvolu da interveniše radi podrške dvojici svojih članova).

²⁸⁵ Vidi, samo kao primer, intervenciju Evropskog centra za prava Roma u slučaju *Nachova v. Bulgaria* [GC], br. 43577/98 i 43579/98, 6. jul 2005, paragrafi 138–139. i intervenciju Kipra u slučaju *Avotiņš v. Latvia* [GC], br. 17502/07, 23. maj 2016. kako bi se predočila objašnjenja i iznela zapažanja u vezi s merodavnim kiparskim pravom, paragrafi 10. i 68.

pravna pitanja u vezi s međunarodnim pravom,²⁸⁶ uporednim pravom²⁸⁷ ili na tumačenje Konvencije,²⁸⁸ s tim što je ta potonja situacija daleko najčešća. U nekim slučajevima, intervencije o kojima je reč odigrale su ulogu u razvoju sudske prakse ESLJP.²⁸⁹

C) Pravo komesara za ljudska prava na intervenciju

Prema članu 36. stav 3. Konvencije, „komesar za ljudska prava Saveta Evrope može podneti pismeni podnesak i uzeti učešće u raspravi u predmetima pred većem ili Velikim većem.” Ta odredba je uvedena na osnovu Protokola br. 14. uz Konvenciju. Ona je rezultat kompromisa postignutog između predloga Parlamentarne skupštine da se komesaru za ljudska prava odobri pravo na obraćanje Sudu²⁹⁰ i uzdržanijeg stava za koji se opredelila većina vlada, strahujući da bi na taj način komesar mogao da postane neka vrsta „javnog tužioca” za ljudska prava i da time poremeti institucionalnu ravnotežu koja je postojala u Organizaciji.²⁹¹

Gornja odredba ide dalje od stava 2. člana 36. Umesto da traži dozvolu da interveniše ili da čeka na poziv Suda, kako se to dešavalo ranije,²⁹² Komesar sada ima istinsko pravo da učestvuje u svim postupcima pred većem ili Velikim većem. Ova promena je donela nove mogućnosti u tom smislu što je Komesar sada jedan od organa Konvencije. Ne utičući na

²⁸⁶ Vidi na primer gore pomenute intervencije Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva u slučaju *Al-Dulimi and Others v. Switzerland* [GC], gore navedenom, i intervenciju Ujedinjenog Kraljevstva u slučaju *Nait-Liman v. Switzerland* [GC], br. 51357/07, 15. mart 2018, paragrafi 157–160.

²⁸⁷ Vidi na primer intervenciju Belgije u slučaju *Lobo Machado v. Portugal* [GC], br. 15764/89, 20. februar 1996, paragraf 27.

²⁸⁸ Vidi na primer *Garib v. the Netherlands* [GC], br. 43494/09, 6. novembar 2017, paragraf 96, *Chowdury and Others v. Greece*, br. 21884/15, 30. mart 2017, paragrafi 78. *et seq.*, *A and B v. Norway* [GC], br. 24130/11 i 29758/11, 15. novembar 2016, paragrafi 87. *et seq.*

²⁸⁹ Vidi primere koje navodi L.-A. Sicilianos, *op. cit.*, str. 139–143. Vidi takođe *Magyar Helsinki Bizottsag v. Hungary* [GC], br. 18030/11, 8. novembar 2016, naročito paragrafi 104. *et seq.*

²⁹⁰ PSSE, Rec. 1606 (2003) „Područja u kojima se Evropska konvencija o ljudskim pravima ne može primeniti”, naročito 10.3.

²⁹¹ Vidi stav Upravnog komiteta za ljudska prava (CDDH) o predlogu PSSE u Privremenom izveštaju o aktivnostima („Garantovanje dugoročne delotvornosti Evropskog suda za ljudska prava”, doc. CDDH (2003) 026 Addendum 1 Final, stav 22.

²⁹² Vidi na primer intervenciju u predmetima *Ahmed Ali v. the Netherlands and Greece* (dec.), br. 26494/09, 24. januar 2012, *Djelani Sufi, Hassan Guduud and Others v. the Netherlands and Greece* (dec.), br. 28631/09 *et al.*, 20. septembar 2011, *M. S. S. v. Belgium and Greece* [GC], br. 30696/09, 21. januar 2011.

institucionalnu ravnotežu, član 36. stav 3. dozvoljava komesaru da pojedinačne predstavke stavi u kontekst i da naglasi njihove šire implikacije ili čak da ukaže na sve moguće strukturne probleme koji bi se mogli javiti.

Konkretnije rečeno, ako komesar želi da iskoristi svoje pravo po članu 36. stav 3. Konvencije, on o tome pismeno obavještava sekretara najdocnije dvanaest nedelja nakon što je predstavka prosleđena odgovornoj visokoj strani ugovornici ili nakon što je visoka strana ugovornica obavještena o odluci da se održi usmena rasprava. Predsednik veća može da odredi drugi rok iz izuzetnih razloga. Ako komesar za ljudska prava bude sprečen da lično učestvuje u postupku pred Sudom, on navodi imena jednog ili više lica iz svoje kancelarije koje imenuje da ga zastupaju. Komesaru može da pomaže advokat.²⁹³

Iako je komesar za ljudska prava u početku prilično oklevao da koristi tu odredbu,²⁹⁴ od 2015. godine povećan je broj intervencija po članu 36. stav 3, u vezi s različitim materijalnim odredbama Konvencije.²⁹⁵

Odeljak 9. Vanraspravno rešavanje sporova

Član 39. Konvencije omogućuje vanraspravno rešavanje sporova iznetih pred Sud, tj. prijateljsko poravnanje među strankama u sporu. Iako Sud svakako ispituje uslove svakog takvog prijateljskog poravnjanja da bi se uverio da su ti uslovi po standardima ljudskih prava, stvarni proces rešavanja spora odvija se van sudnice. Ako pokušaj postizanja prijateljskog rešenja ne urodi plodom, odgovorna država ima mogućnost da izda jednostranu deklaraciju. Ova je nastala u sudskoj praksi i kodifikovana je Poslovnikom Suda. Iako Sud ima znatnu kontrolu nad

²⁹³ Član 44. stav 2. Poslovnika Suda.

²⁹⁴ Tako se može uočiti da je od 1. juna 2010. (kada je Protokol br. 14. stupio na snagu) do kraja 2014. godine komesar intervenisao samo u jednom – istina krupnom i važnom – slučaju. *The Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania* [GC], br. 47848/08, 17. jul 2014.

²⁹⁵ Vidi na primer intervencije u predmetima *Hilal Mammadov v. Azerbaijan* (br. 81553/12), *Intigam Aliyev v. Azerbaijan* (br. 68762/14), *Mammadli v. Azerbaijan* (br. 47145/14), *Rasul Jafarov v. Azerbaijan* (br. 69981/14), *Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan* (br. 68817/14), *N. D. and N. T. v. Spain* (br. 8675/15 i 8697/15), *S. O. v. Austria* (br. 44825/15), *A. A. v. Austria* (br. 44944/15), *Ismayilova v. Azerbaijan* (br. 30778/15), *Estemirova v. Russia* (br. 42705/11), *Bagirov v. Azerbaijan* (br. 28198/15), *ECODEFENCE and Others v. Russia* (br. 9988/13), *Stoian v. Romania* (br. 289/14) itd.

sadržajem takvih deklaracija, ipak treba naglasiti da je postupak rešavanja spora vansudski, u tom smislu što rešenje leži u jednostranoj deklaraciji samoj po sebi, a ne u odluci koju donosi ESLJP, koji samo potvrđuje uslove postignutog rešenja i skida predmet sa svoje liste.

A) *Prijateljska poravnanja*

1. Procesni aspekti

Prema članu 39. stav 1. Konvencije, „u svakoj fazi postupka Sud se može staviti na raspolaganje stranama u sporu kako bi se postiglo prijateljsko poravnanje zasnovano na poštovanju ljudskih prava ustanovljenih Konvencijom i protokolima uz nju”. Prijateljska poravnanja predstavljaju rezultat pregovora koji se vode među strankama u sporu i cilj im je okončanje spora. Takva poravnanja obično podrazumevaju da država isplati određeni novčani iznos podnosiocu predstavke. Isplate se obavljaju *ex gratia* s obzirom na to da u predmetima u kojima je postignuto prijateljsko poravnanje država ne daje zvanično priznanje navodne povrede prava. ESLJP podstiče primenu takvih prijateljskih poravnanja.

U praksi, sekretar odeljenja kome je predstavka poverena preduzima korake da olakša moguće prijateljsko poravnanje. Naime, kako je utvrđeno Poslovníkom Suda, „kada predstavka bude proglašena prihvatljivom, sekretar postupajući prema uputstvima veća ili predsednika veća stupa u vezu sa strankama da bi one postigle prijateljsko poravnanje u toj stvari saglasno članu 39. stav 1. Konvencije”.²⁹⁶ Izraz „kada predstavka bude proglašena prihvatljivom” uglavnom se odnosi na fazu u kojoj se odgovorna država obaveštava o predstavlci. Obično u toj fazi nadležni sekretar nastoji da postigne prijateljsko poravnanje. On može sugerisati strankama iznos koji odgovara težini navodne povrede i u skladu je sa iznosima koje je ESLJP dosuđivao u sličnim slučajevima na ime nematerijalne štete. Od januara 2019. taj pristup se gotovo automatski koristi.

2. Načelo poverljivosti

Prema članu 39. stav 2. Konvencije, postupak prijateljskog poravnanja poverljive je prirode. Osnovni cilj te odredbe jeste da se olakša

²⁹⁶ Pravilo 62. stav 1. Poslovníka Suda.

zaključivanje prijateljskog poravnanja i da obezbedi da nijedan predlog koji se iznese u toku pregovora neće biti obelodanjen i stavljen na uvid javnosti. Da citiramo Poslovnik Suda: „Pregovori o prijateljskom poravnanju su tajni i ničim ne dovode u pitanje argumentaciju stranaka u postupku. Nijedna stranka u postupku ne može se pozivati niti oslanjati ni na kakvo pismeno ili usmeno saopštenje niti na bilo kakvu ponudu ili ustupak učinjen u okviru pokušaja postizanja prijateljskog poravnanja.”²⁹⁷ Kako je Sud primetio, to pravilo štiti sam Sud i njegovu nepristrasnost time što obezbeđuje da ako pregovori o prijateljskom poravnanju propadnu, njihov sadržaj ni na koji način ne može dovesti u pitanje ishod postupka. Pravilo koje se odnosi na poverljivost takođe služi tome da zaštititi i stranke i sam ESLJP od bilo kakvog pokušaja političkog ili kakvog drugog pritiska.²⁹⁸

ESLJP naglašava da je pravilo o poverljivosti „apsolutno”.²⁹⁹ Kršenje tog pravila može, u određenim okolnostima, predstavljati zloupotrebu prava na pojedinačnu predstavku i dovesti do toga da sama predstavka bude odbačena po članu 35. stav 3. (a) Konvencije.³⁰⁰ Sud ima izvesna diskreciona ovlašćenja da proceni da li, u konkretnim okolnostima, činjenicu da su obelodanjeni određeni detalji pregovora njemu samom ili trećim licima treba smatrati zloupotrebom prava na pojedinačnu predstavku i da li ta činjenica treba da dovede do toga da predstavka bude odbačena kao neprihvatljiva.³⁰¹

Sud je primetio da član 39. stav 2. Konvencije zabranjuje strankama da obelodane informacije u vezi s pregovorima o prijateljskom poravnanju, bilo da to učine preko medija ili pismom za koje postoji verovatnoća da

²⁹⁷ *Ibid.*, stav 2.

²⁹⁸ *Mirojubovs and Others v. Latvia*, br. 798/05, 15. septembar 2009, paragraf 66, *Čapský and Jeschkeová v. the Czech Republic*, br. 25784/09 i 36002/09, 9. februar 2017, paragraf 18, *Žáková v. the Czech Republic*, br. 2000/09, 6. april 2017, paragraf 16, *Ramkovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, br. 33566/11, 8. februar 2018, paragraf 42.

²⁹⁹ *Lesnina Veletrgovina Doo v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (dec.)*, br. 37619/04, 2. mart 2010, *Čapský and Jeschkeová v. the Czech Republic*, gore navedeno, paragraf 17, *Žáková v. the Czech Republic*, gore navedeno, paragraf 17.

³⁰⁰ *Vidi Mirojubovs and Others v. Latvia*, gore navedeno, stav 66, *Ausad Valimised Mtü v. Estonia (dec.)*, br. 40631/14, 27. septembar 2016, paragraf 18, *Čapský and Jeschkeová v. the Czech Republic*, gore navedeno, paragraf 17.

³⁰¹ *Mandil v. France (dec.)*, br. 67037/09, 13. decembar 2011, *Barreau and Others v. France (dec.)*, br. 24697/09, 13. decembar 2011, *Tsonev v. Bulgaria (dec.)*, br. 44885/10, 8. decembar 2015, paragraf 26, *Kopytowski v. Poland (dec.)*, br. 59472/11, 16. jun 2015, paragraf 20.

će ga pročitati znatan broj ljudi ili na neki drugi način.³⁰² Sud je takođe u nekoliko navrata odbacio predstavke po osnovu zloupotrebe prava na predstavku kada su podnosioci predstavki ili njihovi zastupnici namerno obelodanjivali medijima detalje iz pregovora o prijateljskom poravnanju³⁰³ ili kada su se podnosioci predstavke pozivali na predlog sekretara Suda u svojim zahtevima za naknadu upućenim nadležnom nacionalnom organu.³⁰⁴

Sud je, međutim, takođe zaključio da nije bilo povrede poverljivosti u slučaju u kome je podnositeljka predstavke samom Sudu obelodanila detalje iz pregovora o prijateljskom poravnanju. Sud je naglasio da podnositeljka predstavke tu informaciju nije učinila dostupnom javnosti i da ju je saopštila u zasebnom dokumentu, ne pozivajući se ni na koji način na nju u dokumentima koje je predočila u postupku.³⁰⁵

To rešenje je opravdano ulogom koju ima sekretar ili sam Sud u sklopu pregovora o prijateljskom poravnanju. Kako je gore već napomenuto, prema Poslovniku Suda, sekretar postupajući po uputstvima veća ili njegovog predsednika ima jednu od ključnih uloga u vođenju tih pregovora. Iz ovog proizlazi da Sud ne ostaje neangažovan u odnosu na pregovore o kojima je reč, pa pravilo o poverljivosti treba tumačiti imajući na umu te činjenice.³⁰⁶

3. Šta sledi posle prijateljskih poravnanja

Prema članu 39. stav 3. Konvencije, „ako se postigne prijateljsko rešenje, Sud skida predmet sa svoje liste odlukom koja sadrži kratak opis činjenica i postignutog rešenja”.³⁰⁷ Pre no što to učini, Sud proverava „da li je rešenje postignuto na osnovu poštovanja ljudskih prava utvrđenih Konvencijom i protokolima uz nju”.³⁰⁸ To, konkretno znači da Sud

³⁰² *Ausad Valimised Mtü v. Estonia (dec.)*, br. 40631/14, 27. septembar 2016, paragraf 19.

³⁰³ *Gorgadze v. Georgia (dec.)*, br. 57990/10, 2. septembar 2014, paragraf 21, *Ausad Valimised Mtü v. Estonia*, gore navedeno, paragraf 10, *Tsonev v. Bulgaria*, gore navedeno, stav 27.

³⁰⁴ *Hadrabová and Hadrabová v. the Czech Republic (dec.)*, br. 42165/02, 25. septembar 2007.

³⁰⁵ *Stoilkovska v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, br. 29784/07, 18. jul 2013, paragraf 31.

³⁰⁶ *Čapský and Jeschkeová v. the Czech Republic*, gore navedeno, paragraf 22.

³⁰⁷ U praksi, kada stranke zaključe prijateljsko poravnanje bez učešća sekretara, predmet se briše sa liste predmeta prema članu 37. stav 1. (b) Konvencije.

³⁰⁸ Pravilo 62. stav 3. Poslovnika Suda. Vidi takođe Pravilo 43. stav 3. istog Poslovnika.

proverava da li iznos dogovoren među strankama manje-više odgovara onome što ESLJP dosudio na ime pravičnog zadovoljenja za povredu prava. U praksi, nije uobičajeno da ESLJP odbije uslove prijateljskog poravnanja i da onda razmatra predmet u meritumu.

Prema članu 39. stav 4. Konvencije, odluka o brisanju predmeta sa liste „dostavlja se Komitetu ministara, koji nadgleda izvršenje odredbi prijateljskog poravnanja predviđenih odlukom” o kojoj je reč.³⁰⁹

B) Jednostrane deklaracije

1. Pravni osnov i fizionomija instituta

Kada podnosilac predstavke odbije uslove predloga o prijateljskom poravnanju iznetog u skladu sa Pravilom 62. Poslovnika Suda, odgovorna država može da izda jednostranu deklaraciju i podnese Sudu zahtev da briše predstavku sa liste u skladu sa članom 37. stav 1. Konvencije.³¹⁰ Drugačije rečeno, jednostrane deklaracije se obično daju pošto propadne pokušaj postizanja prijateljskog poravnanja.³¹¹

Iako mogućnost davanja jednostrane deklaracije nije izričito utvrđena Konvencijom, član 37. stav 1. propisuje sledeće: „Sud u svakoj fazi postupka može odlučiti da izbriše predstavku sa liste predmeta ako se na osnovu okolnosti može zaključiti (a) da podnosilac predstavke ne namerava da dalje učestvuje u postupku ili (b) da je stvar razrešena ili (c) da iz svakog drugog razloga koji Sud utvrdi nije više opravdano nastaviti sa ispitivanjem predstavke.” ESLJP koristi frazu „iz svakog drugog razloga” da njome obuhvati jednostrane deklaracije država. Drugačije rečeno, jednostrane deklaracije su proistekle iz sudske prakse i odredba pod naslovom „Jednostrana deklaracija” tek je 2012. godine dodata Poslovniku Suda u obliku Pravila 62A.

Oredba o kojoj je reč sadrži važan detalj po kome se prijateljsko poravnanje jasno razlikuje od jednostrane deklaracije. U stvari, jednostrana deklaracija „mora biti data u javnom i kontradiktornom

³⁰⁹ O postupku nadzora Komiteta ministara više u Poglavlju III.

³¹⁰ Pravilo 62A stav 1. (a) Poslovnika Suda.

³¹¹ I, izuzetno, van konteksta prijateljskog poravnanja (u repetitivnim predmetima). Vidi Pravilo 62A stav 2. Poslovnika Suda.

postupku vođenom odvojeno od postupka prijateljskog rešenja spora i uz poštovanje poverljivosti tog postupka (...).³¹² Drugačije rečeno, za razliku od prijateljskih poravnanja, koja su poverljiva, postupak podnošenja jednostranih deklaracija je „javni” i “kontradiktorni”.

Podnosilac predstavke je pozvan da dostavi komentare, pre svega da bi objasnio zbog čega Sud treba da odbije da prihvati jednostranu deklaraciju kao vid rešenja spora. Ako podnosiocu predstavke odgovaraju uslovi jednostrane deklaracije, onda se predmet briše sa sudske liste, kao što je i u postizanju prijateljskog poravnanja (na osnovu člana 39. Konvencije). Ako, s druge strane, podnosilac predstavke odbaci uslove o kojima je reč, Sud razmatra da li su ispunjeni uslovi za prihvatanje jednostrane deklaracije.

2. Uslovi za prihvatanje jednostrane deklaracije

U početku je Sud prihvatio da puno priznanje odgovornosti za navode podnosioca predstavke nije nešto što treba smatrati uslovom *sine qua non* da bi Sud bio spreman da izbriše predstavku sa liste na osnovu unilateralne deklaracije.³¹³ Pravilo 62A stav 1. (b) Poslovnika Suda međutim zahteva takvo neopozivo priznanje. Tu se krije druga važna razlika između prijateljskih poravnanja i jednostranih deklaracija: kod prijateljskih poravnanja nije potrebno priznanje da je došlo do povrede Konvencije, dok, s druge strane, jednostrana deklaracija mora sadržati jasno i nedvosmisleno priznanje da je do takve povrede došlo. U odlukama donetim u novije vreme Sud ispituje da li su navedeni uslovi ispunjeni.³¹⁴

Drugi uslov koji mora biti ispunjen da bi jednostrana deklaracija bila prihvaćena jeste taj da jednostrana deklaracija mora sadržati obvezivanje odgovorne države da „obezbedi odgovarajuće obeštećenje i, ukoliko je potrebno, preduzme neophodne mere za otklanjanje posledica povrede”.³¹⁵ Konkretno to pre svega podrazumeva da se podnosiocu predstavke isplati izvestan iznos na ime pravičnog zadovoljenja i da taj iznos bude u skladu s iznosima koje ESLJP dosuđuje u sličnim

³¹² *Ibid.*, stav 1. (c).

³¹³ *Tahsin Acar v. Turkey* [GC] (prethodno pitanje), br. 26307/95, 6. maj 2003, paragraf 84.

³¹⁴ *Dimitras and Others v. Greece* (dec.), br. 45486/12, 22. maj 2018, paragrafi 6. i 12, *Bryske v. Poland* (dec.), br. 1694/14, 15. maj 2018, paragrafi 7. i 14.

³¹⁵ Pravilo 62A stav 1. (b) Poslovnika Suda.

slučajevima.³¹⁶ Pominjanje “mera za uklanjanje posledica povrede” odnosi se na obvezivanje na usvajanje individualnih mera u odnosu na podnosioca predstavlke³¹⁷ ili opštih mera koje mogu obuhvatiti na primer zakonodavne mere, promenu upravne prakse ili uvođenje neke nove sektorske politike.

3. Ocena Suda i njegovo dalje praćenje

Koristeći te informacije Sud će u svakom pojedinačnom slučaju posebno razmotriti da li jednostrana deklaracija nudi dovoljan osnov za zaključak da poštovanje ljudskih prava, kako je ono utvrđeno u Konvenciji, ne zahteva od njega da nastavi sa ispitivanjem predstavlke (član 37. stav 1. *in fine* Konvencije).³¹⁸ Jedan od činilaca koji se ovde uzima u obzir jeste priroda iznete pritužbe. Iako sve vrste slučajeva mogu biti okončane jednostranom deklaracijom, posebna pažnja će biti posvećena jednostranim deklaracijama podnetim u osetljivim i složenim slučajevima, kao i onima koji se tiču najtežih kršenja ljudskih prava.³¹⁹

Kao što razmatra prirodu pritužbe, Sud isto tako razmatra da li su pokrenuta pitanja uporediva s pitanjima o kojima je on već odlučivao u prethodnim slučajevima, kakva su priroda i domašaj mera preduzetih u pogledu izvršenja presuda u takvim slučajevima, kao i kakav je uticaj tih mera na slučaj koji ima pred sobom Sud takođe može da razmatra da li je činjenično stanje sporno među strankama.³²⁰

Ako priznanje sadržano u jednostranoj deklaraciji nije zadovoljavajuće ili ako postoje specifični aspekti slučaja koji zahtevaju dalje razmatranje, Sud će odbiti zahtev da skine predmet sa liste i nastaviće sa ispitivanjem o meritumu kako bi doneo presudu.³²¹

Ako, s druge strane, Sud smatra da predmet ne sadrži nijednu specifičnu odliku u vezi sa unutrašnjim pravnim poretkom odgovorne države koja bi

³¹⁶ *Karela v. Greece (dec.)*, br. 8771/14, 22. maj 2018, paragraf 12, *Phillis v. Greece (dec.)*, br. 244/16, 19. jun 2018, paragraf 12.

³¹⁷ Kao što je na primer brisanje osuđujuće presude iz krivičnog dosijea.

³¹⁸ Pravilo 62A stav 3. Poslovnika Suda.

³¹⁹ Vidi na primer *Tahsin Acar v. Turkey*, gore navedeno. Vidi takođe *De Tommaso v. Italy* [GC], br. 43395/09, 23. februar 2017, paragrafi 130–139. (ispitivanje u vezi sa delimičnom jednostranom deklaracijom odgovorne države).

³²⁰ *Messana v. Italy*, br. 26128/04, 9. februar 2017, paragraf 24.

³²¹ *Dimitriou and Others v. Greece*, br. 32398/11, 18. maj 2017, paragrafi 18–20.

zahtevala da se nastavi ispitivanje u meritumu; da su priznanja i obvezivanja sadržana u jednostranoj deklaraciji takva da ispunjavaju gore pomenute uslove; kao i da je sudska praksa ESLJP o tom pitanju jasna i u dovoljnoj meri ustaljena, Sud će, po pravilu, prihvatiti zahtev odgovorne države da skine predmet sa liste,³²² čak i ako podnosilac predstavke želi da se nastavi ispitivanje predstavke. Izreka Suda će po pravilu biti u vidu odluke, koju obično donosi odbor troje sudija. Ako je predloženi iznos nedovoljan s obzirom na rad koji su obavili pravni zastupnici podnosioca predstavke), Sud može, izuzetno, dosuditi iznos na ime troškova prema Pravilu 43. stav 4. svog Poslovnika.

Takođe je moguće da se jednostrana deklaracija odnosi samo na jednu od pritužbi koje je podneo podnosilac predstavke ili na određene podnosiocce predstavke, a ne na sve pritužbe, odnosno na sve podnosiocce. U takvoj prilici, ESLJP može delimično skinuti predstavku sa liste³²³ i ispitati ostatak u skladu sa uobičajenim postupkom, pa onda doneti odluku ili presudu, zavisno od slučaja.

Za razliku od uslova prijateljskih poravnanja, Komitet ministara ne nadgleda ispunjenje obaveza preuzetih u jednostranim deklaracijama koje je Sud podržao svojom odlukom. Ako se u deklaraciji ne ukazuje na rok izvršenja, Sud odobrava rok od tri meseca za ispunjenje obaveza u pogledu individualnih mera, kao što je recimo, isplata naknade, a ukoliko prekorači taj rok, država je dužna da plati zateznu kamatu. Ako država ne ispuni svoja obećanja, podnosilac predstavke može zahtevati da se predstavka vrati na listu predmeta, saglasno članu 37. stav 2. Konvencije.³²⁴

Odeljak 10. Ispitivanje predstavki pred Sudom

Od trenutka kada je predstavka kompletna i podnosilac predstavke je podnese na način koji je propisan Pravilom 47. Poslovnika Suda, ESLJP

³²² Vidi na primer *Dimitras and Others v. Greece*, gore navedeno, paragrafi 11–13; *Bryske v. Poland (dec.)*, gore navedeno, paragrafi 13–15. (paragrafi o kojima je reč postali su gotovo standard u novijoj sudskoj praksi ESLJP).

³²³ Vidi Pravilo 62A stav 3. Poslovnika Suda u kome stoji da „Sud može izbrisati predstavku sa liste predmeta u celini ili delimično”.

³²⁴ Takođe treba naglasiti da odluka o brisanju predmeta sa liste nakon davanja jednostrane deklaracije sama po sebi ni u načelu ne sprečava podnosioca predstavke da primeni bilo koji pravni lek koji ima na raspolaganju na nacionalnom nivou.

pristupa ispitivanju. Prva odluka koju treba da donese jeste odluka o tome da li će obavestiti odgovornu državu o predstavci ili će predstavku proglasiti neprihvatljivom.

Kada je jasno da predstavka nema nikakvog izgleda na uspeh zato što očigledno ne ispunjava neki od uslova prihvatljivosti o kojima je bilo reči ranije u ovom tekstu, odgovorna država o njoj neće ni biti obavestena, već će predstavka biti odbačena *de plano*. Odluke o neposrednom odbacivanju predstavlki uvek su odluke o prihvatljivosti zato što Sud tada ne zalazi u meritum.

O predstavkama koje imaju izvesnog izgleda za uspeh obaveštava se odgovorna država kako bi dostavila svoja zapažanja ako je to potrebno, i te predstavlke Sud razmatra manje ili više *in extenso*. Sud može ili doneti odluku o prihvatljivosti ili presudu koja se odnosi i na prihvatljivost i na meritum. Ako smatra da je predstavka prihvatljiva, Sud će uobičajeno doneti jednu jedinstvenu presudu koja će obuhvatiti sva pokrenuta pitanja: prihvatljivost, meritum i, gde je to primereno, pravično zadovoljenje. Ranije su prihvatljivost i meritum, po pravilu, odvojeno razmatrani. Danas, iako član 29. stav 1. ne isključuje tu mogućnost, zasebna razmatranja su retka i rezervisana su za slučajeve u kojima se postavljaju izuzetno složena pitanja u vezi s prihvatljivošću.

A) *Ispitivanje predstavlki o kojima odgovorna država nije obavestena*

Predstavlke o kojima odgovorne države nisu obavestene, tj. predstavlke koje nemaju nikakvih izgleda za uspeh može razmatrati ili sudija pojedinac ili odbor od tri sudije ili – izuzetno – veće od sedam sudija. Obično se ocena o tome koja je formacija najpogodnija donosi nakon što je predstavka registrovana u upisniku. Sud uzima u obzir prirodu, predmet predstavlke i važnost te stvari ili broj podnosilaca. Iako je to retka pojava, bilo je slučajeva da su jednu istu predstavku razmatrale sve tri pomenute formacije. To se može dogoditi ako sudija pojedinac odluči da ne odbaci predstavku već da je prosledi na dalje razmatranje odboru, a odbor odluči da je prosledi na razmatranje veću. Obično, međutim, tu vrstu predstavlki razmatra sudija pojedinac.

1. Postupak pred sudijom pojedincem

Predstavke o kojima odgovorne države nisu obavještene prvo razmatra sudija pojedinac. U obavljanju njegovih funkcija sudiji pojedincu pomažu izvišitelji koji nisu sudije, tj. iskusni pravnici iz Sekretarijata.³²⁵ Po članu 27. Konvencije, sudija pojedinac može da proglašiti predstavku neprihvatljivom ili da je skine sa liste predmeta Suda „ako se takva odluka može doneti bez daljeg ispitivanja”. Odluka o kojoj je reč je „konačna” u tom smislu što je više ne može preispitivati nijedna druga formacija Suda. Iz očiglednih razloga koji su u vezi s obezbeđenjem objektivne nepristrasnosti Suda, kada sudi kao sudija pojedinac, sudija „ne može da razmatra predstavku podnetu protiv visoke strane ugovornice sa čije je liste izabran”.³²⁶

Podnosilac predstavke se o odluci sudije pojedinca obavještava pismom.³²⁷ Do 2017. godine takva pisma je slao sekretar, navodeći u njima ime sudije koji je doneo odluku, ali ne i obrazloženje za odluku. Cilj takve prakse bio je da se što je više moguće ubrza postupak i da se na taj način otkloni veliki zaostatak u broju predmeta na listi ESLJP. To je bilo u skladu sa glavnim ciljem Protokola br. 14, kojim je i uvedena formacija sudije pojedinca.³²⁸

Na konferenciji na visokom nivou održanoj u Briselu 2015. godine Sud je preuzeo na sebe obavezu da ustanovi metodologiju na osnovu koje će biti navođeni razlozi za te odluke. Takvo obvezivanje je pozdravljeno u Briselskoj deklaraciji.³²⁹ Taj novi pristup, koji je uveden 2017. godine, u skladu je sa slovom i duhom člana 45. stav 1. Konvencije, kojim se utvrđuje da moraju biti navedeni ne samo razlozi na osnovu kojih su donete presude već i obrazloženja „za odluke kojima se predstavka proglašava prihvatljivom ili neprihvatljivom”. Pismo koje se šalje podnosiocu predstavke sada potpisuje sam sudija i u njemu je sadržana i obrazložena sudijska odluka. Po pravilu, to je kratko saopštenje u kome se konkretno navodi koji kriterijum prihvatljivosti nije ispunjen ili se, gde je to primereno, pribegava takozvanoj globalnoj formuli, naročito u

³²⁵ Član 24. stav 2. Konvencije i član 18A Poslovnika Suda.

³²⁶ Član 26. stav 3. Konvencije, Pravilo 52A stav 2. Poslovnika Suda.

³²⁷ Pravilo 52A stav 1. Poslovnika Suda.

³²⁸ Vidi Eksplanatorni izveštaj uz Protokol br. 14, naročito stavove 35, 38, 66. i 67.

³²⁹ Briselska deklaracija, dostupna na adresi: echr.coe.int/Documents/Brussels_Declaration_ENG.pdf.

slučajevima u kojima je predstavka očigledno neosnovana ili neprihvatljiva po nekoliko osnova istovremeno.

Po članu 27. stav 3. Konvencije, „ako sudija pojedinac ne proglasi predstavku neprihvatljivom ili je ne skine s liste predmeta, ustupice je nekom od odbora ili veća na dalji postupak”.³³⁰

Takođe se često događa da predstavka sadrži neke pritužbe koje su očigledno neprihvatljive i druge koje zavređuju brižljivo razmatranje. U takvim slučajevima član 54. stav 3. Poslovnika Suda propisuje da, u trenutku kada se šalje obaveštenje o predstavci, „predsednik odeljenja može postupajući kao sudija pojedinac, istovremeno da proglasi deo predstave neprihvatljivim ili da skine deo predstave sa liste predmeta Suda. Ta odluka je konačna. Podnosilac predstave se pismom obaveštava o odluci”. Isti postupak se, *mutatis mutandis*, primenjuje i na potpredsednike odeljenja koji su imenovani kao dežurne sudije u skladu sa Pravilom 39. stav 4. da bi odlučivali o zahtevima za određivanje privremenih mera.³³¹

Drugim rečima, u takvim slučajevima dužnosti sudije pojedinca može da obavi predsednik nadležnog odeljenja ili dežurni sudija. Tim odredbama se nastojalo da se odgovorna država obavesti samo o onom delu predstave kojim se pokreću pitanja koja zavređuju dalje ispitivanje, dok se pritužbe koje su očigledno neprihvatljive odbacuju, čime se pojednostavljuje zadatak sudske formacije (odbora ili veća) kojoj će biti stavljeno u zadatak da ispituje predstavku.

2. Postupak pred odborom

U praksi, ako sudija pojedinac ne odbaci kao neprihvatljivu predstavku o kojoj odgovorna država nije obavestena (ili takvu predstavku ne skine sa liste predmeta), predstavku obično razmatra odbor troje sudija. Odbor uglavnom presuđuje na osnovu nacrtu presude koji mu podnese sudija izvestilac.³³² Odbor može jednoglasnom odlukom da proglasi tu predstavku neprihvatljivom ili da je skine sa liste predmeta ako se takva

³³⁰ Vidi takođe Pravilo 52A stav 3. Poslovnika Suda.

³³¹ Pravilo 54. stav 4. Poslovnika Suda.

³³² U predmetima koje ispituje odbor ili veće, sudije izvestioce određuje predsednik nadležnog odeljenja (Pravilo 49. stav 2. Poslovnika Suda).

odlučka može doneti bez daljeg ispitivanja.³³³ Takva odluka je konačna, a podnosilac predstavke se o njoj obaveštava pismom.³³⁴

Ako članovi odbora ne mogu da donesu jednoglasnu odluku kojom će odbaciti predstavku kao neprihvatljivu ili je skinuti sa liste predmeta, proslediće je veću na dalje ispitivanje.³³⁵

Kao što je već pomenuto, predstavku o kojoj odgovorna država nije obavestena može ispitivati i odbor, i to neposredno. Nadležni odbor može jednoglasnom odlukom proglasiti predstavku neprihvatljivom ili je skinuti sa liste predmeta ili je proslediti veću na dalje ispitivanje. Drugačije rečeno, ključna odlika postupka pred tročlanim odborom jeste jednoglasnost. Nije dovoljno većinsko glasanje. Ako nema jednoglasnosti, odbor ne može da donese odluku i predstavka se onda prosluđuje veću.³³⁶

Još jedna stvar na koju treba ukazati – a o kojoj će više reči biti dalje u tekstu – jeste to da sudija izabran sa liste odgovorne države može zasedati u odboru, iako to nije obavezno.

3. Postupak pred većem

Predstavku o kojoj odgovorna država nije obavestena može razmatrati veće zato što mu je tu predstavku prosledio sudija pojedinac ili odbor ili zato što je ta predstavka neposredno poverena veću. Ova poslednja situacija je prilično retka. U praksi, ona može nastati ako se predstavkom, uprkos tome što ona nema izgleda za uspeh, pokreću važna pitanja za domaći pravni sistem. Karakterističan primer u tom smislu je slučaj *Koufaki i ADEDY protiv Grčke*, gde se radilo o smanjenju plata u sklopu mera štednje i fiskalne konsolidacije preduzetih usled finansijske krize.³³⁷ U novije vreme ESLJP se opredelio za sličan pristup u slučaju *Aielli i drugi protiv Italije*, gde je predstavku podnelo 9.945 podnosilaca, a ona se odnosila na reformu mehanizma za indeksaciju penzija u skladu sa rastom troškova života u kontekstu krize koja je nastupila usled italijanskog državnog duga.³³⁸ U takvim slučajevima, Sud stoji na gledištu da, iako nema potrebe da se odgovorna država obavesti o predstavci zato

³³³ Član 28. stav 1. (a) Konvencije.

³³⁴ Član 28. stav 2. Konvencije, Pravilo 53. stavovi 4. i 5. Poslovnika Suda.

³³⁵ Član 29. Konvencije, Pravilo 53. stav 6. Poslovnika Suda.

³³⁶ Pravilo 53. stav 6. Poslovnika Suda.

³³⁷ Vidi *Koufaki and ADEDY v. Greece (dec.)*, br. 57665/12 i 57657/12, 7. maj 2013.

³³⁸ *Aielli and Others v. Italy (dec.)*, br. 27166/18 i 27167/18, 10. jul 2018.

što je ova očigledno neosnovana (ili je iz nekih drugih razloga neprihvatljiva), važnost i priroda spora zahtevaju da odluku donese veće od sedam sudija, što obično podrazumeva i znatno detaljnije obrazloženje same odluke.

Sličan pristup se, *mutatis mutandis*, primenjuje onda kada predstavka, iako je neprihvatljiva, pruža Sudu mogućnost da razjasni i konsoliduje sopstvenu sudsku praksu u pogledu tumačenja i primene Konvencije. Tako je u odluci koju je doneo u predmetu *Greek Federation of Bank Employee Unions protiv Grčke (Grčki savez sindikata bankarskih službenika)* na primer ESLJP zauzeo stanovište da Komitet za slobodu udruživanja Međunarodne organizacije rada (MOR) predstavlja „drugu međunarodnu instancu kojoj je predstavka podneta radi rešavanja” u smislu člana 35. stav 2. (b) Konvencije. Sledstveno tome, budući da je isti slučaj razmatran pred tim komitetom MOR, predstavka je bila neprihvatljiva na osnovu gore pomenute odredbe Konvencije.³³⁹

Odlukom veća o predstavi o kojoj nije obavestena odgovorna država ta predstavka može biti samo proglašena neprihvatljivom ili izbrisana sa liste predmeta.³⁴⁰ Naime, ako odgovorna država nije obavestena o predstavi, slučaj ne može biti razmatran u meritumu.³⁴¹ Odluka o kojoj je reč može biti doneta većinom glasova sudija u veću. Međutim, sasvim je moguće da se veće ne složi sa predlogom sudije izvestioca da odbaci predstavku *de plano* i da zaključi da o njoj treba obavestiti odgovornu državu. U takvoj prilici se primenjuju pravila koja važe za predstave o kojima se obavestavaju odgovorne države.

³³⁹ *Greek Federation of Bank Employee Unions v. Greece*, br. 72808/10, 6. decembar 2011, paragrafi 31. *et seq.*

³⁴⁰ Pravilo 54. stav 1. Poslovnika Suda.

³⁴¹ Ovdje treba podsetiti da odbacivanje predstave kao očigledno neosnovane u tehničkom smislu predstavlja odluku o prihvatljivosti, čak i kada se ispitivanje koje Sud sprovodi proširuje na meritum spora.

B) Ispitivanje predstavki o kojima su obavешtene odgovorne države

1. Obaveštavanje o predstavci

a) Odluka o obaveštavanju

Ako predstavka pokreće ozbiljna pitanja i ako ima izgleda za uspeh, o tome se obavешtava odgovorna država u skladu s pravilom 54. Poslovnika Suda. U načelu, takve odluke donosi predsednik odeljenja kome je predstavka poverena u rad. U izuzetnim okolnostima, i kada je reč o posebno osetljivim ili naročito važnim predmetima, odluku o obavешtavanju odgovorne države može doneti veće.³⁴² U fazi obavешtavanja odgovorne države veće ili predsednik nadležnog odeljenja mogu istovremeno proglasiti deo predstavke neprihvatljivim ili skinuti deo predstavke sa liste predmeta.³⁴³ Ovde treba naglasiti da se te odredbe, *mutatis mutandis*, primenjuju i na potpredsednike odeljenja koji su imenovani za dežurne sudije u postupku u vezi s privremenim merama.³⁴⁴

Kada obavешtava odgovornu visoku stranu ugovornicu saglasno Pravilu 54. stav 2. (b), veće takođe može odlučiti da u isto vreme ispituje prihvatljivost i meritum u skladu sa članom 29. stav 1. Konvencije.³⁴⁵

Ako je pitanje koje je predmet spora koji je "već razjašnjeno u ustaljenoj praksi" Suda u smislu člana 28. stav 1. Konvencije, predstavke o kojima je obavешtjena odgovorna država razmatraće odbor troje sudija. Obično je reč o repetitivnim predmetima, kao što su predstavke koje se odnose na prekomernu dužinu postupka pred domaćim sudovima ili na propuste u izvršenju sudskih presuda domaćih sudova. U takvim slučajevima, odgovorna država se obavешtava o predstavci bez ikakvih posebnih pitanja. Odgovorna država je pozvana da, ako to želi, dostavi svoje komentare u određenom roku, koji obično iznosi 16 nedelja. Ako odgovorna država dostavi komentare, na njih se skreće pažnja podnosiocu predstavke i on se poziva da odgovori u pismenoj formi.³⁴⁶

³⁴² Vidi Pravilo 54. stav 2. Poslovnika Suda.

³⁴³ Pravilo 54. stavovi 1. i 3. Poslovnika Suda.

³⁴⁴ Pravilo 54. stav 4. Poslovnika Suda.

³⁴⁵ Pravilo 54A stav 1. Poslovnika Suda.

³⁴⁶ Pravilo 54 stav 2. (b) Poslovnika Suda.

Kada se pošalje saopštenje o predstavci, predsednik nadležnog odeljenja prosleđuje predmet odboru troje sudija koji deluje u sklopu tog odeljenja.

U drugim slučajevima, koji su najvažniji, obaveštenje o predstavci sadrži detaljna pitanja upućena odgovornoj državi koja se odnose na glavne aspekte slučaja. Sud poziva odgovornu državu da dostavi pismene odgovore na ta pitanja u roku od 16 nedelja ili, u prioriternim slučajevima, u roku od osam nedelja.³⁴⁷ Na te odgovore se skreće pažnja podnosiocu predstavke koji je onda pozvan da odgovori na njih³⁴⁸ u roku koji odredi Sud.

Kao što ćemo videti dalje u tekstu, u toj fazi su stranke pozvane da u svoje komentare uključe sve podneske koji se odnose na pravično zadovoljenje.³⁴⁹ U isto vreme, veće ili predsednik odeljenja mogu zahtevati od stranaka da dostave i sve ostale činjenične informacije, dokumente i drugi materijal koji se smatra relevantnim.³⁵⁰

b) Neposredno i pojednostavljeno obaveštavanje o predstavkama (*IMSI*)

Do 2017. godine sistematsko obaveštavanje o predstavkama podrazumevalo je da se pošalje sažetak činjenica koji je pripremio Sud na osnovu informacija dobijenih od podnosioca predstavke u Obrascu predstavke i priloga dostavljenih uz Obrazac. Od tada, s obzirom na rastući broj visokih strana ugovornica i predstavki, ESLJP primenjuje proceduru „neposrednog i pojednostavljenog obaveštavanja o predstavkama” (*immediate and simplified communication – IMSI*). U tom novom obliku obaveštavanja samo se ukratko pominje predmet predstavke, bez preliminarnog sažetka činjenica, čime se pojednostavljuje i ubrzava ceo postupak. Pošto države često osporavaju činjenice – onako kako te činjenice predstave podnosioci predstavki i kako ih rezimira ESLJP – za izradu preliminarnih sažetaka tih činjenica bilo je potrebno dosta rada koji je često trebalo ponavljati, makar delimično, nakon što odgovorna država dostavi svoje komentare.

Sada, kada se o spisima predmeta obaveštava država, uz sva detaljna pitanja koja Sud može poželeti da joj postavi nakon što prouči predstavku

³⁴⁷ ESLJP nudi državama novi obrazac za lakše dostavljanje komentara.

³⁴⁸ *Ibid.*

³⁴⁹ Vidi pravila 54A stav 1. i 60. stav 2. Poslovnika Suda i dole, 4. e.

³⁵⁰ Pravilo 54. stav 2. (a) Poslovnika Suda.

i priloženu dokumentaciju, odgovorna država ima mogućnost da iznese svoju verziju događaja. Na taj način Sud može da čuje dve verzije – podnosioca predstavke i države – što mu omogućuje da stekne opštu sliku stvarne situacije i onog što treba razjasniti prilikom ispitivanja predmeta.

c) Zaštićena elektronska komunikacija država sa Sudom

ESLJP je uspostavio sistem zaštićenog elektronskog skladištenja podataka kako bi olakšao komunikaciju sa vladama visokih strana ugovornica. Kada obaveštava odgovornu visoku stranu ugovornicu o podnetoj predstavi saglasno Pravilu 54. Poslovnika, države koje su se opredelile za taj sistem moraju sve svoje pismene podneske Sudu slati tako što će ih „okačiti” na zaštićen veb-sajt namenjen upravo za tu svrhu; i isto tako moraju preuzeti sa tog sajta sva pismena saopštenja koja im stižu iz Sekretarijata Suda.³⁵¹

d) Elektronska komunikacija između podnosilaca predstavke i Suda (*eComms*)

Kada se, shodno Pravilu 54. Poslovnika Suda, odgovorna država obavesti o podnetoj predstavi, punomoćnici podnosioca predstavke mogu prepisku sa Sudom voditi elektronskim putem. Za razliku od Obrasca predstavke, koji, kako je ranije objašnjeno, Sudu mora biti poslat poštom, sva potonja prepiska sada se može odvijati elektronskim putem. Kada odgovorna država bude obavешtena o predstavi – ili kad to obavешtenje neposredno predstoji – ESLJP stupa u kontakt sa imenovanim punomoćnikom podnosioca predstavke u tu svrhu. Punomoćniku se stavlja na raspolaganje platforma pomoću koje će moći da šalje i da od Suda prima relevantne dokumente koji se odnose na predstavku. Punomoćnici podnosioca predstavke mogu da konsultuju priručnik za korišćenje te platforme.³⁵²

³⁵¹ Za više detalja vidi Praktično uputstvo predsednika Suda pod naslovom: „Bezbedno dostavljanje dokumentacije koju vlade šalju elektronskim putem”, koje je navedeno kao aneks uz Poslovnik Suda.

³⁵² Vidi *eComms User Manual for Representatives*, dostupno na echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=ecomms/help&c=.

2. Ispitivanje predstavki pred odborom

Kada je odgovorna država obaveštena o predstavci (u celini ili delimično) i kada su stranke podnale pismene komentare (ili po isteku roka određenog državi da dostavi te komentare), tročlani sudijski odbor može da ispita predmet na osnovu izveštaja koji mu podnese sudija izvestilac, koga je postavio predsednik odeljenja.

Prema članu 28. stav 1. Konvencije, pošto primi pojedinačnu predstavku, odbor ima dve mogućnosti: da je proglasi neprihvatljivom ili da je skine sa liste predmeta ako takvu odluku može da donese bez daljeg ispitivanja; ili da je proglasi prihvatljivom i u isto vreme donese presudu o meritumu „ako je pitanje koje je predmet spora takvo da se odnosi na tumačenje ili primenu Konvencije ili protokola uz nju i već je razjašnjeno u ustaljenoj praksi Suda. Drugačije rečeno, odbori odlučuju u slučajevima koji se mogu relativno lako rešiti. U tom kontekstu, presude koje donose odbori uvek se bave i prihvatljivošću i meritumom i, gde je to primereno, pitanjem pravičnog zadovoljenja u isto vreme.³⁵³

a) Pojednostavljenje i ubrzanje postupaka u predmetima koji se ponavljaju

Mogućnost da tročlani odbori donose presude uvedena je Protokolom br. 14. uz Konvenciju kako bi se pojednostavio i ubrzao postupak ispitivanja repetitivnih predmeta, tj. onih predmeta koji su očigledno osnovani, a koji ne pokreću nikakva nova pravna pitanja.³⁵⁴ Repetitivni predmeti čine značajan udeo predstavki podnetih Sudu. Stoga je očigledno koliko je važna ta nadležnost tročlanih odbora za delotvorno funkcionisanje celog sistema.

„Repetitivni” predmeti obuhvataju pre svega one koji se formiraju na osnovu predstavki podnetih kao odgovor na „pilot-presude” ESLJP, tj. na presude u kojima se ustanovi da u odgovornoj državi postoji neki strukturni ili sistemski problem.³⁵⁵ U ovom kontekstu takođe vredi ukazati na predmete koji se odnose na dužinu postupka pred domaćim sudovima ili na neizvršavanje (ili na prolongirano izvršenje) presuda koje donesu sudovi države o kojoj je reč. Postupak pred tročlanim sudskim odborima

³⁵³ Pravilo 53. stav 2. Poslovnika Suda. U vezi s pitanjem podnošenja odboru zahteva za pravično zadovoljenje vidi pravila 60. i 75. Poslovnika Suda i 4. e. dalje u ovom tekstu.

³⁵⁴ Vidi Ekspanatori izveštaj uz Protokol br. 14, gore naveden, stavovi 40, 68. *et seq.*

³⁵⁵ O „pilot-presudama” vidi Pravilo 61. Poslovnika Suda.

takođe se koristi za rešavanje predmeta koji se odnose na imovinska prava i pokreće ih veliki broj podnosilaca predstavke, a koji potiču od jednog istog problema u unutrašnjem pravnom poretku. U svojoj najnovijoj sudskoj praksi ESLJP je taj postupak primenjivao u predmetima koji su se odnosili na uslove pritvora gde se radilo o povredi člana 3. Konvencije – svejedno da li u policijskim stanicama, zatvorima ili drugim objektima za zadržavanje – ili u još težim predmetima gde se radilo o prisilnim nestancima ljudi. Primena procedure *WECL* (*well-established case-law* – ustaljena sudska praksa) postepeno se proširuje tako da obuhvata i druge grupe predmeta.

b) Proširenje pojma „ustaljene sudske prakse”

Sve šire korišćenje postupka pred tročlanim odborima pokreće pitanja šta tačno označava pojam „ustaljene sudske prakse” ESLJP u smislu člana 28. stav 1. (b) Konvencije. Jasno je da se taj izraz prvenstveno odnosi na sudsku praksu koja se godinama formirala u sličnim slučajevima.³⁵⁶ Međutim, izraz „ustaljena sudska praksa” ne treba usko tumačiti. Naime, kako se može videti iz Eksplanatornog izveštaja uz Protokol br. 14, namera je visokih strana ugovornica bila da pridaju šire značenje tom izrazu kako bi na primer i jedna jedina presuda o nekom načelnom pitanju mogla da predstavlja „ustaljenu sudsku praksu”, „naročito onda kada je tu presudu donelo Veliko veće”.³⁵⁷

Uopštenije gledano, široko tumačenje izraza „ustaljena sudska praksa” u skladu je sa neposrednim i opštim ciljem člana 28. stav 1. (b) Konvencije, koji, kako je već objašnjeno, teži ubrzanju postupka i i efikasnijem postupanju s predstavkama koje ne otvaraju nijedno istinski novo pitanje. U tom kontekstu može se smatrati da „ustaljena sudska praksa” postoji ne samo kad je reč o nekom pravnom pitanju već i kad je reč o činjeničnim situacijama, kao što su uslovi pritvora u datoj instituciji tokom određenog razdoblja. Isto tako, nema ničega što bi onemogućilo da neko veće u vezi s nekim specifičnim problemom u visokoj strani ugovornici donese

³⁵⁶ Osnovni primer takve sudske prakse odnosi se na kriterijume za procenu dužine trajanja postupka pred domaćim sudovima (složenost predmeta, ponašanje podnosioca predstavke i ponašanje nacionalnih vlasti i značaj predmeta spora za podnosioca predstavke). Vidi između mnogih drugih pravnih autoriteta *Frydender v. France* [GC], br. 30979/96, 27. jun 2000, paragraf 43, *Cocchiarella v. Italy* [GC], br. 64886/01, 29. mart 2006, paragraf 68, *Brudan v. Romania*, br. 75717/14, 10. april 2018, paragraf 94.

³⁵⁷ Vidi Eksplanatorni izveštaj uz Protokol br. 14, gore naveden, stav 68.

presudu, pa da potom – kada ta presuda postane pravosnažna – u svim ostalim sličnim slučajevima presudu donosi tročlani sudijski odbor.

Zaista, ako se udubimo u noviju sudsku praksu ESLJP, videćemo da odbori postepeno postaju prvenstvene sudske formacije za postupanje u sve većem broju slučajeva u kojima se ne pokreće nijedno novo pravno niti činjenično pitanje i koji ne zahtevaju nikakvo delikatno vaganje i odmeravanje u vezi s načelom srazmernosti. Po pravilu, i u skladu s onim što je *ratio* člana 28. stav 1. (b) Konvencije, odluke i presude koje donose tročlani odbori relativno su kratke i standardizovane i pozivaju se na “ustaljenu sudsku praksu” u vezi s relevantnim pravnim (i činjeničnim) stvarima. Međutim, i dalje neke presude i odluke odbora, naročito onda kada se odnose na predmete koji se mogu podvesti pod širu definiciju „ustaljene sudske prakse” mogu sadržati duža i detaljna obrazloženja, umnogome podsećajući na presude i odluke koje donose veća.³⁵⁸

c) Sigurnosni ventil

Pojednostavljeni postupak pred odborima ima dva ugrađena sigurnosna ventila. Prvi sigurnosni ventil, koji je važniji za podnosioca predstave, jeste jednoglasnost. U stvari, sve presude ili odluke koje odbori donose moraju biti jednoglasne u svim tačkama, konkretno i kada je reč o prihvatljivosti, i o meritumu i gde je to primenljivo, o pravičnom zadovoljenju. Ako odbor ne može postići jednoglasnost o nekom aspektu slučaja ovaj se prosleđuje veću.³⁵⁹

Drugi sigurnosni ventil značajniji je za države i on podrazumeva da se u odbor uključi „nacionalni sudija“, odnosno, preciznije rečeno, sudija izabran sa liste odgovorne države. Učešće tog sudije nije obavezno kako bi se olakšao proces formiranja odbora u svakodnevnom radu Suda. Međutim, ako sudija koji je izabran sa liste visoke strane ugovornice o kojoj je reč nije član datog odbora, odbor može u svakoj fazi postupka koji vodi, jednoglasnom odlukom, pozvati tog sudiju da zauzme mesto jednog od sudija njegovih članova, imajući na umu sve relevantne činioce, uključujući i taj da li je stranka osporila primenu postupka prema članu 28. stav 1. (b)

³⁵⁸ Vidi, samo kao primer, Odluku, koju je doneo odbor Četvrtog odeljenja u predmetu *Roche v. Malta (dec.)*, br. 42825/17 i 66857/17, 12. jun 2018, u vezi s pitanjem međunarodne otmice deteta koja je razmatrana po članu 8. Konvencije.

³⁵⁹ Pravilo 53. stav 6. Poslovnika Suda.

Konvencije.³⁶⁰ Zaista, vrlo je verovatno da će stručnost „nacionalnog sudije” u pitanjima vezanim za unutrašnje pravo i praksu biti relevantna za to pitanje i stoga od pomoći samom odboru³⁶¹.

3. Ispitivanje predstavke pred većem

Ako je obaveštenje o predstavljeni upućeno odgovornoj državi uz detaljna pitanja, tu predstavku će najverovatnije ispitivati veće.³⁶² Uobičajeno je da veća od sedam sudija uglavnom ispituju sledeće vrste predstavki: predstavke koje pokreću strukturne ili sistemske probleme i koje mogu dovesti do donošenja pilot-presude; slučajeve koji su osetljivi i naročito važni za unutrašnji pravni sistem odgovorne države; predstavke kojima se pokreću nova pravna pitanja u vezi s primenom i tumačenjem Konvencije; slučajeve koji se, čak i ako ne pokreću takva pitanja, zasnivaju na novom činjeničnom stanju; konačno, tu su i predstavke koje zahtevaju da budu delikatno odmerene i izvagane, naročito u vezi s načelom srazmernosti, kao što su razne predstavke po osnovu članova 8–11. Konvencije.

a) Standardni postupak pred većima

U većini slučajeva, postupci pred većima vode se isključivo pismenim putem. Ako dve ili više predstavki pokreću slična pitanja, veće može, na zahtev stranaka ili po sopstvenom nahođenju, da donese odluku o spajanju predstavki. Osim toga, nakon konsultacija sa strankama predsednik veća može naložiti da se postupak po predstavkama koje su poverene istom veću vodi istovremeno, ne dovodeći u pitanje odluku veća o spajanju predstavki.³⁶³

Ako stranke ne mogu da postignu prijateljsko poravnanje ili neko drugo rešenje i ako su dostavile Sudu svoje komentare, kao i odgovore na sva pitanja koja im je Sud uputio i sve ostale relevantne informacije u skladu sa Pravilom 54. stav 2. Poslovnika Suda, slučaj je spreman za suđenje. Sudija izvestilac, koga je imenovao predsednik odeljenja kome je

³⁶⁰ Član 28. stav 3. Konvencije i Pravilo 53. stav 3. Poslovnika Suda.

³⁶¹ Vidi Eksplanatorni izveštaj uz Protokol br. 14, gore naveden, stav 71.

³⁶² To, međutim, nije uvek slučaj. Ponekad se odgovornoj državi postavljaju detaljna pitanja i, zavisno od njenih odgovora i komentara koje na te odgovore dostavi podnosilac predstavke Sud odlučuje da poveri predmet nekom odboru u razmatranje.

³⁶³ Pravilo 42. Poslovnika Suda.

predmet poveren, priprema uz pomoć pravnika iz Sekretarijata³⁶⁴ nacrt presude koji veće treba da razmotri.

Sednice Suda su zatvorene za javnost. Sadržaj rasprave ostaje u tajnosti. U raspravi učestvuju samo sudije. Prisutni su sekretar odeljenja ili zamenik sekretara odeljenja, kao i drugi službenici Sekretarijata i prevodioci čija se pomoć smatra neophodnom. Nijedno drugo lice ne može prisustvovati sednici Suda osim na osnovu posebne odluke Suda. Pre no što se glasa o bilo kom pitanju u Sudu, Predsednik može zatražiti od sudija da o pitanju o kome se glasa iznesu svoje mišljenje.³⁶⁵

Veće unosi odgovarajuće promene u predlog sudije izvestioca pa ili donosi odluku kojom predstavku proglašava neprihvatljivom ili donosi presudu o meritumu, koja takođe sadrži i odluku o prihvatljivosti. Praktično, u svakom pojedinačnom slučaju u kom veće zaključi da je predstavka prihvatljiva i da je spremna za odlučivanje o meritumu ono istovremeno ispituje prihvatljivost i meritum datog predmeta. Međutim, Sud može, ako je to potrebno, u svakoj fazi postupka da donese posebnu odluku o prihvatljivosti.³⁶⁶

Odluke i presude veća donose se većinom glasova sudija koje zasedaju.³⁶⁷ U konačnim glasanjima o prihvatljivosti i o meritumu predmeta nije dozvoljeno da neko bude uzdržan.³⁶⁸ U odlukama i presudama veća navode se razlozi na osnovu kojih su donete,³⁶⁹ i to detaljnije nego u odlukama i presudama koje donose odbori.

b) Odvijanje rasprave

Pre nego što donese odluku o prihvatljivosti, veće može odlučiti, bilo na zahtev stranke, bilo po sopstvenom nahođenju, da održi raspravu ako smatra da mu to nalaže njegova funkcija po Konvenciji. U takvoj prilici, osim ako veće izuzetno ne odluči drugačije, stranke takođe bivaju

³⁶⁴ Vidi Pravilo 49. stav 3. (c) Poslovnika Suda.

³⁶⁵ Pravilo 22. Poslovnika Suda.

³⁶⁶ Svojevremeno su zasebna razmatranja prihvatljivosti i merituma bila pravilo. Danas je to izuzetak. Ta promena sudske prakse ogleda se u sadašnjem članu 29. stav 1. Konvencije, onako kako je taj član izmenjen Protokolom br. 14. Vidi, takođe, Pravilo 54A Poslovnika Suda.

³⁶⁷ Sudije zamenici ne glasaju.

³⁶⁸ Pravilo 23. stav 2. Poslovnika Suda.

³⁶⁹ Član 45. stav 1. Konvencije.

pozvane da se se izjasne o pitanjima koja se postavljaju u vezi sa meritumom predstavke.³⁷⁰ U praksi, veća retko odlučuju da održe raspravu. Ona to čine ako na primer slučaj o kome je reč pokreće činjenična pitanja koja zahtevaju dodatno razjašnjenje ili, uopšte ako je slučaj neuobičajeno složen.³⁷¹

Rasprave su javne osim ako veće u izuzetnim okolnostima ne odluči drugačije, bilo po sopstvenom nahođenju, bilo na zahtev jedne od stranaka ili bilo kog drugog zainteresovanog lica. Štampa i javnost mogu biti isključeni sa cele ili sa dela rasprave u interesu morala, javnog poretka ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili u meri koja je strogo neophodna, po mišljenju veća, u posebnim okolnostima u kojima bi javnost mogla da naškodi interesima pravde. Svaki zahtev da se rasprava održi iza zatvorenih vrata mora biti obrazložen i u njemu se mora precizirati da li se to odnosi na celinu rasprave ili samo na jedan njen deo.³⁷²

Održavanje rasprave pred većem predstavlja svojevrstan događaj za Sud i podrazumeva znatnu količinu planiranja. Izuzetno su retki zahtevi da se rasprava odloži budući da Pravilo 65. Poslovnika Suda predviđa: „Kada stranka ili neko drugo lice koje treba da se pristupi raspravi to propusti ili odbije da učini, veće ipak može da nastavi da vodi raspravu ako je uvereno da je takvo postupanje u skladu s valjanim sprovođenjem pravde.”

Predsednik veća organizuje i usmerava raspravu i određuje redosled pojavljivanja i izlaganja pred većem.³⁷³ U praksi se, obavljajući tu svoju dužnost, predsednik veća neposredno pred održavanje rasprave sastaje sa zastupnicima stranaka. Obično se svakoj stranci dozvoli oko 30 minuta za usmena izlaganja. Podnosilac predstavke govori prvi, a zatim dolazi odgovor protivne strane. Nakon toga svaki sudija koji to želi može da postavi pitanje „svakom licu koje se pojavljuje pred većem” (zastupnik

³⁷⁰ Pravilo 54. stav 5. Poslovnika Suda.

³⁷¹ Među novijim primerima ovakve situacije vidi presude u predmetima *Sharxhi and Others v. Albania*, br. 10613/16, 11. januar 2018, paragraf 5, *Al Nashiri v. Romania*, br. 33234/12, 31. maj 2018, naročito paragrafi 11. i 12, *Abu Zubaydah v. Lithuania*, br. 46454/11, 31. maj 2018, paragrafi 9–11. i *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom*, br. 58170/13, 62322/14 i 24960/15, 13. septembar 2018, paragraf 5. (predmet u postupku pred Velikim većem).

³⁷² Pravilo 63. Poslovnika Suda.

³⁷³ Pravilo 64. stav 1. Poslovnika Suda.

odgovorne države, advokat podnosioca predstavke, savetnici stranaka itd.).³⁷⁴ U tom slučaju, rasprava se prekida na oko 20 minuta kako bi stranke mogle da pripreme svoje odgovore. Po pravilu, odgovor svake stranke ne bi trebalo da traje duže od 10 minuta.

c) Postupak donošenja pilot-presude

Postupak donošenja pilot-presude vodi poreklo od Rezolucije Komiteta ministara iz 2004. godine; tom rezolucijom pozvan je Sud da u svojim presudama identifikuje svaki strukturni ili sistemski problem koji postoji u unutrašnjem pravnom poretku visokih strana ugovornica, kao i izvor tog problema.³⁷⁵ Iste godine, Veliko veće je donelo svoju prvu pilot-presudu.³⁷⁶ Otada je ESLJP doneo – na nivou veća i Velikog veća – gotovo 40 pilot-presuda, a ceo taj postupak je kodifikovan u Pravilu 61. Poslovnika, koje je uvedeno 2011. godine.

Središnja zamisao koja leži u osnovi postupka donošenja pilot-presude jeste da tamo gde postoji veliki broj predstavki koje se odnose na jedan te isti problem, podnosioci (stvarni i potencijalni) brže mogu da dobiju pravično zadovoljenje ako se ustanovi delotvoran pravni lek na nacionalnom nivou nego ako se njihove predstavke pojedinačno razmatraju u Strazburu. Čitav postupak je uveden da bi se pomoglo nacionalnim vlastima da otklone neki sistemski ili strukturni problem na koji im je ukazao ESLJP kao na problem zbog koga se stvara veliki broj repetitivnih predmeta.³⁷⁷ Na taj način postupak donošenja pilot-presude takođe pomaže Sudu da efikasnije upravlja brojem predstavki koje mu se podnose i svojim radnim opterećenjem, a u isto vreme pomaže i Komitetu ministara u njegovom zadatku da obezbedi da se presude Suda propisno izvršavaju.

S procesnog stanovišta, glavna odlika postupka o kome je reč jeste to da Sud prvo mora da zatraži mišljenje od stranaka o tome da li predstavka koju ima pred sobom potiče od nekog strukturnog ili sistemskog problema

³⁷⁴ Pravilo 64. stav 2. Poslovnika Suda.

³⁷⁵ Rezolucija CM/Res(2004)3 Komiteta ministara o presudama koje ukazuju na postojanje nekog sistemskog problema (Rezoluciju doneo Komitet ministara 12. maja 2004. na svom 114. zasedanju).

³⁷⁶ *Broniowski v. Poland* [GC], br. 31443/96, 22. jun 2004.

³⁷⁷ Vidi Pravilo 61. stav 1. Poslovnika Suda.

i da li je pogodna za ispitivanje u takvom postupku.³⁷⁸ Iako je saradnja stranaka, a naročito odgovorne države, od presudne važnosti, postupak donošenja pilot-presude ESLJP može da pokrene ne samo na zahtev jedne ili obeju stranaka već i po sopstvenom nahođenju. Treba još istaći da se svaka predstavka koja je odabrana za ispitivanje u postupku donošenja pilot-presude dobija prvenstvo u postupanju po Pravilu 41. Poslovnika Suda.³⁷⁹

Nije svaka kategorija repetitivnih predmeta pogodna za postupak donošenja pilot-presude. Do sada je ESLJP odlučio da primeni taj postupak na predstavke u kojima se ukazuje na to da postoje strukturni problemi usled kojih dolazi do povreda imovinskih prava;³⁸⁰ na to da je prekomerna dužina postupka i da ne postoje domaći pravni lekovi;³⁸¹ na odloženo izvršenje sudskih odluka i nepostojanje domaćih pravnih lekova;³⁸² na zabranu glasanja osuđenika koji izdržavaju kaznu zatvora;³⁸³ na nečovečne ili ponižavajuće uslove pritvora³⁸⁴ i na propuste

³⁷⁸ Vidi Pravilo 61. stav 2. (a) Poslovnika Suda. Taj procesni poziv pravi razliku između postupka za donošenje pilot-presude i postupka koji vodi do donošenja takozvanih polupilot presuda. U ovim drugim presudama identifikuje se postojanje nekog strukturnog ili sistemskog problema ali se postupak donošenja pilot-presude ne primenjuje u svakom pogledu. Vidi na primer *Aslakhanova and Others v. Russia*, br. 2944/06, 332/08, 42509/10 *et al.*, 18. decembar 2012, paragraf 212.

³⁷⁹ Vidi Pravilo 61. stav. 2 (b) i (c) Poslovnika Suda.

³⁸⁰ *Hutten-Czapska v. Poland* [GC], br. 35014/97, 19. jun 2006, *Suljagic v. Bosnia and Herzegovina*, br. 27912/02, 3. novembar 2009, *Maria Atanasiu and Others v. Romania*, br. 30767/05 i 33800/06, 12. oktobar 2010, *Manushaqe Puto and Others v. Albania*, br. 604/07, 43628/07, 46684/07 *et al.*, 31. jul 2012, *M. C. and Others v. Italy*, br. 5376/11, 3. septembar 2013, *Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia* [GC], br. 60642/08, 16. jul 2014.

³⁸¹ *Rumpf v. Germany*, br. 46344/06, 2. septembar 2010, *Vassilios Athanasiou and Others v. Greece*, br. 50973/08, 21. decembar 2010, *Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria*, br. 48059/06 i 2708/09, 10. maj 2011, *Finger v. Bulgaria*, br. 37346/05, 10. maj 2011, *Ümmühan Kaplan v. Turkey*, br. 24240/07, 20. mart 2012, *Michelioudakis v. Greece*, br. 54447/10, 3. april 2012, *Glykantzis v. Greece*, br. 40150/09, 30. oktobar 2012, *Rutkowski and Others v. Poland*, br. 72287/10, 7. jul 2015, *Gazsó v. Hungary*, br. 48322/12, 16. jul 2015.

³⁸² *Burdov v. Russia (no. 2)*, br. 33509/04, 15. januar 2009, *Olaru and Others v. Moldova*, br. 476/07, 22539/05, 17911/08 *et al.*, 28. jul 2009, *Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine*, br. 40450/04, 15. oktobar 2009, *Gerasimov and Others v. Russia*, br. 29920/05, 3553/06 i 18876/10, 1. jul 2014.

³⁸³ *Greens and M. T. v. the United Kingdom*, br. 60041/08 i 60054/08, 23. novembar 2010.

³⁸⁴ *Ananyev and Others v. Russia*, br. 42525/07 i 60800/08, 10. januar 2012, *Torreggiani and Others v. Italy*, br. 43517/09, 35315/10, 37818/10 *et al.*, 8. januar 2013, *Neshkov and Others v. Bulgaria*, br. 36925/10, 21487/12, 72893/12 *et al.*, 27. januar 2015, *Varga and Others v. Hungary*, br. 14097/12, 45135/12, 73712/12, *et al.*, 10. mart 2015, *W. D. v. Belgium*, br. 73548/13, 6. septembar 2016, *Rezmiveş and Others v. Romania*, br. 61467/12, 39516/13, 48231/13 *et al.*, 25. april 2017.

u uređenju boravišnog statusa lica koja su bespravno izbrisana iz registra stalnih stanovnika.³⁸⁵

U pilot-presudama koje Sud usvoji identifikuju se kako priroda strukturnog ili sistemskog problema ili neke druge disfunkcionalnosti čije je postojanje Sud utvrdio, tako i vrsta mera za uklanjanje povrede koju visoke strane ugovornice treba da preduzmu na domaćem nivou na osnovu izreke presude.³⁸⁶ Drugu važnu odliku pilot-presuda čini to što one, uopšteno uzev, sadrže smernice i uputstva u izreci presude (a ne samo u obrazloženju) u vezi sa pojedinačnim merama i naročito u vezi s opštim merama koje odgovorna država mora preduzeti da bi se povinovala toj presudi. Sud u izreci pilot-presude može odrediti da mere za uklanjanje povrede o kojima je reč budu donete u određenom roku, imajući u vidu prirodu potrebnih mera i brzinu kojom se identifikovani problem može otkloniti na domaćem nivou. U isto vreme, Sud može odložiti odluku o pravičnom zadovoljenju dok se ne donesu pojedinačne i/ili opšte mere na koje upućuje pilot-presuda.³⁸⁷

Zavisno od prirode identifikovanog sistemskog problema, Sud može odložiti ispitivanje svih sličnih predstavki dok se ne donesu mere za otklanjanje povrede naznačene u izreci pilot-presude. Podnosioci predstavki će na primeren način biti obavešteni o toj odluci o odlaganju. Sud, međutim, može u svakom trenutku ispitati odloženu predstavku ako je to u interesu valjanog sprovođenja pravde, na primer ukoliko se visoka strana ugovornica o kojoj je reč ne povinuje onome što je navedeno u izreci pilot-presude.³⁸⁸

Osim toga, ako stranke u pilot-predmetu postignu sporazum o prijateljskom poravnanju, takav sporazum mora sadržati i izjavu odgovorne države o sprovođenju opštih mera naznačenih u pilot-presudi,

³⁸⁵ *Kurić and Others v. Slovenia* [GC], br. 26828/06, 26. jun 2012.

³⁸⁶ Vidi Pravilo 61. stav 3. Poslovnika Suda.

³⁸⁷ Vidi Pravilo 61. stavovi 4. i 5. Poslovnika Suda.

³⁸⁸ Pravilo 61. stavovi 6. i 8. Poslovnika Suda. Vidi, međutim, *Burmych and Others v. Ukraine* [GC], br. 46852/13 *et al.*, 12. oktobar 2017, gde je ESLJP odlučio da Komitetu ministara preda na izvršenje dotični predmet i svih sličnih 12.143 predmeta koji su mu podneti, kao i svaki sličan budući predmet koji mu bude podnet. ESLJP je stao na stanovište da svi takvi predmeti treba da budu rešavani u okviru postupka izvršenja pilot-presude u predmetu *Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine* (gore naveden) pod nadzorom Komiteta ministara.

kao i o obeštećenju koje će biti dodeljeno ostalim stvarnim ili potencijalnim podnosiocima predstavi.³⁸⁹

d) Struktura i sadržaj odluka i presuda veća

Iako su znatno detaljnije formulisane, odluke i presude veća ne razlikuju se bitno po svojoj strukturi od odluka i presuda odbora. Presuda počinje prilično kratkim uvodnim odeljkom koji se naziva „Postupak”, gde se navode zastupnici stranaka i opisuju procesne faze predmeta. Potom se presuda deli na dva glavna dela: prvi nosi naslov „Činjenice” i u njemu se utvrđuju okolnosti slučaja, merodavno unutrašnje pravo i praksa – uključujući svaku relevantnu sudsku praksu – zajedno sa, ako je to potrebno, merodavnim međunarodnim pravom, pravom Evropske unije ili uporednim pravom.³⁹⁰ Drugi deo presude nosi naslov „Pravo” i sadrži analizu predmeta sa stanovišta Konvencije (i protokola uz nju, tamo gde je to primereno). ESLJP donosi odluku o prihvatljivosti različitih pritužbi pre no što se upusti u razmatranje merituma onih pritužbi koje su proglašene prihvatljivima.³⁹¹ Ako Sud ustanovi da je došlo do povrede prava, presuda će sadržati poseban odeljak o pravičnom zadovoljenju, uključujući i pitanja troškova. Ako je presuda „pilot-presuda”, imaće i odeljak po članu 46. Konvencije, u kome će Sud dati uputstva u pogledu

³⁸⁹ Pravilo 61. stav 7. Poslovnika Suda. Komitet ministara, Parlamentarna skupština, Generalni sekretar i Komesar za ljudska prava Saveta Evrope obaveštavaju se o donošenju pilot-presude, kao i o donošenju svake druge presude u kojoj Sud skreće pažnju na postojanje nekog strukturnog ili sistemskog problema u visokoj strani ugovornici (o takvim presudama često se govori kao o „polupilot-presudama”), (vidi *ibid.* stav 9).

³⁹⁰ U budućnosti će se struktura presuda promeniti. Deo pod naslovom „činjenice” biće ograničen, suštinski, samo na okolnosti slučaja, potom će slediti drugi deo o merodavnom pravnom okviru u kome će biti pomenuto merodavno unutrašnje pravo i praksa i, gde je to primenljivo, međunarodno pravo, pravo Evropske unije i relevantno uporedno pravo. Za ovim će dolaziti odeljak pod naslovom „Pravo”, koji će ostati nepromenjen. Ideja je da nova struktura tačnije odrazi sadržaj različitih delova i da se postigne bolja grafička preglednost teksta.

³⁹¹ Sasvim je, međutim, moguće da Sud nađe za shodno da ne ispita ovu ili onu pritužbu, naročito ako je reč o pritužbi koja je „apsorbovana” nekom drugom pritužbom koja je već razmotrena u meritumu. Na primer, član 13. – nepostojanje delotvornog pravnog leka – obično je apsorbovano drugom pritužbom koja se, ovog puta, zasniva na članu 6. – pravo na pravično suđenje – jer se shvata da član 6. u odnosu na član 13. ima ulogu *lex specialis*. Vidi, na primer, *Placi v. Italy*, br. 48754/11, 21. januar 2014, paragraf 81, *Berger-Krall and Others v. Slovenia*, br. 14717/04, 12. jun 2014, paragraf 327, *Baka v. Hungary* [GC], br. 20261/12, 23. jun 2016, paragraf 181.

pojedinačnih i opštih mera koje treba da preduzme odgovorna država kako bi izvršila presudu.³⁹² Posle toga dolazi izreka presude.³⁹³

U odlukama koje ESLJP donosi nema posebnog odeljka o postupku. Postoji, međutim, kratak odeljak u kome se u u izvodu saopštavaju pritužbe podnosioca predstavke. U svemu ostalom, struktura je ista kao kod presuda.

Ako presuda ne izražava, u celini ili delimično, jednoglasno mišljenje sudija, svaki sudija ima pravo da iznese izdvojeno mišljenje.³⁹⁴ U praksi, čak i sudije koje su glasale istovetno sa većinom, ali se ne slažu s obrazloženjem presude mogu da iznesu saglasno izdvojeno mišljenje kako bi izrazili svoje stanovište. Izdvojena mišljenja sudija (nesaglasna, delimično nesaglasna ili saglasna) odnose se, po pravilu, na pitanja suštine predmeta.

Ako Sud ne odluči da presuda treba da bude doneta na oba zvanična jezika, sve presude se donose na engleskom ili na francuskom jeziku.³⁹⁵

e) Jednoobraznost sudske prakse: uloga pravnog savetnika Suda (*jurisconsult*)

ESLJP se neprestano stara o jednoobraznosti svoje sudske prakse. To nastojanje je još važnije ako se ima na umu da se ESLJP sastoji od pet odeljenja u kojima, kao što smo videli, postoji više veća koja postupaju u predmetima. Veliko veće je očigledno krajnji mehanizam za obezbeđivanje jednoobraznosti sudske prakse ESLJP. O ovome će docnije biti više reči. Međutim, ESLJP je smatrao da postoji potreba da se stvori još jedan mehanizam tako reći preventivne prirode, koji će nezavisno intervenisati pre nego što se neki predmet uputi Velikom veću. Zbog toga je ESLJP uspostavio instituciju pravnog savetnika (*jurisconsult*). Ta funkcija je zvanično ustanovljena 2014. godine, kad je Plenarna sednica Suda usvojila Pravilo 18B Poslovnika Suda, pod

³⁹² Vidi *Vassilios Athanasiou and Others v. Greece*, gore navedeno, paragrafi 36–58, *Michelioudakis v. Greece*, gore navedeno, paragrafi 55–80, *Glykantzis v. Greece*, gore navedeno, paragrafi 58–83, *Ananyev v. Russia*, gore navedeno, paragrafi 179–240, *Varga v. Hungary*, gore navedeno, paragrafi 93–116, *Torreggiani v. Italy*, gore navedeno, paragrafi 80–101, *Rezmiveş and Others v. Romania*, gore navedeno, paragrafi 90–128.

³⁹³ U pogledu sadržaja presuda vidi Pravilo 74. Poslovnika Suda.

³⁹⁴ Član 45. Konvencije. Međutim, ako se samo donese odluka da je predstavka neprihvatljiva, nema mogućnosti da se iznese izdvojeno mišljenje.

³⁹⁵ Pravilo 76. stav 1. Poslovnika Suda.

naslovom („Jurisconsult“), kojim je utvrđeno sledeće: „U cilju obezbeđenja kvaliteta i jednoobraznosti sudske prakse, Sudu pomaže *jurisconsult* (Pravni savetnik). On priprema mišljenja i informacije, naročito za sudske formacije i članove Suda.”

Značaj te ustanove se u međuvremenu povećao. Kancelarija Pravnog savetnika stvorila je sredstva izuzetno korisna za širenje sudske prakse ESLJP i olakšan pristup toj sudskoj praksi. Najvažnija uloga pravnog savetnika sastoji se međutim u tome što redovno daje mišljenja i sugestije većima o nacrtima presuda u predmetima u kojima postupaju i u vezi s kojima se mogu postaviti pitanja o jednoobraznosti sudske prakse ESLJP. To pomenutim formacijama omogućuje da na bolji način uoče opasnost od mogućih nedoslednosti i da iz toga, ako je potrebno, izvedu odgovarajuće zaključke.

4. Konkretnije: pravično zadovoljenje

Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, on može oštećenoj stranci da pruži pravično zadovoljenje, obično u vidu novčanog iznosa koji odgovorna država treba da isplati podnosiocu predstavke na osnovu člana 41. Konvencije. Kada utvrđuje iznos Sud uzima u obzir sve aspekte slučaja, naročito težinu i prirodu povrede prava o kojoj je reč.

Svrha dosuđivanja iznosa na ime pravičnog zadovoljenja jeste da se nadoknadi šteta pretrpljena usled povrede prava. Takva naknada se dosuđuje u meri u kojoj je naneta šteta rezultat povrede prava. Drugačije rečeno, mora postojati uzročno-posledična veza između nanete štete i ustanovljene povrede prava. ESLJP je prilično egzakatan u tom smislu. Uzročno-posledična veza o kojoj je reč mora biti manje ili više neposredna. Nije dovoljno da postoji samo indirektna ili daleka uzročno-posledična veza. Kada se radi o pravičnom zadovoljenju, tu ne postoji „kazneni” element.

Osim toga, iz formulacije člana 41. Konvencije jasno je da naknada na ime pravičnog zadovoljenja nije automatska posledica ustanovljenja povrede prava. U tom članu je utvrđeno da Sud, „ako je to potrebno”, pruža pravično zadovoljenje „(ako) unutrašnje pravo visoke strane ugovornice... omogućava samo delimičnu odštetu”.

Dva puta upotrebljena reč „ako” znači da Sud ima prilično široko polje slobodnog odlučivanja u toj stvari. On stoga može zaključiti kako je utvrđivanje postojanja povrede Konvencije samo po sebi dovoljno kao

pravično zadovoljenje, bez ikakve potrebe da se dosudi novčana naknada.³⁹⁶ U praksi, međutim, u velikoj većini slučajeva u kojima ustanovi povredu prava po Konvenciji, ESLJP dosuđuje podnosiocu predstavke neki novčani iznos na ime pravičnog zadovoljenja. Taj iznos, međutim, ne mora nužno pokriti celokupnu štetu i troškove koje je podneo podnosilac predstavke.

Konkretno, ESLJP može dosuditi pravično zadovoljenje za svaku materijalnu štetu koja može biti povezana s utvrđenom povredom prava, kao i za svaku nematerijalnu štetu koju je podnosilac predstavke pretrpeo. U izuzetnim slučajevima, on takođe može preporučiti ili propisati individualne i/ili opšte mere. Sud takođe može dosuditi iznos za pokriće troškova.

a) Materijalna šteta

Kada je reč o materijalnoj šteti, ESLJP smatra da „ako priroda povrede prava dopušta *restitutio in integrum*, odgovorna država je dužna da to sprovede, a sam Sud nema ni ovlašćenje ni praktičnu mogućnost da to učini. Ako, s druge strane, unutrašnji pravni poredak ne dopušta – ili dopušta samo delimičnu – naknadu za posledice te povrede prava, član [41] ovlašćuje Sud da oštećenoj stranci dosudi zadovoljenje koje smatra primerenim”.³⁹⁷ Drugačije rečeno, svrha pravičnog zadovoljenja prema članu 41. Konvencije jeste da se u najvećoj mogućoj meri vaspostavi stanje koje bi postojalo da nije došlo do povrede prava.

Obično, međutim, Sud dosuđuje pravično zadovoljenje kako bi se nadoknadila materijalna šteta koju je podnosilac predstavke stvarno pretrpeo (*damnum emergens*), uz kamatu koja bi mogla biti naplaćena na taj iznos.³⁹⁸ Iako ne isključuje mogućnost da dosudi i naknadu za

³⁹⁶ Vidi, na primer *Vinter and Others v. the United Kingdom* [GC], br. 66069/09, 130/10 i 3896/10, 9. jul 2013, paragraf 136. i paragraf 3. Izreke Presude, *Hokkelling v. the Netherlands*, br. 30749/12, 14. februar 2017, paragraf 67. i paragraf 3. Izreke Presude, *Paposhvili v. Belgium* [GC], br. 41738/10, 13. decembar 2016, paragraf 231. i paragraf 4. Izreke Presude.

³⁹⁷ *Papamichalopoulos and Others v. Greece* (član 50), br. 14556/89, 31. oktobar 1995, paragraf 34, i paragraf 2. Izreke Presude. Vidi takođe *Fener Rum Patrikliği (Ecumenical Patriarchate) v. Turkey*, br. 14340/05, 15. jun 2010, paragraf 35. i paragraf 1. Izreke Presude.

³⁹⁸ *Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], br. 36813/97, 29. mart 2006, paragraf 7. Izreke Presude, *Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia* [GC], br. 71243/01, 25. mart 2014, paragraf 1. Izreke Presude.

propuštenu dobit (*lucrum cessans*),³⁹⁹ ESLJP je prilično uzdržan u tom pogledu. U svakom slučaju, podnosilac predstavke treba da podnese svu potrebnu dokumentaciju kako bi Sud mogao tačno da obračuna materijalnu štetu. Ako se pokaže da je posebno teško obračunati tačan iznos, Sud može odlučiti po pravičnosti i dosuditi jednu paušalnu svotu koja treba da pokrije materijalnu štetu, kao i svu štetu koju je podnosilac predstavke pretrpeo.⁴⁰⁰

b) Nematerijalna šteta

Svrha dosuđivanja pravičnog zadovoljenja na ime nematerijalne štete jeste da se pruži naknada, koliko je god to moguće, za nematerijalnu štetu koju je pretrpeo podnosilac predstavke. Zbog specifične prirode te štete prilično je teško odrediti iznos koji treba da bude dosuđen. Da bi to mogao da uradi, Sud razmatra čitav niz činilaca, a naročito pravo ili prava koja su povređena i prirodu, težinu i trajanje povrede.

Na kraju krajeva, potpuno je prirodno da se za povredu onih prava koja čine okosnicu Konvencije dosuđuje veći iznos na ime nematerijalne štete od iznosa koji se dosuđuje za povredu drugih prava i sloboda po Konvenciji. U tom kontekstu posebno su karakteristični veliki iznosi dosuđeni za suštinske povrede prava na život (član 2. Konvencije),⁴⁰¹ zabrane mučenja (član 3. Konvencije),⁴⁰² zabrane trgovine ljudima (član 4. Konvencije)⁴⁰³ ili povrede prava koje nastupaju u slučajevima samovoljnog lišenja slobode (član 5. Konvencije).⁴⁰⁴ Svaka kombinacija takvih povreda je otežavajući činilac koji utiče na iznos koji Sud dosuđuje,⁴⁰⁵ dok procesne povrede članova 2–4. Konvencije, tj. obaveze

³⁹⁹ *Iatridis v. Greece* [GC], br. 31107/96, paragrafi 37. i 43, 19. oktobar 2000.

⁴⁰⁰ *Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy* [GC], br. 38433/09, 7. jun 2012, paragrafi 220–222, *Kanaginis v. Greece*, br. 27662/09, 8. mart 2018, paragrafi 26–27.

⁴⁰¹ *Irezilyevy v. Russia*, br. 21135/09, 2. april 2015, paragraf 8. Izreke Presude.

⁴⁰² *Zontul v. Greece*, br. 12294/07, 17. januar 2012, paragraf 5. Izreke Presude, *Cestaro v. Italy*, br. 6884/11, 7. april 2015, paragrafi 4–6. Izreke Presude.

⁴⁰³ *Rantsev v. Cyprus and Russia*, br. 25965/04, 7. januar 2010, stav 342, *Chowdury v. Greece*, br. 21884/15, 30. mart 2017, paragraf 134.

⁴⁰⁴ *El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, br. 39630/09, paragrafi 269–270.

⁴⁰⁵ *Abu Zubaydah v. Lithuania*, gore navedeno, paragrafi 688–689, *Al Nashiri v. Romania*, br. 33234/12, 31. maj 2018, paragrafi 749–750.

da se sprovede delotvorna istraga u slučaju osnovanog zahteva o povredi službe dovode do manjih obeštećenja na ime nematerijalne štete.⁴⁰⁶

Na suprotnom kraju nalaze se povrede prava koje su pretežno tehničke prirode i povrede koje su trajale relativno kratko⁴⁰⁷ ili koje nisu nanele nikakve naročito teške posledice podnosiocu predstavke.⁴⁰⁸ U takvim okolnostima, iznosi koji se dosuđuju na ime nematerijalne štete uglavnom su prilično skromni.

Između tih dvaju ekstrema iznos koji se dosuđuje zavisi od svih relevantnih aspekata pojedinačnog predmeta, procenjenog u svetlu ranije pomenutih činilaca (pravo koje je povređeno, priroda, težina i dužina povrede). Ako se pomnije pogleda sudska praksa, videće se da Sud nastoji da bude dosledan u načinu na koji primenjuje sve te kriterijume.

c) Pojedinačne i/ili opšte mere

Pored toga što dosuđuje neki novčani iznos na ime materijalne ili nematerijalne štete, Sud može, u izuzetnim slučajevima i na zahtev podnosioca predstavke, pa čak i po sopstvenom nahođenju, naznačiti individualne i/ili opšte mere ili čak naložiti odgovornoj državi da takve mere preduzme. Tačno je da su presude koje Sud donosi uglavnom deklaratorne po svojoj prirodi i da je, u načelu, odgovorna država pod nadzorom koji sprovodi Komitet ministara slobodna da odabere sredstva pomoću kojih će ispuniti svoju pravnu obavezu povinovanja presudi, saglasno članu 46. stav 1. Konvencije.⁴⁰⁹

Sud međutim, isto tako navodi da presuda u kojoj ustanovi povredu prava nameće odgovornoj državi obavezu da okonča povredu i otkloni sve njene posledice na takav način što će u najvećoj mogućoj meri

⁴⁰⁶ *Mishina v. Russia*, br. 30204/08, 3. oktobar 2017, paragrafi 3. i 4. Izreke Presude (povreda procesnog aspekta člana 2), *Hovhannisyan v. Armenia*, br. 18419/13, 19. jul 2018, paragraf 64. i paragraf 4. Izreke Presude (povreda procesnog aspekta člana 3), *S. M. v. Croatia*, br. 60561/14 (povreda procesnog aspekta člana 4), predmet u postupku pred Velikim većem.

⁴⁰⁷ *Drăgușanu and Christoulacis v. Romania*, br. 4125/12, 26. jul 2018, *Kirjaņenko v. Latvia*, br. 39701/11, 19. jul 2018, paragraf 3. Izreke Presude.

⁴⁰⁸ *Mongelli and Others v. Italy*, br. 40205/02, 19. maj 2015, paragraf 3. Izreke Presude (povreda po osnovu docnje u isplati naknade prema „Pintovom zakonu /Pintov zakon je donet u Italiji 2001. godine radi naknade štete zbog prekomerne dužine postupka po osnovu člana 6. Konvencije/).

⁴⁰⁹ *Torreggiani and Others v. Italy*, gore navedeno, paragraf 91.

vaspostaviti situaciju koja je postojala pre povrede prava. Iz toga, između ostalog, proizlazi da presuda u kojoj Sud ustanovi da je povređeno pravo po Konvenciji ili protokolima uz nju nameće odgovornoj državi obavezu „ne samo da isplati onima o kojima je reč iznose dosuđene na ime pravičnog zadovoljenja nego i da izabere, pod nadzorom Komiteta ministara, opšte i/ili, ako je primereno, pojedinačne mere koje će uvesti u svoj unutrašnji pravni poredak” kako bi okončala povredu prava koju je Sud utvrdio i kako bi otklonila njene posledice.⁴¹⁰ Sud dalje navodi da iz Konvencije, a naročito iz njenog člana 1, proizlazi da se visoke strane ugovornice svoje unutrašnje pravo usklade s Konvencijom. Sledstveno tome, odgovorna država je mora u svom unutrašnjem pravnom sistemu ukloniti sve prepreke koje mogu sprečiti da se na odgovarajući način popravi situacija podnosioca predstavke.⁴¹¹

ESLJP je tako naložio da se preduzmu individualne mere u slučajevima u kojima je povreda prava po Konvenciji bila takva da nije ostavljala nikakav „stvarni izbor osim da se odrede mere koje su potrebne da se ta povreda ispravi”.⁴¹² U drugim slučajevima a naročito u kontekstu postupka za donošenje pilot-presuda ESLJP je u obrazloženju presude⁴¹³ naznačio ili u izreci presude naložio da se donesu mere opšte prirode, uključujući zakonske koje odgovorna država mora usvojiti kako bi unutrašnje pravo uskladila s Konvencijom i time sprečila dalje povrede prava.⁴¹⁴

Sud oprezno pristupa svakom pojedinačnom slučaju kako ne bi poremetio institucionalnu ravnotežu s Komitetom ministara tako što bi zadirao u njegova ovlašćenja u pogledu izvršenja presude. Iako su takvi slučajevi prilično retki, praksa Suda koja se sastoji u tome da naznači ili naloži, zavisno od slučaja, individualne i/ili opšte mere zavređuje da joj se posveti pažnja zato što otvara nove perspektive u sudskoj praksi

⁴¹⁰ *Assanidze v. Georgia* [GC], br. 71503/01, 8. april 2004, paragraf 198. i reference koje su navedene.

⁴¹¹ *Assanidze v. Georgia* [GC], gore navedeno, paragraf 198.

⁴¹² *Assanidze v. Georgia* [GC], gore navedeno, paragraf 202 i paragraf 14. (a) Izreke Presude, gde Sud nalaže da „podnosilac predstavke bude što je pre moguće pušten na slobodu”. Vidi, takođe, *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, br. 21722/11, 9. januar 2013, paragraf 208. i paragraf 9. Izreke Presude, gde Sud nalaže da „podnosilac predstavke bude što je pre moguće vraćen na položaj sudije Vrhovnog suda”.

⁴¹³ *Ananyev and Others v. Russia*, gore navedeno, paragrafi 191. *et seq.*

⁴¹⁴ *Michelioudakis v. Greece*, gore navedeno, paragraf 5. Izreke Presude, *Glykantzis v. Greece*, paragraf 5. Izreke Presude.

ESLJP u pogledu pravičnog zadovoljenja u širokom značenju tog izraza.⁴¹⁵

d) Troškovi

ESLJP takođe može dosuditi naknadu troškova koji se ne odnose samo na postupak u Strazburu već i na postupak pred domaćim sudovima pod uslovom da je reč o troškovima koji su u neposrednoj vezi s utvrđenom povredom prava. Troškovi ne mogu biti dosuđeni prema članu 41. osim ako se ne ustanovi da su oni stvarno nastali, da su bili neophodni i da su u razumnom iznosu.⁴¹⁶ Ti troškovi obično obuhvataju troškove pravne pomoći, troškove postupka i slično. To može obuhvatiti i putne troškove i troškove boravka, naročito ako je reč o troškovima boravka radi prisustvovanja raspravi u Sudu. Pritom, međutim, treba istaći da Sud priznaje samo one troškove koji su u vezi s povredom prava koju je Sud ustanovio. Odbacuju se zahtevi za naknadu troškova koji su se odnosili na odbačene pritužbe.

Bilo je slučajeva u kojima je podnosilac predstavke sklopio sporazum sa svojim advokatom u vezi sa honorarom, a taj sporazum liči na sporazum o uslovnoj proviziji. To je sporazum po kome klijent pristaje da advokatu na ime honorara isplati određeni procenat svote koju dobije kao stranka u parničnom postupku na ime obeštećenja. Ti sporazumi mogu pokazati, ako ih je moguće izvršiti, da potraživani iznos novca u stvari isplaćuje podnosilac predstavke. Takvi sporazumi – na osnovu kojih nastaju obaveze isključivo između advokata i klijenta – ne mogu obavezati Sud, koji mora proceniti nivo troškova koje dosuđuje ne samo u odnosu na to da li su ti troškovi stvarno učinjeni nego i na to da li su bili razumno učinjeni. Prema tome, Sud za osnov procene uzima informacije koje dostavi podnosilac predstavke potkrepljujući svoja novčana potraživanja, konkretno broj advokatskih radnih sati i broj advokata koji je bio potreban za slučaj, uz traženi honorar po radnom satu.⁴¹⁷

⁴¹⁵ Za dublju analizu tog pitanja vidi L.-A. Sicilianos, „The Involvement of the European Court of Human Rights in the Implementation of its Judgments: Recent Developments under Article 46 ECHR”, *NQHR*, 2014, str. 235–262.

⁴¹⁶ Vidi na primer *Čakarević v. Croatia*, br. 48921/13, 26. april 2018, paragraf 103, *Vizgirda v. Slovenia*, br. 59868/08, 28. avgust 2018, paragraf 117, *Somorjai v. Hungary*, br. 60934/13, 28. avgust 2018, paragraf 78.

⁴¹⁷ *Iatridis v. Greece*, gore navedeno (član 41), paragraf 55.

e) Podnošenje zahteva za pravično zadovoljenje

Rokovi i drugi uslovi koji se odnose na podnošenje zahteva za pravično zadovoljenje utvrđeni su u članu 60. Poslovnika Suda. Zahtevi o kojima je reč su konkretni zahtevi koje je podnosilac predstavke načelno dužan da podnese i da ih, ukoliko predsednik veća ne dâ drugačije uputstvo, podnese u roku utvrđenom za dostavljanje komentara podnosioca predstavke o meritumu. Podnosilac predstavke mora dostaviti potraživanje navedeno po stavkama, uz sve relevantne dokumente kojima to potraživanje potkrepljuje. Ako podnosilac predstavke ne ispuni te zahteve, Sud može odbiti zahtev za naknadu u celini ili delimično. Zahtevi koje dostavi podnosilac predstavke prosleđuju se odgovornoj državi kako bi ih ona prokomentarisala.⁴¹⁸

Konkretnije rečeno, prva stvar na koju treba ukazati jeste da nije dovoljno samo izneti potraživanje za pravično zadovoljenje u Obrascu predstavke. Podnosilac predstavke mora ponovo naglasiti i, ako je potrebno, ažurirati svaki svoj zahtev za pravično zadovoljenje kada dostavlja komentare o meritumu predmeta. Po pravilu, zahtevi za pravično zadovoljenje koji se dostave po isteku roka odbacuju se. Sud zahteva da se potraživanje prikaže po stavkama (materijalna šteta, nematerijalna šteta, troškovi) i da bude potkrepljeno odgovarajućom dokumentacijom; ako ti uslovi nisu ispunjeni, Sud ne može da dosudi obeštećenje.

Naročito kada je reč o materijalnoj šteti, podnosilac predstavke treba da dostavi relevantne dokumente da bi, koliko je god to moguće, dokazao ne samo postojanje štete nego i njen iznos. U slučaju nematerijalne štete, podnosilac predstavke je pozvan da precizira iznos koji bi po njegovom mišljenju bio pravičan. Podnosioci predstavke koji smatraju da su žrtve višestrukih povreda prava mogu zahtevati ili jednu paušalnu svotu koja bi pokrila sve navodne povrede ili pojedinačne svote na ime svake navodne pojedinačne povrede.⁴¹⁹ Osim toga, podnosilac predstavke mora sve svoje troškove da razgraniči po stavkama i da podnese kopije računa i drugih relevantnih priznanica. Ako to ne učini, Sud može odbaciti zahtev za naknadu u celini ili delimično.⁴²⁰

⁴¹⁸ Pravilo 60. Poslovnika Suda.

⁴¹⁹ Pošto zahtevi za naknadu troškova mogu biti uslišeni samo u meri u kojoj se odnose na konkretnu povredu koju je Sud ustanovio, podnosioci mogu uspostaviti vezu između odvojenih stavki iz potraživanja sa određenim pritužbama.

⁴²⁰ *Muskhadzhiyeva and Others v. Belgium*, br. 41442/07, 19. januar 2010, paragraf 106, *Koureas and Others v. Greece*, br. 30030/15, 18. januar 2018, paragraf 106.

Podnosioci predstavke treba da navedu bankovni račun na koji žele da im bude uplaćen dosuđeni novac. Ako žele da određeni novčani iznos, na primer iznos koji je dosuđen na ime troškova, bude zasebno isplaćen, na primer direktno na bankovni račun njihovog zastupnika, to treba jasno da preciziraju.

f) Presuda o pravičnom zadovoljenju

Obično Sud donosi jednu jedinstvenu presudu i o meritumu slučaja i o pravičnom zadovoljenju. Uvek je, međutim, moguće da se pitanje pravičnog zadovoljenja odloži, u celini ili delimično, i da Sud donese odvojenu presudu o tome.⁴²¹ Najveća je verovatnoća da će se to dogoditi ako se pokaže da je naročito komplikovano utvrditi iznos na ime naknade za pravično zadovoljenje.⁴²²

U svojoj presudi ESLJP konkretno navodi ko je lice na čije se ime isplaćuje pravično zadovoljenje. Sud, međutim, može ovlastiti drugo lice, kao što je advokat, da primi novčani iznos o kome je reč. Maloletnike obično zastupaju njihovi zastupnici.

Lako se može dogoditi da se na novčane iznose dosuđene na ime pravičnog zadovoljenja naplaćuje porez po pravilima koja važe u pojedinim odgovornim državama. Kako bi se sačuvala puna vrednost naknade, Sud obično zahteva od odgovorne države da podnosiocu predstavke isplati svaki iznos koji može biti naplaćen na ime poreza na svotu dosuđenu po osnovu člana 41. Konvencije.⁴²³

Spako pravično zadovoljenje koje Sud dosudi podnosiocu predstavke redovno je izraženo u evrima bez obzira na to u kojoj je valuti podnosilac predstavke iskazao svoja potraživanja. Ako podnosilac predstavke treba da dobije naknadu u nekoj drugoj valuti, a ne u evrima, Sud će naložiti da dosuđeni iznos bude konvertovan u tu drugu valutu po kursu koji bude važio na dan isplate. Kad formulišu svoje zahteve, podnosioci predstavki bi trebalo, gde je to primereno, da imaju u vidu posledice takvog

⁴²¹ Pravilo 75. stav 1. Poslovnika Suda.

⁴²² Vidi na primer *Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia*, gore navedeno, *Mitzinger v. Germany*, br. 29762/10, 25. januar 2018.

⁴²³ Vidi kao primer *Ronald Vermeulen v. Belgium*, br. 5475/06, 17. jul 2018, paragraf 3. Izreke Presude, *Toubache v. France*, br. 19510/15, 7. jun 2018, paragraf 3. Izreke Presude. Za više podataka o tome vidi Poglavlje III, C. 5, dole.

postupanja u svetlu posledica konvertovanja iznosa izraženih u nekoj drugoj valuti u evre ili obrnuto.

ESLJP će po sopstvenom nahođenju odrediti rok za isplatu dosuđenih iznosa, koji, po pravilu, iznosi tri meseca od datuma pravosnažnosti presude. ESLJP takođe određuje zateznu kamatu koja mora biti isplaćena ako taj rok bude prekoračen, a pritom se kao osnov obično uzima najniža kamatna stopa Evropske centralne banke u periodu docnje uvećana za tri procentna poena.⁴²⁴

Sve gore navedeno važi za sve naknade dosuđene po osnovu pravičnog zadovoljenja, bilo da ih je dosudilo veće (ili odbor) ili Veliko veće.

5. Postupak ispitivanja predstavki pred Velikim većem

Postoje dve okolnosti u kojima predstavku može ispitati Veliko veće: kada neko od veća ustupi nadležnost Velikom veću saglasno članu 30. Konvencije (i Pravilu 72. Poslovnika Suda) i kada predmet bude iznet pred Veliko veće saglasno članu 43. Konvencije (i pravilu 73. Poslovnika suda). Između tih dveju situacija postoje izvesne razlike koje bi valjalo zasebno razmotriti. Isto važi i za postupak koji se vodi pred Velikim većem, kao i za presude i odluke koje ono donosi.

a) Ustupanje nadležnosti Velikom veću

Prema članu 30. Konvencije, „ako se povodom predmeta koji veće razmatra pokrene neko ozbiljno pitanje od značaja za tumačenje Konvencije ili protokola uz nju ili ako rešenje pitanja pred većem može da dovede do rezultata koji nije u saglasnosti s nekom prethodno donetom presudom Suda, veće može, sve dok ne donese presudu, da ustupi nadležnost Velikom veću, izuzev kad se tome protivi jedna od stranaka u sporu”.

U toj odredbi identifikovana su dva moguća scenarija: jedan u kome se datim predmetom pokreće „neko ozbiljno pitanje od značaja za tumačenje Konvencije” i drugi u kome bi rešenje pitanja pred većem moglo da dovede do nedoslednosti u sudskoj praksi Suda. Prema Konvenciji,

⁴²⁴ Za više podataka o aranžmanima za isplatu pravičnog zadovoljenja i o nadzoru nad tom isplatom vidi Poglavlje III, C, dole.

ustupanje nadležnosti je opciono i u jednom i u drugom slučaju, na šta ukazuje upotreba reči „može”.⁴²⁵ Prema Pravilu 72. Poslovnika Suda, s druge strane, ustupanje nadležnosti je u prvom slučaju opciono, dok je u drugom slučaju obavezno. Zato treba istaći da shodno Pravilu 72. stav 1. – gde se govori o važnim pitanjima koja utiču na tumačenje Konvencije – veće „može” da ustupi nadležnost, dok je stav 2. – gde se govori o mogućnosti pojave nedoslednosti u sudskoj praksi ESLJP – formulisan tako da se kaže da veće mora ustupiti nadležnost Velikom veću (*shall/taj oblik izražava obaveznost pravne norme, pa se prevodi prezentom – prim. prev*). S obzirom na to da je, kao što je već objašnjeno, sam Sud utvrdio svoj Poslovnik, tu je reč o samonametnutom ograničenju kojem je cilj da se izbegnu protivrečnosti u sudskoj praksi.

Odluke o ustupanju nadležnosti donose se većinom članova veća i za njih nije neophodno navesti obrazloženje.⁴²⁶ One mogu biti donete sve dotle dok veće ne izrekne presudu. U praksi, odluke o ustupanju nadležnosti Velikom veću relativno su retke. One se donose u predmetima u kojima se otvaraju nova pitanja, u predmetima koji privlače posebnu pažnju javnosti ili u naročito osetljivim predmetima, kao i u predmetima u kojima postoji opasnost da bi veće možda moglo biti navedeno da se opredeli za rešenja koja nisu u skladu s postojećom sudskom praksom.⁴²⁷

Prema Pravilu 72. stav 4. Poslovnika Suda, sekretar obaveštava stranke o nameri veća da ustupi nadležnost (Velikom veću). Stranke imaju rok od mesec dana od dana kada su o tome obaveštene da podnesu sekretaru propisno obrazloženi prigovor. Prigovor koji ne ispunjava te uslove veće smatra nevažećim. Ako nema prigovora, veće potvrđuje svoju odluku o ustupanju nadležnosti Velikom veću.

Takođe treba naglasiti da se članom 3. Protokola br. 15. otklanja mogućnost da se stranke prigovorom usprotive ustupanju nadležnosti

⁴²⁵ Vidi takođe s tim u vezi Eksplanatorni izveštaj uz Protokol br. 11. uz Konvenciju (ETS 155), stav 79.

⁴²⁶ Pravilo 72. stav 3. Poslovnika Suda.

⁴²⁷ Vidi na primer sledeće predmete: *Vallianatos and Others v. Greece* [GC], br. 29381/09 i 32684/09, 7. novembar 2013, (isključenje istopolnih parova iz „građanskih zajednica”), *X and Others v. Austria* [GC], br. 19010/07, 19. februar 2013 (nemogućnost da drugi roditelj usvoji dete kada je reč o istopolnom paru), *Armani Da Silva v. the United Kingdom* [GC], br. 5878/08, 30. mart 2016. (navodni propust da se delotvorno istraži ubistvo lica koje je pogrešno identifikovano kao osumnjičeni za terorizam), *Molla Sali v. Greece* [GC], br. 20452/14, 19. decembar 2018. (primena šerijatskog prava na spor oko nasleđa).

Velikom veću; taj član glasi: „U članu 30. Konvencije brišu se reči “izuzev kad se tome protivi jedna od stranaka u sporu”.⁴²⁸ Ta odredba je odraz prakse koja se poslednjih godina razvila.

b) Obraćanje Velikom veću zahtevom da se predmet iznese pred njega

Osim u slučajevima kada mu se ustupi nadležnost, Veliko veće je pozvano da razmatra slučajeve po zahtevu jedne od stranaka prema članu 43. Konvencije. Prema stavu 1. tog člana, „u roku od tri meseca od presude veća svaka stranka može, u posebnim slučajevima, da zahteva da se predmet iznese pred Veliko veće”.

Izuzetna priroda postupka – Prva stvar na koju ovde treba ukazati jeste da su zahtevi za iznošenje predmeta pred Veliko veće „izuzetni” po svojoj prirodi. Kako ćemo docnije detaljno objasniti, Veliko veće ima posebnu ulogu, koja pre svega obuhvata staranje o jednoobraznosti i uspostavljanju opšte orijentacije sudske prakse Suda. To nije prizivni sud čiji je zadatak da ispravi navodne činjenične greške ili greške u proceni različitih karakteristika svakog pojedinačnog predmeta. Zahtev za iznošenje predmeta pred Veliko veće ne treba shvatiti kao vrstu žalbe, kojoj bi jednostavno cilj bilo to da obezbedi preispitivanje presude veća. Prema tome, nije dovoljno da stranka o kojoj je reč samo izrazi neslaganje s presudom veća. U zahtevu za iznošenje predmeta pred Veliko veće, koji mora biti dostavljen Sekretarijatu u roku od tri meseca, što je propisano u članu 43, mora biti precizirano ozbiljno pitanje koje se odnosi na tumačenje ili primenu Konvencije ili neko ozbiljno pitanje opšte prirode koje se, po mišljenju te stranke, postavlja u datom slučaju i zavređuje da ga razmotri Veliko veće.⁴²⁹

Slično ovome, treba istaći da takvi zahtevi mogu biti izneti samo u vezi sa *presudom* nekog veća. Puke *odluke* koje donesu veća ne mogu se izneti pred Veliko veće. Osim toga, treba ukazati na to da su odluke sudije pojedinca, kao i presude i odluke koje donose odbori konačne, što znači da ni one ne mogu biti iznete pred Veliko veće. Očigledno je da su tvorci Konvencije na ovaj način želeli da spreče da zahtevi za iznošenje predmeta pred Veliko veće postanu uobičajena praksa i da na taj način očuvaju specijalnu prirodu celog tog postupka.

⁴²⁸ Član 3. Protokola br. 15. uz Konvenciju (CETS 213).

⁴²⁹ Vidi Pravilo 73. stav 1. Poslovnika Suda.

Kolegijum Velikog veća – Prema članu 43 stav 2. Konvencije, „kolegijum od pet sudija Velikog veća prihvatiće zahtev ako se predmet tiče nekog važnog pitanja vezanog za tumačenje ili primenu Konvencije ili kakvog drugog ozbiljnog pitanja od opšteg značaja”. Kolegijum o kome je reč konstituisan je u skladu sa Pravilom 24. stav 5. Poslovnika Suda. Zahtevi se ispituju „isključivo na osnovu postojećeg spisa predmeta”, a odluke se donose većinom članova kolegijuma. Odluka o odbijanju zahteva ne treba da bude obrazložena.⁴³⁰

Kolegijum Velikog veća prihvata zahtev ako su zadovoljeni suštinski zahtevi koji su prethodno pomenuti. Ti zahtevi se moraju rigorozno primeniti vodeći računa o izuzetnoj prirodi postupka za iznošenje predmeta pred Veliko veće.

Konkretnije, prema Eksplanatornom izveštaju uz Protokol br. 11. uz Konvenciju, ozbiljna pitanja koja se tiču *tumačenja* Konvencije pokreću se onda kada se „radi o nekom važnom pitanju o kome Sud još nije odlučivao ili kada je odluka važna za buduće predmete i za razvoj sudske prakse Suda”.⁴³¹ Primeri slučajeva koji spadaju u tu kategoriju, pre svega obuhvataju one koji se odnose na „nova” pitanja,⁴³² koja zbog svog originalnog karaktera i diskusije koja se povodom njih vodi u društvu i u medijima treba da budu podvrgnuta najpomnijoj mogućoj analizi. Tu takođe spadaju slučajevi u kojima se radi o jednoobraznosti sudske prakse,⁴³³ slučajevi koji mogu biti pogodni za razvoj sudske prakse s

⁴³⁰ Pravilo 73. stav 2. Poslovnika Suda. Ta odredba nije u neskladu sa članom 45. Konvencije s obzirom na to da se član 45. odnosi samo na razloge, tj. na obrazloženje presuda i odluka „kojima se predstava proglašava prihvatljivom ili neprihvatljivom”. Odluka da se odbaci zahtev za iznošenje predmeta pred Veliko veće je, međutim, čisto procesne prirode i ne tiče se ni prihvatljivosti ni merituma predmeta. Iako je ta odredba Poslovnika naišla na određene kritike, ona je opravdana. Naime, ako je odluka kolegijuma negativna, iznošenje obrazloženja bi moglo da ugrozi presudu veća ili bi moglo da se shvati kao pokušaj tumačenja te presude.

⁴³¹ Vidi Eksplanatorni izveštaj, stav 100.

⁴³² *Evans v. the United Kingdom* [GC], br. 6339/05, 10. april 2007 (spor oko implantacije embriona nakon što je davalac gameta povukao pristanak), *S. A. S. v. France* [GC], br. 43835/11, 1. jul 2014. (slučaj se odnosio na zabranu nošenja na javnom mestu odeće koja pokriva nečije lice), *Lambert and Others v. France* [GC], br. 46043/14, 5. jun 2015. (u tom slučaju se radilo o odluci da se prestane sa davanjem hrane i vode kojima je veštački održavan u životu pacijent u stanju potpune fizičke nemoći).

⁴³³ Vidi, na primer *Guiso-Gallisay v. Italy* [GC], br. 58858/00, 22. decembar 2009, paragraf 56. (veće je preokrenulo sudsku praksu Suda u vezi sa primenom člana 41. Konvencije u slučajevima posredne eksproprijacije), *Herrmann v. Germany* [GC], br. 9300/07, 26. jun 2012, paragrafi 75. *et seq.* (veće je svojom presudom odstupilo od načela utvrđenih u predmetu *Chassagnou and Others v. France* u vezi s pitanjem prava na lov).

obzirom na to da je Konvencija „živi instrument” koji se mora prilagođavati savremenim uslovima,⁴³⁴ slučajevi koji su pogodni za razjašnjavanje načela utvrđenih u postojećoj sudskoj praksi⁴³⁵ i slučajevi u kojima se od Velikog veća može zatražiti da preispita razvoj sudske prakse kojoj se priklonilo veće. Ova poslednja situacija lako može nastupiti onda kada veće donese presudu za koju se, iako nije otvoreno u suprotnosti sa prethodnim presudama, smatra da predstavlja krupan iskorak u razvitku načela sudske prakse. U tom slučaju kolegijum može smatrati neophodnim da Veliko veće potvrdi⁴³⁶ ili odbaci⁴³⁷ takav razvoj.

Ozbiljno pitanje koje utiče na *primenu* Konvencije pokreće se uglavnom onda kada presuda poziva na bitnu promenu domaćeg zakonodavstva ili upravne prakse. To se može dogoditi u onim slučajevima u kojima je neko veće Suda primenilo postupak za donošenje pilot-presude i time zauzelo stav da činjenice navedene u predstavi ukazuju na postojanje nekog strukturnog ili sistemskog problema.⁴³⁸

⁴³⁴ *Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC], br. 28957/95, 11. jul 2002, stav 72. (u tom slučaju se radilo o nepostojanju zakonskog priznanja promene pola), *Bayatyan v. Armenia* [GC], br. 23459/03, 7. jul 2011, paragraf 102. (u vezi s pravom na odbijanje služenja vojnog roka po osnovu prigovora savesti), *Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary* [GC], br. 18030/11, 8. novembar 2016. (u vezi s pravom na traženje informacija po osnovu člana 10. Konvencije).

⁴³⁵ *Üner v. the Netherlands*, u kome je Veliko veće pobrojalo i objasnilo kriterijume koje treba primeniti kada se procenjuje da li je nalog za deportaciju izdat za nekog stranog državljanina u skladu s članom 8. Konvencije ([GC], br. 46410/99, 18. oktobar 2006, paragrafi 57–58). Vidi takođe *J. K. and Others v. Sweden* [GC], br. 59166/12, 23. avgust 2016. (u tom slučaju se radilo o kriterijumima za primenu člana 3. Konvencije u odnosu na deportaciju stranog državljanina) paragrafi 77. *et seq.*, *A and B. v. Norway* [GC], br. 24130/11 i 29758/11, 15. novembar 2016, naročito paragrafi 105–107. (radilo se o razjašnjenju primenljivih kriterijuma u vezi s načelom *ne bis in idem*), *Muršić v. Croatia* [GC], br. 7334/13, 20. oktobar 2016, paragrafi 136–141. (u tom slučaju se radilo o razjašnjenju primenljivih načela u vezi s uslovima pritvora).

⁴³⁶ *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [GC], br. 46827/99 i 46951/99, 4. februar 2005. (u tom slučaju je Veliko veće potvrdilo presudu veća koje je ustanovilo da je bio prekršen član 34. Konvencije u slučajevima u kojima nisu sprovedene privremene mere koje je naznačio Sud shodno Pravilu 39. svog Poslovnika).

⁴³⁷ *Correia de Matos v. Portugal*, [GC], br. 56402/12, 4. april 2018, u kome je Veliko veće preinačilo presudu veća i, u suštini, potvrdilo tradicionalni pristup pravu pojedinca da sam sebe zastupa na suđenju.

⁴³⁸ Vidi na primer *Kurić and Others v. Slovenia* [GC], br. 26828/06, 26. jun 2012. (u vezi s tim što država nije uredila pitanje boravka lica koja su „izbrisana” iz registra stalnih stanovnika nakon proglašenja nezavisnosti Slovenije). Vidi takođe *Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia* [GC], br. 60642/08, 16. jul 2014. (u tom slučaju se radilo o nemogućnosti da se vrati „stara” devizna štednja posle raspada bivše SFRJ).

Konačno, *ozbiljno pitanje od opšteg značaja* može podrazumevati neko suštinsko političko pitanje ili važno pitanje od javnog interesa. To su slučajevi u kojima se pokreće neko važno pitanje na evropskom ili na širem nivou⁴³⁹ ili pak slučajevi koji privlače veliku pažnju javnosti („*high-profile*” cases).⁴⁴⁰ Identitet podnosioca predstavke ovde takođe može biti činilac koji se uzima u obzir.⁴⁴¹

Međutim, *sistematski se odbacuju* zahtevi da se pred Veliko veće iznesu odluke veća kojima je neka pritužba proglašena neprihvatljivom. Naime, prema ustaljenoj sudskoj praksi ESLJP, sadržaj i obim „predmeta” koji se iznosi pred Veliko veće ograničeni su odlukom Veća o prihvatljivosti. To znači da Veliko veće ne može da ispituje one delove predstavke koje je veće prethodno proglasilo neprihvatljivima.⁴⁴²

Praksa pokazuje da se ostale kategorije zahteva za iznošenje predmeta pred Veliko veće redovno odbacuju; to su na primer zahtevi u kojima se osporavaju iznosi koje je veće dosudilo po osnovu člana 41. Konvencije⁴⁴³ ili zahtevi u kojima se dovodi u pitanje način na koji je veće ocenilo činjenice ili zahtevi koji se odnose na primenu ustaljene sudske prakse.

Svi kriterijumi koji proističu iz prakse kolegijuma Velikog veća služe za to da potvrde izuzetnu prirodu postupka iznošenja predmeta pred Veliko veće i ulogu Velikog veća, a koja se odnosi na odlučivanje o načelnim pitanjima, usmeravanje sudske prakse i staranje o tome da ona bude koherentna i dosledna.

⁴³⁹ Vidi na primer *D. H. and Others v. the Czech Republic* [GC], br. 57325/00, 13. novembar 2007. i *Oršuš and Others v. Croatia* [GC], br. 15766/03, 16. mart 2010. (tu se radilo o zaštiti romskih manjina u današnjoj Evropi).

⁴⁴⁰ *Lautsi and Others v. Italy* [GC], br. 30814/06, 18. mart 2011. (tu se radilo o prisustvu verskih simbola u učionicama), *Giuliani and Gaggio v. Italy* [GC], br. 23458/02, 24. mart 2011. (tu se radilo o smrti demonstranta koga je ubio policajac za vreme demonstracija prilikom održavanja samita G8 u Đenovi u julu 2001).

⁴⁴¹ *Öcalan v. Turkey* [GC], br. 46221/99, 12. maj 2005. (radilo se o hapšenju vođe PKK – Radničke partije Kurdistan), *Navalnyy v. Russia* [GC], br. 29580/12 *et al.*, 15. novembar 2018. (radilo se o ponovljenom hapšenju i progonu opozicionara zbog administrativnih prekršaja).

⁴⁴² *Syssoyeva and Others v. Latvia* [GC], br. 60654/00, 15. januar 2007, paragrafi 61–62, *Blokhin v. Russia* [GC], br. 47152/06, 23. mart 2016, paragraf 91, *Radomilja and Others v. Croatia* [GC], br. 37685/10 i 22768/12, 20 mart. 2018, paragraf 101.

⁴⁴³ Vidi, međutim, *Guiso-Gallisay v. Italy*, gore navedeno. Istina, tu se radilo o metodu primene člana 41. Konvencije, što znači da je bilo pokrenuto ozbiljno pitanje u vezi s tumačenjem te odredbe.

Efekti iznošenja predmeta pred Veliko veće – Prema stavu 3. člana 43. Konvencije, „ako kolegijum prihvati zahtev, Veliko veće odlučuje o predmetu presudom” (a nikada samo odlukom). To važi čak i ako Veliko veće odbaci predmet kao neprihvatljiv. Zaista, iako se to u praksi retko događa, nije nepoznato da predmete koji su proglašeni prihvatljivima i o kojima je veće donelo presudu, Veliko veće odbaci bez rasprave o meritumu samog predmeta.⁴⁴⁴ Kada presuđuje o zahtevu Veliko veće isto tako donosi odluku „presudom”, čak i ako odluči da skine predmet sa liste zato što je podnosilac predstavke preminuo⁴⁴⁵ ili iz nekog drugog razloga.⁴⁴⁶ Činjenica da su takve odluke klasifikovane kao „presude” dopušta sudijama koje izdvajaju mišljenje u datom slučaju da izraze to svoje izdvojeno mišljenje, u skladu sa članom 45. stav 2. Konvencije,⁴⁴⁷ što ne bi bilo moguće da se radilo o pukim „odlukama”.

c) Razlike između ustupanja nadležnosti Velikom veću i iznošenja predmeta pred Veliko veće

Ustupanje nadležnosti u korist Velikog veća razlikuje se u nekoliko aspekata od iznošenja predmeta pred Veliko veće. Prvo treba istaći da se ustupanje nadležnosti odvija *ex officio*, dok o iznošenju predmeta pred Veliko veće odlučuje kolegijum na zahtev jedne od stranaka.

Osim toga, kada ustupa nadležnost Velikom veću, veće kao takvo nema suštinsku ulogu u datom predmetu. Ono donosi samo procesnu odluku u vezi sa ustupanjem nadležnosti, po članu 30. Konvencije. Time se spor stvarno ne rešava. Prema tome, nema ničega što bi sprečilo da članovi veća koje je ustupilo nadležnost budu uključeni u Veliko veće.⁴⁴⁸ Osim toga, Veliko veće od početka razmatra slučaj u celini, uključujući tu sve prethodne primedbe koje je iznela država. Ako zaključi da je predstavka neprihvatljiva, donosi jednostavnu odluku na isti način na koji bi to učinilo veće.⁴⁴⁹ Isto važi i ako Veliko veće odluči da skine predmet sa liste prema članu 37. Konvencije. Drugačije rečeno, kada se ustupa nadležnost

⁴⁴⁴ Vidi na primer *Sabri Güneş v. Turkey* [GC], br. 27396/06, 29. jun 2012.

⁴⁴⁵ Vidi na primer *Gross v. Switzerland* [GC], br. 67810/10, 30. septembar 2014.

⁴⁴⁶ Vidi na primer *V. M. and Others v. Belgium* [GC], br. 60125/11, 17. novembar 2016.

⁴⁴⁷ Vidi izdvojena mišljenja uz presude u predmetima *Gross v. Switzerland* [GC] i *V. M. v. Belgium* [GC], gore navedenim.

⁴⁴⁸ Član 26. stav 5. Konvencije *a contrario* i Pravilo 24. stav 2. (c) Poslovnika Suda.

⁴⁴⁹ Vidi na primer *Banković and Others v. Belgium and others (dec.)* [GC], br. 52207/99, 12. decembar 2001, *Gherghina v. Romania (dec.)* [GC], br. 42219/07, 9. jul 2015, *Harkins v. the United Kingdom (dec.)* [GC], br. 71537/14, 15. jun 2017.

prema članu 30. Konvencije, Veliko veće samo jednom sudi o predstavi u celosti. Sve odredbe koje važe za postupak pred većem važe, *mutatis mutandis*, i za postupak pred Velikim većem.⁴⁵⁰

To poslednje pravilo važi i onda kada se predmet iznese pred Veliko veće prema članu 43. Iznošenje predmeta pred Veliko veće, što je najčešća situacija u praksi, ima, međutim, izvestan broj specifičnih odlika. Na primer budući da se od Velikog veća traži da preispita odluku veća, nijedan sudija iz veća koje je donelo presudu ne može biti član Velikog veća, „sa izuzetkom predsednika veća i sudije koji je izabran sa liste visoke strane ugovornice”,⁴⁵¹ tj. „nacionalnog sudije”. U novijoj praksi predsednik veća koje je donelo presude koje su potom iznete pred Veliko veće dosledno se povlači kako bi se povećala „objektivna nepristrasnost” Velikog veća.

Takođe treba ukazati na to da kada se predmet iznosi pred Veliko veće, ono ne ispituje ceo predmet, nego samo one pritužbe koje veće nije prethodno proglasilo neprihvatljivima. Zato nema nikakve svrhe da se pred Velikim većem iznova zastupaju tvrdnje koje je veće ranije odbacilo kao neprihvatljive, što se ponekad u praksi dešava. Kada se radi o iznošenju predmeta pred Veliko veće meritum slučaja može biti drugi put razmotren. Međutim, kako je već istaknuto, to nije strogo uzev „žalba”, već pre jedno preispitivanje u okviru istog suda, u drugačijem i proširenom sastavu. Taj postupak pruža Sudu mogućnost da podrobnije razmotri različite aspekte predmeta, da sistematizuje, razjasni i, prema potrebi, razvije svoju sudsku praksu. Na kraju ćemo podsetiti da u slučajevima kada se radi o iznošenju predmeta pred Veliko veće prema članu 43, Veliko veće saopštava rezultat svog odlučivanja u obliku „presude”, čak i ako odluči da predmet proglasi neprihvatljivim ili da ga skine sa liste.

d) Postupak pred Velikim većem, odluke i presude

Kako je već istaknuto, Pravilo 71. Poslovnika Suda nalaže da se „sve odredbe koje uređuju postupak pred većima primenjuju, *mutatis mutandis*, na postupak pred Velikim većem”. Isto važi i za rasprave, izuzev u pogledu toga da odluku o održavanju rasprave takođe može doneti predsednik Velikog veća postupajući u individualnom svojstvu.⁴⁵²

⁴⁵⁰ Pravilo 71. Poslovnika Suda.

⁴⁵¹ Član 26. stav 5. Konvencije.

⁴⁵² Pravilo 71. stav 2. Poslovnika Suda. Međutim, odluku o raspravi na nivou veća donosi samo veće, a ne predsednik veća (vidi pravila 54. stav 5. i 59. stav 3. Poslovnika Suda).

Razlog za tu različitost leži u tome što u slučaju Velikog veća rasprave predstavljaju pravilo, dok su, kada je reč o veću, one mahom izuzetak. Takođe treba ukazati na to da su u praksi intervencije trećeg lica – naročito država i NVO – daleko češće u postupku pred Velikim većem nego u postupku pred većem, dobrim delom i zbog veće važnosti pitanja koja se iznose pred Veliko veće. Konačno, presude Velikog veća obično saopštava predsednik Velikog veća na javnoj sednici, dok se presude i odluke veća obično saopštavaju u pisanom obliku.⁴⁵³

Uzimajući u obzir ranije komentare u vezi s pritužbama koje razmatra Veliko veće, struktura i različiti odeljci presuda i odluka Velikog veća su, uopšteno uzevši, istovetni kao struktura i odeljci presuda i odluka veća.⁴⁵⁴ Presude i odluke Velikog veća, međutim, obično su znatno duže i detaljnije nego presude i odluke veća. U njima se često znatno poziva na međunarodno pravo i, gde je to primereno, na pravo Evropske unije i uporedno pravo i one sadrže temeljan, ako ne i sasvim iscrpan pregled relevantne sudske prakse.

6. Pravosnažne presude

Član 44. Konvencije bavi se pravosnažnim presudama Suda, tj. presudama koje, po pravilu, ne podležu preispitivanju.⁴⁵⁵

Pravosnažne presude, pre svega, obuhvataju sve presude Velikog veća.⁴⁵⁶ One su pravosnažne od trenutka kada su donete. Za razliku od presuda veća, presude Velikog veća se donose na oba zvanična jezika Suda. Presuda Velikog veća zamenjuje svaku raniju presudu koju je veće donelo po istoj predstavi.⁴⁵⁷

⁴⁵³ Vidi Pravilo 77. Poslovnika Suda, koje se, *mutatis mutandis*, primenjuje na presude Velikog veća.

⁴⁵⁴ Vidi gore 3. d, zajedno sa Pravilom 74. Poslovnika Suda.

⁴⁵⁵ Treba, međutim, istaći da pravila 79–81. Poslovnika Suda pružaju mogućnost da se zatraži tumačenje presude u roku od godinu dana po njenom izricanju (Pravilo 79); zahtev za reviziju presude u slučaju da se otkrije neka činjenica koja bi po svojoj prirodi mogla da ima „odlučujući uticaj” na ishod spora (Pravilo 80) i mogućnost da se ispravi greška u odlukama i presudama, bilo *ex officio*, bilo na zahtev jedne stranke (Pravilo 81).

⁴⁵⁶ Član 44. stav 1. Konvencije.

⁴⁵⁷ Treba, međutim, obratiti pažnju na to da na presudu veća, u meri u kojoj se njome odbacuju kao neprihvatljive određene pritužbe ne utiče potonja presuda Velikog veća jer se u toj presudi Velikog veća čak i ne pominju pritužbe o kojima je reč. Vidi napomenu 442. gore i relevantni tekst.

Za razliku od presuda Velikog veća, presude veća nisu pravosnažne onog trenutka kada su donete. One *postaju* u pravosnažne u skladu sa odredbama člana 44. stav 2. Konvencije.

Konkretnije, presuda veća postaje pravosnažna kada stranke izjave da neće zahtevati da se predmet iznese pred Veliko veće. Presude koje spadaju u tu kategoriju postaju pravosnažne kada dve stranke dostave te izjave Sekretarijatu Suda, ali same presude nose datum kada su izrečene.

Presuda veća takođe postaje pravosnažna tri meseca posle dana na koji je izrečena ako se ne zatraži da se predmet iznese pred Veliko veće. Iako postaje pravosnažna po isteku tog roka, presuda nosi datum kada je izrečena.

Treća i poslednja okolnost u kojoj presuda veća postaje pravosnažna jeste ona kada kolegijum Velikog veća odbije zahtev za obraćanje Velikom veću na osnovu člana 43. Konvencije. U tom slučaju presuda veća postaje pravosnažna na dan kad kolegijum odluči da odbije zahtev, iako će nositi datum kad je izrečena.

Važno je napomenuti da sâm Sud nikada ne citira presude koje još nisu postale pravosnažne, iako su objavljene. Od stranaka se očekuje da ispolje istu uzdržanost. Ako ipak žele da se pozovu na presudu koja još nije postala pravosnažna, stranke su dužne da u najmanju ruku ukažu na tu činjenicu.

Prema članu 44. stav 3. Konvencije, pravosnažne presude se objavljuju u prikladnom obliku, za šta je zadužen Sekretar.⁴⁵⁸

Efekti pravosnažnih presuda – Prema članu 46. stav 1. Konvencije, „visoke strane ugovornice se obavezuju da se povinuju pravosnažnoj presudi Suda u svakom predmetu u kome su stranke”. Drugim rečima, pravosnažna presuda Suda stiče snagu *res judicata*. Iako je tačno da je, prema ovoj odredbi, obavezujuća snaga presuda ESLJP relativna jer se primenjuje samo između stranaka u sporu, ESLJP je posebno istaknut organ koji nadilazi ostale organe i odgovoran je za „autoritativno”⁴⁵⁹ tumačenje Konvencije i protokola uz nju. Stoga je opšteprihvaćeno da

⁴⁵⁸ Vidi takođe Pravilo 78. Poslovnika Suda. Treba istaći da se prestalo s objavljivanjem zvaničnih izveštaja koji su sadržali izbor presuda i odluka. Presude i odluke Velikog veća, veća i tročlanih sudskih odbora objavljuju se na veb-sajtu Suda.

⁴⁵⁹ Vidi Deklaraciju iz Kopenhagena, gore navedeno, stav 26.

pravosnažne presude Suda isto tako imaju snagu „protumačene stvari” (*res interpretata*).

Obavezujuća snaga presuda ESLJP zajemčena je sistemom nadzora koji obezbeđuje da države u celosti i potpuno izvrše te presude. Prema Konvenciji, tu veliku odgovornost ima Komitet ministara Saveta Evrope.

POGLAVLJE III

POSTUPAK PRED KOMITETOM MINISTARA

Kako je istaknuto na početku ovog vodiča, Komitet ministara nije samo organ Saveta Evrope već je i organ Konvencije. Nakon što je stupio na snagu Protokol br. 11, glavna uloga Komiteta ministara u okviru Konvencije jeste da nadgleda izvršenje presuda Evropskog suda za ljudska prava ili čak, šire gledano, način na koji države ispunjavaju obavezu da se povinuju pravosnažnoj presudi Suda u svakom predmetu u kome su stranke. U suštini, po članu 46. stav 2. Konvencije, „pravosnažna presuda Suda dostavlja se Komitetu ministara koji nadgleda njeno izvršenje”.

Osim toga, Protokol br. 14. je proširio ovlašćenja Komiteta ministara u ovoj oblasti time što mu je dozvolio da traži od Suda tumačenje pravosnažne presude ili da presudi u postupku koji se vodi kada neka visoka strana ugovornica odbije da se povinuje presudi.⁴⁶⁰ U isto vreme, Protokolom br. 14. proširena je nadležnost Komiteta ministara tako da obuhvati i nadzor nad izvršenjem odredaba prijateljskog poravnanja.⁴⁶¹

Odeljak 1. Nadzor nad izvršenjem presuda ESLJP

A) Razmere obaveza države da se povinuje presudama Suda

Podsetićemo da se prema članu 46. stav 1. Konvencije države obavezuju da se povinuju pravosnažnoj presudi Suda u svakom predmetu u kome su stranke. Obaveza „povinovanja” presudama o kojima je reč šira je od obaveze „izvršenja” tih presuda. Strogo uzev, izvršenje bi značilo samo donošenje mera propisanih u izreci presude i, naročito, isplatu svakog iznosa koji Sud dosudi na ime pravičnog zadovoljenja, i to u utvrđenom roku. Međutim, obaveza „povinovanja” presudi može se takođe odnositi na usvajanje individualnih i/ili opštih mera koje se ne moraju nužno

⁴⁶⁰ Član 46. stavovi 3–5. Konvencije.

⁴⁶¹ Član 39. stav 4. Konvencije.

pojavit u izreci presude. Taj pristup ne odražava samo sudsku praksu ESLJP koja je ranije opisana⁴⁶² već, i to ponajviše, celokupnu davnašnju praksu Komiteta ministara po članu 46. stav 2. Konvencije. Naime, zapaženo je da čak i pored toga što prema formulaciji utvrđenoj u toj odredbi Komitet ministara nadgleda „izvršenja presuda” Suda, sam Komitet često traži da budu usvojene individualne i/ili opšte mere pre nego što zaključi razmatranje predmeta o kojima je reč.⁴⁶³

B) Svrha nadzora koji sprovodi Komitet ministara

Postupak nadgledanja izvršenja presuda i odredaba prijateljskih poravnanja uređen je Poslovníkom Komiteta ministara koji je na snazi od 2006. godine, a izmenjen je i dopunjen 2017. godine.⁴⁶⁴ Nadgledanje o kome je reč obično se odvija na posebnim sastancima posvećenim ljudskim pravima; dnevni red tih sastanaka je javni. Kada se presuda dostavi Komitetu ministara saglasno članu 46. stav 2. Konvencije, predmet se bez odlaganja stavlja na dnevni red Komiteta.

Prioritet – Komitet ministara daje prioritet nadzoru nad izvršenjem presuda u kojima je ESLJP identifikovao ono što smatra sistemskim problemom. Drugačije rečeno, prioritet se načelno daje „pilot-presudama”. Taj prioritet, međutim, ne ide na štetu onog koji se daje drugim važnim predmetima, naročito onima u kojima je ustanovljeno kršenje prava koje ostavlja teške posledice po oštećenu stranku.⁴⁶⁵ Odeljenje za izvršenje presuda ESLJP predlaže koji predmeti treba da imaju prioritet u nadzornoj aktivnosti Komiteta ministara.

Obim razmatranja –Konkretno, kada je u presudi dostavljenoj Komitetu ministara Sud izrekao da postoji povreda prava po Konvenciji ili protokolima uz nju i dosudio oštećenoj stranci pravično zadovoljenje, Komitet poziva visoku stranu ugovornicu o kojoj je reč da ga obavesti o merama koje je preduzela ili namerava da preduzme na osnovu presude s obzirom na obavezu koju ima u pogledu povinovanja presudi na osnovu člana 46. stav 1. Konvencije.

⁴⁶² Vidi, gore, Poglavlje II, Odeljak 10, 4. c.

⁴⁶³ Vidi Poslovník Komiteta ministara za nadzor nad izvršenjem presuda i odredaba prijateljskih poravnanja (usvojio Komitet ministara 10. maja 2006. na 964. saštanku zamenika ministara, uz izmene i dopune o kojima je odlučeno 18. januara 2017. na 1.275. sastanku zamenika ministara), dostupan na adresi coe.int/en/web/execution/rules-and-working-methods.

⁴⁶⁴ *Ibid.*

⁴⁶⁵ Pravila br. 2–4. Poslovníka iz prethodne napomene.

Kako je izričito predviđeno u Pravilu br. 6. pomenutog Poslovnika Komiteta ministara, kada nadzire izvršenje neke presude ESLJP, Komitet ispituje a) da li je isplaćen iznos koji je Sud dosudio na ime pravičnog zadovoljenja, uključujući, ako je to primereno, zateznu kamatu i b) ako situacija to nalaže, da li su preduzete individualne mere da se obezbedi da je kršenje prava prestalo i da je oštećena stranka u najvećoj mogućoj meri dovedena u isti položaj u kome se nalazila pre povrede Konvencije; c) da li su usvojene opšte mere koje sprečavaju nove povrede prava slične povredi koja je ustanovljena u presudi kako bi se prekinula dalja kršenja prava. Drugačije rečeno, svrha nadzora jeste da se obezbedi materijalna naknada, prestanak povrede prava i *restitutio in integrum* i da se obezbedi uvođenje jemstava da se ta povreda prava više neće ponavljati.

Sistem dvojakog nadzora – Od januara 2011. godine postoji sistem nadzora na dva koloseka. Većina predmeta rešava se po *postupku standardnog nadzora*. To su predmeti koji nisu osetljivi i čije izvršenje *a priori* ne podrazumeva nikakve posebne složenosti. S druge strane, u predmetima koji zahtevaju da se hitno preduzmu individualne mere ili koji razotkrivaju složene ili strukturne probleme (naročito pilot-presude) i u međudržavnim predmetima primenjuje se *postupak pojačanog nadzora*.

Odeljenje za izvršenje presuda obezbeđuje pomno i stalno praćenje daljeg napretka u izvršenju presuda u svim predmetima, bez obzira na kom se koloseku nadzora nalaze (standardnom ili pojačanom). Svojom nezavisnom i nepristrasnom ekspertizom Odeljenje pomaže Komitetu ministara da oceni mere koje su preduzele i/ili koje nameravaju da preduzmu države kako bi izvršile presude ESLJP.

C) Nadzor nad isplatom novca na ime pravičnog zadovoljenja

Komitet ministara redovno skreće pažnju na činjenicu da je obaveza povinovanja presudama Suda bezuslovna. To naročito važi za obavezu da se isplati iznos koji ESLJP dosudi na ime pravičnog zadovoljenja i, gde je to primenljivo, obavezu da se isplate zatezne kamate. Kao što je već navedeno, osnovni podaci koji se odnose na isplatu pravičnog zadovoljenja – primalac, rok, zatezna kamata itd. – već su navedeni u presudi Suda. Uslovi isplate ne mogu se jednostrano izmeniti i obavezujući su za državu o kojoj je reč, bez izuzetka. U praksi, međutim, i neki drugi uslovi isplate, osim onih koji su utvrđeni u presudi, mogu biti prihvaćeni kao zadovoljavajući, dokle god su stranke s tim saglasne.

Uopšteno rečeno, detalji navedeni u presudama Suda nisu nužno dovoljni da se reše neka konkretnija pitanja u pogledu načina isplate novca za pravično zadovoljenje. Dosadašnja praksa Komiteta ministara i Odeljenja za izvršenje presuda dragocena je pomoć za razjašnjenje tih pitanja. Kako bi se osvetlili naročito istaknuti aspekti te prakse, posebno ćemo razmotriti pitanja koja se odnose na primaoca pravičnog zadovoljenja, rok i mesto plaćanja, valutu koja se koristi i mogućnost zaplene (radi naplate nekog potraživanja) ili oporezivanja iznosa isplaćenog na ime pravičnog zadovoljenja.⁴⁶⁶

1. Primalac pravičnog zadovoljenja

a) Isplata licu koje je označeno kao primalac

U velikoj većini slučajeva u izreci presude se kao primalac identifikuje podnosilac predstavke, žrtva povrede prava. Prema tome, normalno je da novac bude isplaćen podnosiocu predstavke.

Pravično zadovoljenje, načelno, ne može biti isplaćeno nekom drugom licu osim onom koje je Sud izričito odredio, izuzev ukoliko je reč o licu koje u te svrhe ima advokatsko punomoćje. Često se postavlja pitanje da li je punomoćje za postupanje u postupku pred Sudom dovoljno i za naplatu novčanog iznosa dosuđenog na ime pravičnog zadovoljenja. Mada neke države prihvataju da je to punomoćje dovoljno da se na osnovu njega naplate i novčana sredstva koja se isplaćuju na ime pravičnog zadovoljenja, druge zahtevaju – posebno – novo punomoćje, u skladu sa zahtevima svog unutrašnjeg prava (na primer ispravu potpisanu kod javnog beležnika) za svaku isplatu.

Drugo pitanje odnosi se na to da li je odgovorna država obavezna da poštuje advokatsko punomoćje u vezi sa isplatom o kojoj je reč ili je to ovlašćenje samo dozvola (autorizacija). U praksi se prihvata da države imaju mogućnost izbora: ili će isplatiti dogovoreni iznos neposredno podnosiocu predstavke ili će taj novac isplatiti njegovom punomoćniku. Tako su, u nekim slučajevima, iako su advokati podnosioca predstavke imali posebno ovlašćenje, odgovorne države ipak isplatile novac

⁴⁶⁶ Za više detalja vidi informativni dokument CM/Inf/DH(2008)7-final „Monitoring of the payment of sums awarded by way of just satisfaction: an overview of the Committee of Ministers' present practice” dostupan na adresi coe.int/en/web/execution/vademecum.

neposredno podnosiocu predstavke, kako je to naznačio ESLJP u svojoj presudi. Komitet ministara je te isplate prihvatio.⁴⁶⁷

Napred navedenu situaciju treba jasno razlikovati od predmeta u kojima Sud izričito odluči da novac na ime pravičnog zadovoljenja podnosiocu predstavke treba da bude plaćen preko njegovog punomoćnika. U takvim slučajevima, lice koje je određeno da primi novac dosuđen na ime pravičnog zadovoljenja jeste punomoćnik podnosioca predstavke (a ne sam podnosilac predstavke) i dovoljno je da se odgovorna država povinuje odluci Suda, uz uslov da se u fazi izvršenja stranke moraju dogovoriti o drugom načinu isplate, različitom od onog označenog u presudi.

b) Isplata nekom drugom licu, a ne primaocu koga je Sud odredio

Bez obzira na obavezujući prirodu presuda, isplate se mogu izvršiti i nekom drugom licu, a ne licu koje je Sud naveo u presudi i tako se može izvršiti obaveza u izvesnom broju situacija od kojih ćemo ovde opisati najuobičajenije.⁴⁶⁸

Primalac koga je označio Sud je maloletan – Uobičajena praksa u takvoj situaciji jeste da se isplati iznos licu ili licima koja vrše roditeljska prava u odnosu na maloletno lice (roditeljima ili staratelju). Ako postoji sukob interesa s licem koje vrši roditeljska prava, isplata se vrši neutralnom licu, *ad hoc* staratelju ili drugoj stranci.

Primalac koga je Sud odredio je lice koje nema poslovnu sposobnost – Ako je primalac koga Sud odredi lice pod starateljstvom (lice koje boluje od nekog duševnog oboljenja ili koje mora da bude zastupano ili kojem se mora pružati pomoć da bi moglo ispunjavati svoje građanske obaveze i prava), uobičajena je praksa da se pravično zadovoljenje isplati staratelju tog lica ili nekom drugom licu koje ima punomoćje u skladu s relevantnim unutrašnjim pravom, ili advokatu.

Primalac koga je Sud odredio lišen je slobode – Isplata pravičnog zadovoljenja neposredno licu koje se nalazi u zatvoru može stvoriti probleme iz različitih razloga. Može se dogoditi da lice koje je lišeno slobode nema bankovni račun, da mu je račun zamrznut, da je izgubilo

⁴⁶⁷ Vidi CM/Inf/DH(2008)7-final, gore navedeno, stav 23.

⁴⁶⁸ Za više detalja vidi CM/Inf/DH(2008)7-final, gore navedeno.

svoja građanska prava ili da ima ograničenu sposobnost primanja/upravljanja novcem. Međutim, ta ograničenja ne sprečavaju automatski lice koje je lišeno slobode da odredi punomoćnika. Takođe je prihvaćeno da novac može biti uplaćen na poseban račun na kome će se čuvati na ime podnosioca predstavke (*escrowaccount*), s tim što mogući staralac tih sredstava može da ih povuče.

Primalac koga je Sud odredio je nestao – U takvim slučajevima, Komitet ministara priznaje nekoliko načina za isplatu pravičnog zadovoljenja: polaganje novca na specijalni račun otvoren na ime podnosioca predstavke u banci koja prima depozite; stavljanje iznosa na raspolaganje podnosiocu predstavke uz određivanje staratelja nadležnog da izvrši isplatu ako se pojavi podnosilac predstavke i to zatraži; stavljanje novca na račun na kome će se ta sredstva čuvati na ime podnosioca predstavke. U svakom od tih slučajeva Komitet ministara primenjuje načelo po kome iznosi koji se stavljaju na raspolaganje primaocu pravičnog zadovoljenja u potpunosti odgovaraju iznosu koji je dosuđen.

Primalac odbija da preuzme dosuđeni iznos – Načelo po kome sredstva koja se stavljaju na raspolaganje primaocu moraju biti jednaka iznosu koji je dosuđen primenjuje se, *mutatis mutandis*, i kad imenovani primalac odbije da preuzme sredstva koja mu je Sud dosudio. Takođe se može smatrati da je podnosilac predstavke odustao od svog prava, a u tom slučaju odricanje mora biti jasno navedeno u pisanoj formi.

Primalac koga je Sud odredio je preminuo – Ako smrt nastupi pre donošenja presude i Sud je o tome obavešten, onda je sam Sud dužan da odredi primereno rešenje. Ako smrt nastupi pre nego što Sud donese presudu, ali je Sud tome obavešten pošto je izrekao presudu, on može, u skladu s Pravilom 80 Poslovnika Suda, izvršiti reviziju presude u pogledu pravičnog zadovoljenja i odrediti, ako je to potrebno, novog primaoca.⁴⁶⁹ U potonjoj situaciji opet je Sud taj koji određuje rešenje. Problem isplate nekom drugom licu, a ne onom koje je Sud označio kao primaoca iskrsava samo u situacijama u kojima smrt nastupi *nakon* što je Sud izrekao presudu. Ustaljena je praksa da primalac koji je određen u presudi ostaje primalac, ali odgovorna država pravično zadovoljenje isplaćuje njegovim naslednicima (uz sve poreske i druge poledice koje to

⁴⁶⁹ Vidi Pravilo 80. Poslovnika Suda i *D'Amassa and Frezza v. Italy* (zahtev za reviziju Presude od 25. oktobra 2001), br. 44513/98, 9. januar 2003.

može podrazumevati) ili, ako je potrebno dosta vremena za identifikaciju naslednika, taj novac uplaćuje u korist zaostavštine preminulog.⁴⁷⁰

Primalac koga je Sud odredio je pravno lice kojim upravlja stečajni upravnik određen odlukom nadležnog suda/u likvidaciji je/u stečaju – Ako je primalac koji je određen u presudi pravno lice na koje se odnosi jedna od gornjih mera, iskršava više problema. Ako je položaj primaoca poznat u vreme kad se pred Sudom vodi postupak, onda Sud određuje lice koje će primiti isplatu. Ako u presudi nema nikakvih naznaka o tome, onda je država dužna da, pod nadzorom Komiteta ministara, nađe odgovarajuće rešenje. Ako postoji sumnja u pogledu toga da li stečajni upravnik koga je imenovao sud/likvidator stvarno zastupa interese podnosioca predstavke, onda se prihvata da se novčana sredstva isplate advokatu podnosioca predstavke.

Primalac koji je određen u presudi je pravno lice koje više ne postoji u izvornom obliku – Ako Sud nije ničim ukazao na pitanje odgovarajućeg primaoca pravičnog zadovoljenja, iz prakse Komiteta ministara sledi da isplatu treba izvršiti pravnom sledbeniku ili sledbenicima pravnog lica koje je podnosilac predstavke. Na primer, u slučaju u kome se preduzeće koje je podnosilac predstavke fuzionisalo s nekim drugim preduzećem, isplatu treba izvršiti u korist tog novog preduzeća koje je nastalo fuzijom. U slučaju spora u pogledu pravnog sledbenika ili njegovog zastupnika država može uplatiti novac na račun na kome će se ta sredstva čuvati na ime preduzeća podnosioca predstavke do rešenja pitanja pravnog sledbeništva ili zastupništva. Tu se radi o primeni gore navedenog načela, po kome sredstva koja se stavljaju na raspolaganje primaocu moraju biti istovetna iznosu koji je utvrđen presudom.

2. Rok za plaćanje, zatezna kamata i pritužbe

Rok za plaćanje – Sud uvek u presudama navodi rok u kome odgovorna država mora isplatiti pravično zadovoljenje. Taj rok obično iznosi tri meseca, ali se može promeniti, naročito ako se pristupa reviziji presude ako revizija utiče na obavezu u pogledu plaćanja ili na način isplate.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ Vidi CM/Inf/DH(2008)7-final, gore navedeno, stav 30.

⁴⁷¹ Vidi *D'Ammassa and Frezza v. Italy*, gore navedeno. Vidi, takođe, *Armando Grasso v. Italy*, (zahtev za reviziju Presude od 11. decembra 2001), br. 48411/99, 29. april 2003. (smrt podnosioca predstavke pre no što je Sud mogao da izrekne presudu, a sam Sud pritom o tome nije bio blagovremeno obavешten).

Datum isplate – Mora biti moguće tačno odrediti datum isplate, naročito kako bi se ustanovilo da li treba platiti i zateznu kamatu i da li je primenjen tačan devizni kurs. Kako je već istaknuto, smatra se da je isplata propisno izvršena onda kada su sredstva na ime pravičnog zadovoljenja efektivno stavljena na raspolaganje primaocu, što znači da su ta novčana sredstva pod njegovom kontrolom, bilo neposredno (kao što je slučaj kada je novac prebačen na njegov račun u banci) bilo posredno (na primer onda kada se novac može povući iz kancelarije za regulisanje i procenu potraživanja). U potonjem slučaju podnosilac predstavke mora biti na odgovarajući način obavešten, ako je moguće preporučenim pismom koje će biti poslato na njegovu poslednju poznatu adresu ili prebivalište.

Danas se većina isplata vrši bankarskim transferom.⁴⁷² Kada se to primenjuje, mnoge države obaveštavaju Sekretarijat o datumu kada je izvršena isplata iz budžeta, i danas se taj datum uobičajeno prihvata kao dan isplate. Prihvataju se, međutim, i drugi dokazi isplate, kao što je priznanica podnosioca predstavke. Ako se isplata vrši čekom, kao datum isplate uzima se dan kada podnosilac predstavke primi taj ček ili, ako to nije slučaj, dan kada je ček poslat. Uopšteno rečeno, datum isplate je onaj dan od koga su dosuđena novčana sredstva efektivno na raspolaganju primaocu.

Plaćanje po isteku roka – Ako uplata pravičnog zadovoljenja nije izvršena u roku koji je Sud odredio, odgovorna država mora da plati zateznu kamatu kako bi se očuvala vrednost iznosa koji je podnosiocu predstavke dosuđen na ime pravičnog zadovoljenja. Kamata o kojoj je reč počinje da teče od isteka roka i teče do datuma isplate. Kamatnu stopu određuje sam Sud po stopi koja je jednaka najnižoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke, uvećanoj za tri procentna poena.⁴⁷³

Zatezna kamata se obračunava na dnevnom nivou. Zahtev za obračun zatezne kamate može biti poslat Odeljenju za izvršenje presuda faksom (+33(0)3 88 41 27 93), poštom (Council of Europe, Department for the Execution of Judgments, F-67075 STRASBOURG CEDEX) ili elektronskom poštom: (dgl_execution_just_satisfaction@coe.int). Kada

⁴⁷² Naglasićemo da se bankarski podaci o primaocu novčanih sredstava moraju poslati na adresu naznačenu u pismu koje Sud šalje podnosiocu predstavke nakon što izrekne presudu.

⁴⁷³ Kako bi se u najvećoj mogućoj meri izbegla svaka diskusija o obavezi da se plati zatezna kamata, važno je da podnosioci predstavki bez odlaganja obaveste vlasti (poziv da to učine upućen im je u pismu kojim im sekretar Suda dostavlja presudu) o svim podacima sa bankovnog računa i svim drugim informacijama koje mogu biti potrebne za isplatu.

se podnosi takav zahtev, presudno je važno da se navede broj predstavke koji je određen prilikom upisa u Sudu, tačan iznos o kome je reč, valuta u kojoj se sredstva isplaćuju, datum plaćanja i adresa (elektronska ili poštanska) ili broj telefaksa na koji treba dostaviti obračun.

Treba istaći da ako se pristupi reviziji presude prema pravilu 80. Poslovnika Suda, ESLJP može odrediti novi rok za isplatu. Ako revizija utiče na obavezu da se isplate sredstava na ime pravičnog zadovoljenja, Sud nalaže da isplata mora biti izvršena u roku od tri meseca od datuma pravosnažnosti revidirane presude. Ako, s druge strane, presuda podleže ispravljanju u skladu sa Pravilom 81. Poslovnika Suda, to u pravnom smislu ne donosi nikakvu promenu datuma kada ona postaje pravosnažna pa samim tim nema ni promene izvorno određenog roka.

U praksi postoji izvesna tolerancija ako je docnja u isplati takva da se može opisati kao „zanemarljiva”, tj. ako sredstva budu isplaćena sa docnjom od svega nekoliko dana, čime primalac stiče pravo na isplatu skromnog iznosa na ime zatezne kamate.

Pritužba – Postupak isplate pravičnog zadovoljenja ne odvija se trenutno već može potrajati nekoliko nedelja, iz različitih tehničkih razloga. U svakom slučaju, podnosioci predstavki moraju da čekaju dok ne prođe rok za isplatu. Ako je rok za isplatu prošao, a isplata još nije izvršena ili nije izvršena u celosti, podnosiocima predstavke se savetuje da se bez odlaganja obrate Odeljenju za izvršenje presuda (vidi gore podatke za kontakt). U svojim pritužbama podnosioci predstavki treba da navedu broj predstavke i da prilože svaki relevantan dokument (na primer kopiju dokaza da su poslali sve svoje bankovne podatke).

U skladu sa ustaljenom praksom Komitet ministara objavljuje listu predmeta za koje je već izvršena isplata sredstava dosuđenih po osnovu pravičnog zadovoljenja. Te liste se objavljuju na veb-sajtu i ažuriraju se jednom nedeljno. Pritužbe moraju biti poslate u roku od dva meseca po objavljivanju presude na listi predmeta za koje je izvršena isplata. Po isteku tog roka od dva meseca, smatraće se da je podnosilac predstavke prihvatio pravično zadovoljenje i primio svaku isplatu na ime zatezne kamate. Na pritužbe se skreće pažnja nadležnim organima vlasti kako bi se brzo razjasnilo svako pitanje ili problem. Međutim, samo u sasvim izuzetnim okolnostima može se ponovo otvoriti razmatranje pitanja u vezi sa isplatom.

Sve gore navedeno primenjuje se, *mutatis mutandis*, i onda kad je pravično zadovoljenje isplaćeno nakon isteka roka, a zatezna kamata nije plaćena ili je plaćena samo delimično.

3. Mesto isplate

Praksa je da se isplata vrši u mestu prebivališta primaoca. To takođe važi i onda kada Sud dosudi pravično zadovoljenje licu koje nema boravak u odgovornoj državi i ne navede izričito mesto isplate. Međutim, moguće je da oštećena strana zahteva da se isplata izvrši na nekom drugom mestu. Takvi zahtevi se prihvataju ako su razumni.⁴⁷⁴

4. Valuta u kojoj se vrši isplata

Ranije je ESLJP određivao pravično zadovoljenje ne samo u nacionalnoj valuti odgovorne države nego i u drugim valutama. Otkako je uveden evro, on se sve više koristi kao jedina referentna valuta i danas bi se reklo da je evro referentna valuta praktično u svim predmetima.

Međutim, valuta u kojoj se određuje pravično zadovoljenje nije nužno ona valuta u kojoj mora biti izvršena isplata. U presudama se obično naloži valutna konverzija ako odgovorna država nije u evro zoni,⁴⁷⁵ ako podnosilac predstavke nema boravak u toj zoni,⁴⁷⁶ ako ga zastupaju advokati čija se praksa odvija van te zone⁴⁷⁷ ili u određenim slučajevima ako je imovina procenjena u stranoj valuti.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ Vidi, na primer, *Munari v. Switzerland*, br. 7957/02, 12. jul 2005. gde je podnosilac predstavke, italijanski državljanin koji živi u Nemačkoj, zatražio da novac bude uplaćen na njegov bankovni račun u Italiji. Taj zahtev je prihvaćen. Vidi CM/Inf/DH(2008)7-final, gore navedeno, paragraf 48.

⁴⁷⁵ *Biao v. Denmark* [GC], br. 38590/10, 24. maj 2016, paragraf 3. Izreke Presude, *Ibrahim and Others v. the United Kingdom* [GC], br. 50541/08, 50571/08, 50573/08 *et al.*, 13. septembar 2016, paragraf 3. Izreke Presude, *Alikhanov v. Russia*, br. 17054/06, 28. avgust 2018, paragraf 10. Izreke Presude, *Nada v. Switzerland* [GC], br. 10593/08, 12. septembar 2012, paragraf 7. Izreke Presude.

⁴⁷⁶ *Šroub v. the Czech Republic*, br. 5424/03, 17. januar 2006, paragraf 4. Izreke Presude, *Fischer v. Romania*, br. 28400/04, 11. oktobar 2007, paragraf 72, zajedno sa paragrafom 5. Izreke Presude.

⁴⁷⁷ *Bersunkayeva v. Russia*, br. 27233/03, 4. decembar 2008, paragraf 11. Izreke Presude.

⁴⁷⁸ *Ciobanu v. Romania*, br. 29053/95, 16. jul 2002, paragraf 7. Izreke Presude.

Valuta koju Sud odredi, u načelu, mora biti korišćena i za isplatu eventualne zatezne kamate. Takođe, troškove valutne konverzije koju odredi Sud mora snositi odgovorna država.

Kada Sud u izreci presude naloži valutnu konverziju, on određuje i referentni datum za devizni kurs. Obično se koristi „kurs važeći na dan isplate”.⁴⁷⁹ Međutim, to pozivanje na „kurs (koji je) primenljiv” nije sasvim precizno s obzirom na različite kurseve koji se primenjuju zavisno od metoda plaćanja. Za nadzor koji Komitet ministara vrši nad isplatama uobičajeno se primenjuje srednji devizni kurs (prosek između kupovnog i prodajnog kursa) koji primenjuje centralna banka odgovorne države za međubankarske transfere.⁴⁸⁰

S obzirom na fluktuaciju deviznog kursa, takođe je važno da se jasno odredi datum kada konverzija treba da bude sprovedena. Tako će, ukoliko odgovorna država na štetu podnosioca predstavke primeni devizni kurs od nekog drugog datuma, Komitet ministara morati da se uveri da je odgovorna država izvršila i dodatnu uplatu da bi bili ispunjeni svi uslovi koji su utvrđeni u presudi Suda.⁴⁸¹

5. Zaplena radi namirenja duga i oporezivanje

Zaplena radi izvršenja naplate potraživanja – Pitanja koja se odnose na mogućnost da država ili privatna lica zaplene iznose dosuđene na ime pravičnog zadovoljenja veoma su složena. Analizom prakse u toj oblasti može se uočiti da se dugovi kod kojih je jasna kauzalna veza sa povredom prava razlikuju od drugih dugova kod kojih takve veze nema.

Dugovanja državi kod kojih postoji uzročno-posledična veza sa utvrđenom povredom prava ne mogu biti naplaćena tako što će se staviti administrativna zabrana ili što će se zapleniti sredstva uplaćena na ime pravičnog zadovoljenja. Drugačije rečeno, država ne može, na primer, da zapleni iznos dosuđen na ime pravičnog zadovoljenja kako bi naplatila

⁴⁷⁹ Vidi na primer *Fartunova v. Bulgaria*, br. 34525/08, 29. mart 2018, paragraf 5. Izreke Presude, *Ciolacu v. the Republic of Moldova*, br. 22400/13, 4. septembar 2018, paragraf 5. Izreke Presude.

⁴⁸⁰ Vidi CM/Inf/DH(2008)7-final, gore navedeno, paragraf 93.

⁴⁸¹ *Ibid.*, paragraf 94.

kaznu koju je izrekla kršenjem Konvencije ili dug koji je nastao na osnovu postupka za koji je već presuđeno da je bio nepravičan.⁴⁸²

S druge strane, kada je reč o dugovima kod kojih ne postoji uzročno-posledična veza s povredom prava po Konvenciji, oni, načelno gledano, mogu biti pokriveni administrativnom zabranom ili zaplenom, odnosno skidanjem s računa sredstava isplaćenih na ime pravičnog zadovoljenja. Međutim, postavlja se i pitanje da li je moguće da iznosi koji su dosuđeni na ime nematerijalne štete podležu takvoj vrsti zaplene. Praksa koju u toj oblasti sprovode Komitet ministara i države omogućuje da se sredstva isplaćena na ime pravičnog zadovoljenja za nematerijalnu štetu oduzmu radi namirenja nekog duga ako to ide u korist privatnih poverilaca.⁴⁸³

U pogledu mogućnosti da se u korist države zapleni iznos dosuđen na ime nematerijalne štete kako bi se namirio dug koji nema nikakvu uzročno-posledičnu vezu sa utvrđenom povredom prava po Konvenciji, ESLJP je u predmetu *Velikova protiv Bugarske presudio*:

Sud smatra da obeštećenje koje je dosuđeno po članu 41. i koje mora biti isplaćeno na osnovu presude treba da bude izuzeto od mogućnosti zaplene radi namirenja duga. Bilo bi neprilično dosuditi podnositeljki predstavke određeni iznos na ime obeštećenja za, između ostalog, lišenje života kojim je prekršen član 2. Konvencije ako bi onda država sebi dopustila da oduzme ta sredstva i iz njih naplati svoje potraživanje. Svrha obeštećenja za nematerijalnu štetu bila bi neminovno obesmišljena, a sistem po članu 41. izvitoperen ako bi se jedna takva situacija smatrala zadovoljavajućom.⁴⁸⁴

U praksi Komitet gotovo nikada ne prihvata mogućnost da država zapleni sredstva dosuđena na ime moralne odštete kako bi namirila neko svoje potraživanje.⁴⁸⁵

⁴⁸² Vidi *a contrario*, *Ververgaert v. the Netherlands*, konačna Rezolucija DH (2000)7, u kojoj je Komitet ministara prihvatio administrativnu zabranu nakon što se uverio da dugovi podnosioca predstavke u odnosu na odgovornu državu nemaju nikakve veze sa utvrđenom povredom prava po Konvenciji.

⁴⁸³ Vidi na primer *Unterpertinger v. Austria*, gde je domaći sud dopustio zaplenu tih sredstava kako bi se isplatio novac koji je podnosilac predstavke dugovao na ime alimentacije za svog sina [Privremena rezolucija DH (89)2]. Za druge primere, vidi CM/Inf/DH(2008)7-final, gore navedeno, paragraf 102, Napomena 120.

⁴⁸⁴ *Velikova v. Bulgaria*, br. 41488/98, 18. maj 2000, paragraf 99.

⁴⁸⁵ Vidi na primer Odluku Komiteta ministara u predmetu *Fatullayev v. Azerbaijan* (1108. sednica, 8–10. mart 2011).

Kada je reč o zapleni iznosa dosuđenih na ime troškova, analizirana praksa ne omogućuje jednoznačan zaključak. Međutim, načelo koje se može uočiti kroz tu praksu glasi da u svakom slučaju advokat treba da dobije novčanu naknadu za svoj rad kako bi se održala delotvornost prava na pojedinačnu predstavku.⁴⁸⁶ Slično tome, treba obratiti pažnju na to da ESLJP često prihvata zahteve da se sredstva isplate neposredno advokatu,⁴⁸⁷ čime se rešava taj problem.

Oporezivanje – Načelo koje je Sud primenio u slučaju *Velikova protiv Bugarske*, gore navedenom, važi, *mutatis mutandis*, i za oporezivanje iznosa dosuđenih na ime nematerijalne štete i svih drugih iznosa dosuđenih podnosiocima predstavljanja na ime troškova. U suštini, kako bi se obezbedilo očuvanje vrednosti dosuđenog obeštećenja, ESLJP sam precizira da odgovorna država može da isplati podnosiocu predstavke iznos zajedno sa porezom koji na taj iznos može biti naplaćen.⁴⁸⁸ Isto načelo može se primeniti i na iznose koji se dosuđuju na ime materijalne štete.⁴⁸⁹ Međutim, to ne važi ako se troškovi uplaćuju direktno punomoćniku podnosioca predstavke.⁴⁹⁰

D) *Pojedinačne i opšte mere: akcioni planovi i izveštaji o njihovom sprovođenju*

Pored nadzora nad isplatama pravičnog zadovoljenja i kako bi ceo mehanizam postao delotvorniji, Komitet ministara je 2004. godine proširio svoje metode rada tako da su oni obuhvatili i „akcione planove”. Potom je, počev od 2009. godine, Komitet pozvao države da što je pre moguće predoče akcioni plan ili izveštaj o njegovom sprovođenju, a svakako

⁴⁸⁶ *CM/Inf/DH(2008)7-final, gore navedeno, paragrafi 108–109.*

⁴⁸⁷ *Savatin v. Romania*, br. 49588/13, 13. decembar 2016, paragraf 3. Izreke Presude, *Zolotarev v. Russia*, br. 43083/06, 15. novembar 2016, paragraf 5. Izreke Presude.

⁴⁸⁸ Uobičajeni aranžman podrazumeva da ESLJP dosudi određeni iznos na ime nematerijalne štete i/ili troškova „uz svaki porez koji može biti naplaćen na te iznose”. Vidi na primer *Semache v. France*, br. 36083/16, 21. jun 2018, paragraf 5. Izreke Presude, *Vlase v. Romania*, br. 80784/13, 24. jul 2018, paragraf 4. Izreke Presude.

⁴⁸⁹ Vidi na primer *Staibano and Others v. Italy*, br. 29907/07, 6. septembar 2018, paragraf 1. Izreke Presude.

⁴⁹⁰ *S. Z. v. Greece*, br. 66702/13, 21. jun 2018, paragraf 5. Izreke Presude. Takav pristup je opravdan budući da honorari advokata predstavljaju, za samog advokata, oporezivi prihod, pa ih treba razlikovati od iznosa koji se dosuđuju podnosiocu predstavke kao naknada za štetu proisteklu iz povrede prava po Konvenciji.

najkasnije šest meseci nakon što presuda postane pravosnažna.⁴⁹¹ Od 2011. godine dostavljanje akcionih planova i izveštaja o njihovom sprovođenju prerاسlo je u obavezu. Ti instrumenti su danas ključni elementi nadgledanja izvršenja presude i zahvaljujući njima ostvaren je napredak u tom smislu što je postupak izvršenja postao transparentniji i dinamičniji.

1. Akcioni planovi

Akcioni plan je dokument u kome se utvrđuju individualne i/ili opšte mere koje je odgovorna država preduzela i namerava da preduzme kako bi izvršila neku presudu ESLJP, uključujući indikativne rokove za donošenje i sprovođenje tih mera. U planu se, ako je moguće, utvrđuju sve mere koje su neophodne za sprovođenje presude. Kada nije moguće smesta utvrditi sve mere, u planu se navode koraci koji će biti preduzeti da bi se tražene mere odredile.

Akcioni plan je dokument koji se razvija. On se mora redovno ažurirati tokom celokupnog procesa izvršenja pomoću najnovijih informacija o događajima koji su se zbili u pogledu donošenja prvobitno planiranih mera. Akcioni plan takođe mora biti revidiran ako vlasti smatraju da treba ponovo da razmotre mere koje su prvobitno planirale, u svetlu novih događaja.

Odeljenje za izvršenje presuda održava stalni bilateralni dijalog sa nacionalnim vlastima kako bi olakšalo postupak izvršenja, naročito pomoću prvobitne ocene akcionih planova koji su dostavljeni i pomoću redovnih sastanaka. Isto važi i za ocenu izveštaja o sprovođenju akcionih planova.

2. Izveštaji o sprovođenju akcionih planova

Izveštaj o sprovođenju akcionog plana je izveštaj odgovorne države u kome ona navodi sve mere koje su preduzete radi izvršenja presude ESLJP u celosti i/ili objašnjenje zbog čega nisu potrebne nikakve mere ili nisu potrebne nikakve dalje mere.

⁴⁹¹ Za više informacija, vidi Vodič za izradu akcionih planova i izveštaja o izvršenju presuda Evropskog suda za ljudska prava, dostupan na adresi coe.int/en/web/execution/vademecum.

Kada se donesu sve mere koje su opisane u akcionom planu (planovima) koje je država na početku podnela, akcioni plan se završnim ažuriranjem pretvara u izveštaj o sprovođenju akcionog plana. Kada nisu potrebne nikakve (ni individualne ni opšte) mere ili kada su neophodne mere već preduzete u ranoj fazi, onda država neposredno podnosi izveštaj o sprovođenju akcionog plana.

Treba naglasiti da su akcioni plan ili izveštaj o sprovođenju akcionog plana potrebni samo za: a) referentne predmete („precedente“), b) grupe predmeta, c) repetitivne („klonirane“) predmete čiji su precedenti već zatvoreni i d) prijateljska poravnanja u kojima je dogovorena neka konkretna obaveza (osim isplate određene svote novca). U praksi, kada neki izolovani predmet nalaže da se donesu individualne mere, države obično dostavljaju informacije u obliku akcionog plana/izveštaja.

Kada je reč o repetitivnim predmetima koji se dodaju grupama predmeta koji su već u postupku pred Komitetom ministara, informacije o pojedinačnim merama neophodnim za izvršenje presude obično se mogu dostaviti onda kada se ažurira akcioni plan za grupu u celini. Međutim, ako se iz presude vidi da su neophodne hitne pojedinačne mere, biće potrebno da se što je pre moguće dostave relevantne informacije ako je to nužno i u zasebnom saopštenju. Vlasti će potom uključiti sve te informacije u ažurirani akcioni plan ili izveštaj o sprovođenju akcionog plana koji se odnosi na grupu u celini.

Akcioni planovi/izveštaji moraju biti sažeti i odnositi se isključivo na fazu izvršenja pravosnažne presude o kojoj je reč. Preduzete ili planirane mere treba predstaviti i objasniti na jasan i dostupan način kako bi Komitet ministara bio dobro upućen u sve relevantne informacije kada sprovodi nadzor nad izvršenjem.

3. Struktura akcionih planova i izveštaja o njihovom izvršenju

Akcioni plan/izveštaj sastoji se od sledećih odeljaka: a) opis slučaja ili grupe slučajeva o kojoj je reč, b) individualne mere, c) opšte mere i d) zaključak vlasti.

a) Preciznije rečeno, opis slučaja mora da sadrži ukratko iznete predmete slučajeva/grupe slučajeva, sažetak relevantnih činjenica i kratak opis povrede (povreda) koje je ustanovio Sud.

b) U odeljku o individualnim merama moraju biti opisane posledice povrede prava koju je pretrpeo podnosilac predstavke, šteta koja je nadoknađena dosuđenim iznosom na ime pravičnog zadovoljenja i mere koje su preduzete ili za koje se predviđa da budu preduzete kako bi se otklonile sve posledice povrede koje nisu nadoknađene iznosom na ime pravičnog zadovoljenja. Ovde treba dodati da druge pojedinačne mere, osim onih koje se tiču novčane naknade, imaju za cilj naknadu za one posledice povrede prava koje se ne mogu ispraviti pukim dosuđivanjem nekog novčanog iznosa. Primeri takvih mera mogu obuhvatiti ponovno uspostavljanje kontakta između dece i njihovih roditelja, ponovno pokretanje krivičnog postupka koji je bio "nepravičan", ukidanje naloga za deportaciju čijim bi izvršenjem podnosioci predstavke bili izloženi opasnosti od zlostavljanja ili brisanje osuđujuće presude iz krivičnog dosijea itd.

c) Odeljak o opštim merama treba da sadrži procenu vlasti u pogledu izvora povrede prava; njihovu procenu obima povrede prava i potrebe da se preduzmu opšte mere; svaku meru koja je već preduzeta na tom planu; mere čije se preduzimanje predviđa, uz indikativne rokove za njihovo donošenje; ocenu vlasti u pogledu domašaja tih mera.

Opšte mere mogu se preduzeti u obliku zakonodavnih promena, promena sudske ili upravne prakse. Primeri obuhvataju uvođenje delotvornih pravnih lekova za prekomernu dužinu sudskog postupka, otklanjanje diskriminacije vanbračne dece, donošenje zakona kojima se sprečava proizvoljno pribegavanje prisluškivanju telefonskih razgovora ili ukidanje nezakonitih ograničenja slobode izražavanja novinara. Isto tako, često je dovoljno da domaće vlasti neposredno sprovode presude i sudsku praksu ESLJP, da objavljuju i distribuiraju presude koje prevode i komentarišu tamo gde je to potrebno da bi se na taj način ostvarile neophodne promene i obezbedili delotvorni unutrašnji pravni lekovi.

Ako domaće vlasti smatraju da određena povreda prava po Konvenciji predstavlja izolovan slučaj, važno je da ukratko objasne zbog čega to smatraju. U takvim situacijama nema potrebe da se donose opšte mere.

d) Sadržaj odeljka o zaključku koji su vlasti donele može se razlikovati zavisno od toga da li je dokument o kome je reč akcioni plan ili je to izveštaj o sprovođenju akcionog plana. Ako je to akcioni plan, zaključak treba da upućuje na narednu fazu u postupku izvršenja i pritom treba da bude navedeno kada Komitetu ministara može biti podneta ažurirana verzija akcionog plana. U izveštaju o sprovođenju akcionog plana treba

navesti zaključak vlasti o individualnim i o opštim merama koje su donete i pozvati Komitet da okonča nadzor nad tim slučajem. Ako je reč o repetitivnoj („kloniranoj”) pritužbi koja je i dalje pod nadzorom Komiteta u kontekstu nekog drugog slučaja ili grupe slučajeva, u zaključku izveštaja o sprovođenju akcionog plana treba na to ukazati i navesti da su vlasti čvrsto opredeljene da u tom kontekstu reše problem.

Uz akcione planove/izveštaje često se dostavljaju i prilozi koji sadrže dodatne informacije (naročito statističke podatke) ili primere koji potkrepljuju navedene iskaze.

E) Pristup informacijama i komunikacija sa Komitetom ministara

U Pravilu br. 8. pomenutog Poslovnika Komiteta ministara, kada je reč o nadzoru nad izvršenjem presuda i odredaba prijateljskih poravnanja, utvrđuje se sloboda pristupa informacijama i dokumentaciji koju odgovorna država dostavlja Komitetu ministara, kao i informacijama i dokumentaciji koje dostavljaju oštećena stranka, nevladine organizacije (NVO) ili nacionalne institucije za unapređenje i zaštitu ljudskih prava, osim ukoliko Komitet ne odluči drugačije radi zaštite legitimnih javnih ili privatnih interesa. Osim toga, posle svakog sastanka Komiteta ministara javnosti je dostupan i objavljuje se dnevni red tog sastanka uz sve donete odluke, osim ako Komitet ne odluči drugačije. Isto važi i za akcione planove/izveštaje. Ta sloboda pristupa je važna da bi se obezbedila transparentnost postupka nadzora i olakšala komunikacija sa Komitetom ministara.

U suštini, saglasno Pravilu 9. pomenutog Poslovnika, oštećena stranka može komunicirati s Komitetom ministara u vezi sa isplatom pravičnog zadovoljenja ili preduzimanjem individualnih mera.⁴⁹² Pored toga, Komitet ministara je ovlašćen da razmatra sva pismena obraćanja dobijena od NVO, nacionalnih institucija za unapređenje i zaštitu ljudskih prava ili međunarodnih međuvladinih organizacija ili njihovih organa ili agencija angažovanih u oblasti ljudskih prava (npr. Ujedinjene nacije i njihova ugovorna tela, MOR ili UNHCR) u vezi sa izvršenjem presuda po osnovu člana 46. stav 2. Konvencije

⁴⁹² Podsećamo da se takva komunikacija odvija preko Odeljenja za izvršenje presuda ESLJP.

Isto važi za sva pismena obraćanja neke institucije ili tela kome je dozvoljeno, bilo po sopstvenom pravu, bilo na poseban poziv Suda, da se umeša u postupak pred Sudom u vezi sa izvršenjem presude ili u svim predmetima (kada se radi o Komesaru Saveta Evrope za ljudska prava) ili u onim predmetima za koja su dobili odobrenje od Suda. Drugačije rečeno, Pravilom br. 9. utvrđuje se načelo, po kome svako kome je dopušteno da se umeša u postupak pred Sudom po članu 36. Konvencije može isto tako u fazi izvršenja da dostavi podneske Komitetu ministara.

Sekretarijat skreće pažnju državi o kojoj je reč na svako takvo pismeno obraćanje, a država ima pravo da odgovori. Istim pravilom utvrđuje se i postupak za objavljivanje saopštenja o kojima je reč i odgovora koji se na njih eventualno daju. Tako se ispostavlja da je postupak nadzora uređen na takav način da bude otvoren za veliki broj zainteresovanih lica i organa.

F) Privremene i zaključne rezolucije

Kada odgovorna država ne usvoji tražene mere u utvrđenim rokovima, Komitet ministara može postepeno pojačavati svoj diplomatski pritisak. U tom kontekstu Komitet ministara može doneti privremenu rezoluciju, prvenstveno kako bi pribavio informacije o napretku u postupku izvršenja ili, gde je to primereno, kako bi izrazio zabrinutost i/ili izneo preporuke u vezi sa izvršenjem.⁴⁹³ Obično se donošenjem jedne takve rezolucije postižu željeni rezultati. Ako se to ne dogodi, Komitet ministara može pojačati retoriku tako što će doneti strože formulisane privremene rezolucije ili čak i tako što će primeniti izuzetne mere.

Kada odgovorna država smatra da je donela i sprovela sve mere potrebne za izvršenje presude Suda u celosti, ona Komitetu ministara dostavlja, kako je već istaknuto, izveštaj o sprovođenju akcionog plana. Komitet ministara razmatra taj izveštaj kako bi se uverio da je država zaista preduzela sve neophodne mere da bi se povinovala presudi. Ako je tako, Komitet donosi rezoluciju kojom potvrđuje da je ostvario svoje funkcije po članu 46. stav 2. Konvencije i odlučuje da zaključi ispitivanje tog predmeta (ili grupe predmeta).⁴⁹⁴ Zaključna rezolucija poziva se na

⁴⁹³ Pravilo br. 16. Poslovnika Komiteta ministara o nadzoru nad izvršenjem presuda i odredaba prijateljskog poravnjanja, gore navedeno.

⁴⁹⁴ *Ibid.*, Pravilo br. 17.

usvojeni izveštaj o sprovođenju akcionog plana koji na taj način postaje dostupan javnosti.⁴⁹⁵

G) *Izuzetne mere koje ima na raspolaganju Komitet ministara*

Protokol br. 14. obezbedio je Komitetu ministara dva nova instrumenta u vezi s izvršenjem presuda Suda tako što su njime dodata tri stava članu 46. Konvencije (stavovi 3–5). U isto vreme, odredbe o kojima je reč poveravaju samome Sudu određenu ulogu u postupku izvršenja. U suštini, Komitet ministara može zatražiti od Suda tumačenje presude. On takođe može pokrenuti postupak zbog neizvršenja presude.⁴⁹⁶

1. Obraćanje Sudu radi tumačenja presude

Kada, saglasno članu 46. stav 3. Konvencije, Komitet ministara smatra da praćenje izvršenja pravosnažne presude remeti neki problem u vezi s tumačenjem presude, on se može obratiti Sudu radi donošenja odluke povodom pitanja tumačenja. Za odluku o obraćanju Sudu potrebna je dvotrećinska većina glasova predstavnika u Komitetu.⁴⁹⁷

Svrha navedene odredbe jeste da olakša postupak izvršenja tako što će omogućiti Sudu da otkloni svaku dvosmislenost u pogledu toga kako treba tumačiti presudu i da reši svaki spor u vezi s preciznim značenjem navedene presude. Kako je istaknuto u Eksplanatornom izveštaju uz Protokol br. 14, cilj stava 3. jeste da se „omogući Sudu da pruži tumačenje presude, a ne da se izjašnjava o merama koje je preduzela visoka strana ugovornica kako bi se povinovala presudi”.⁴⁹⁸ Nikakav rok nije utvrđen za podnošenje zahteva za tumačenje budući da pitanje tumačenja može iskrnuti u svakom trenutku dok Komitet ministara razmatra izvršenje presude. Ova odredba do sad nije primenjena.

⁴⁹⁵ Vidi na primer Rezoluciju CM/ResDH(2018)233 u vezi sa izvršenjem presude ESLJP u predmetu *B. v. Belgium*, koju je Komitet ministara usvojio 4. jula 2018. na 1.321. sastanku zamenika ministara, dostupno na hudoc.exec.coe.int.

⁴⁹⁶ Za opšti pregled mera koje ima na raspolaganju Komitet ministara vidi doc. GT-REF.ECHR(2013)2-rev2 u: Komitet ministara, *Nadzor nad izvršenjem presuda Evropskog suda za ljudska prava, Sedmi godišnji izveštaj*, 2013, str. 170 *et seq.*

⁴⁹⁷ Član 46. stav 3. Konvencije. Za više detalja, vidi Pravilo br. 10. Poslovnika Komiteta ministara za nadzor nad izvršenjem presuda i odredaba prijateljskih poravnanja, gore naveden, uporedo s pravilima 96–98. Poslovnika Suda.

⁴⁹⁸ Eksplanatorni izveštaj uz Protokol br. 14, stav 97. (CETS 194).

2. Postupak zbog neizvršenja presude

Protokolom br. 14. Komitet ministara je takođe ovlašćen da pokrene postupak zbog neizvršenja presude pred Sudom ako smatra da visoka strana ugovornica odbija da se povinuje pravosnažnoj presudi u predmetu u kojem je stranka. Da bi to učinio, Komitet mora dostaviti formalno obaveštenje stranci. Odluke o pokretanju takvih postupaka donose se većinom glasova predstavnika u Komitetu.⁴⁹⁹ U Pravilu br. 11. gore pomenutog Poslovnika Komiteta ministara za nadzor nad izvršenjem presuda naglašava se izuzetna priroda tog postupka i utvrđuje da, baš kao i odluka o obraćanju Sudu radi tumačenja presude, zvanična odluka ima formu privremene rezolucije usvojene dvotrećinskom većinom glasova.

Osim toga, kako je istaknuto u Eksplanatornom izveštaju uz Protokol br. 14, cilj postupka koji se pokreće zbog neizvršenja presude nije da se ponovo postavi pitanje povrede prava o kome je Sud već odlučio u svojoj prvoj presudi. Isto tako, nije cilj da se obezbedi da visoka strana ugovornica za koju se ustanovi da je prekršila član 46. stav 1. plati novčanu kaznu. Cilj tog postupka je da se Komitetu ministara pruži širi dijapazon instrumenata za vršenje pritiska radi obezbeđivanja izvršenja presuda. Krajnja mera koju ima na raspolaganju Komitet ministara je član 8. Statuta Saveta Evrope (suspendovanje prava glasa u Komitetu ministara ili čak i isključenje iz organizacije), ali to je „krajnja mera, koja bi se u većini slučajeva mogla pokazati kontraproduktivnom”. Postupkom koji se pokreće zbog neizvršenja presude samo su uvedeni novi načini za vršenje pritiska, pored onih koji su već postojali.⁵⁰⁰

Po članu 46. stav 5. Konvencije, ako Sud utvrdi da odgovorna država nije ispunila svoju obavezu da se povinuje izvornoj presudi, „on upućuje predmet Komitetu ministara radi razmatranja mera koje treba preduzeti”. Ako Sud utvrdi da nema povrede, „vратиće predmet Komitetu ministara koji zaključuje raspravu o predmetu.”

Do danas je taj postupak primenjen samo jednom, u predmetu *Ilgar Mammadov protiv Azerbejdžana*. Komitet ministara je doneo privremenu

⁴⁹⁹ Član 46. stav 4. Konvencije.

⁵⁰⁰ Eksplanatorni izveštaj uz Protokol br. 14, gore naveden, stavovi 99–100.

rezoluciju kojom je dao formalno saopštenje 25. oktobra 2017.⁵⁰¹ i odlučio da se obrati Sudu 5. decembra iste godine.⁵⁰² Veliko veće Suda izreklo je svoju presudu 29. maja 2019.⁵⁰³

Odeljak 2. Nadzor nad izvršenjem odredaba prijateljskih poravnanja

Po članu 39. stav 4. Konvencije, koji je dodat Protokolom br. 14, Komitet ministara takođe nadgleda izvršenje odredaba prijateljskog poravnanja potvrđenih odlukom Suda. Kada se ta odluka dostavlja Komitetu ministara, Komitet poziva visoku stranu ugovornicu o kojoj je reč da ga obavesti o izvršenju odredaba prijateljskog poravnanja. Komitet ministara ispituje i da li su ispunjeni uslovi koji se odnose na oštećenu stranku individualno – a naročito isplatu dodeljenog novčanog iznosa – kao i sve obaveze opšte prirode, kao što je obećanje o donošenju novog zakonodavstva. Dok visoka strana ugovornica o kojoj je reč ne dostavi informacije o izvršenju svih odredaba prijateljskog poravnanja predmet, u načelu, ostaje na dnevnom redu svakog sastanka Komiteta ministara posvećenog ljudskim pravima.⁵⁰⁴

Kad je reč o pristupu informacijama o izvršenju odredaba prijateljskih poravnanja, Pravilo br. 14. gore pomenutog Poslovnika Komiteta ministara sadrži odredbe koje su slične odredbama o izvršenju presuda. Konkretnije, javnost ima pristup informacijama i dokumentima koje je s tim u vezi dostavila visoka strana ugovornica, kao i informacijama i dokumentima koje su dostavili podnosilac predstavke, nevladine organizacije ili nacionalne institucije za unapređenje i zaštitu ljudskih prava, osim ukoliko Komitet odluči drugačije radi zaštite legitimnih javnih ili privatnih interesa. Isto važi i za dnevni red koji se objavljuje posle svakog sastanka Komiteta ministara uz tekst donetih odluka.

⁵⁰¹ Privremena rezolucija CM/ResDH(2017)379, Izvršenje presude Evropskog suda za ljudska prava, *Ilgar Mammadov v. Azerbajjan*, 25. oktobar 2017.

⁵⁰² Privremena rezolucija CM/ResDH(2017)379, Izvršenje presude Evropskog suda za ljudska prava, *Ilgar Mammadov v. Azerbajjan*, 5. decembar 2017.

⁵⁰³ O postupku zbog neizvršenja presude, vidi pravilo 99. *et seq.* Poslovnika Suda, *Ilgar Mammadov v. Azerbajjan* [GC], br. 15172/13, 29. maj 2019.

⁵⁰⁴ Pravilo br. 13 Poslovnika Komiteta ministara za nadzor nad izvršenjem presuda i odredaba prijateljskih poravnanja, gore navedeno.

U isto vreme, Komitet ministara *mora* da razmotri svako pismeno obraćanje koje mu uputi podnosilac predstavke u vezi sa ispunjenjem uslova prijateljskog poravnanja. On takođe *može* da razmotri svako pismeno obraćanje nevladinih organizacija ili nacionalnih institucija.⁵⁰⁵

Sve što je gore rečeno o privremenim i zaključnim rezolucijama Komiteta ministara važi, *mutatis mutandis*, i za nadzor nad izvršenjem odredaba prijateljskih poravnanja. Šire gledano, s obzirom na sve veći broj predmeta koji se zaključuju prijateljskim poravnanjem, nadzorna uloga koju Komitet ministara ima otkako je stupio na snagu Protokol br. 14. postaje sve važnija za delotvornost i kredibilitet celog sistema.

⁵⁰⁵ *Ibid.*, Pravilo br. 15.

Zaključci

Kako se ovo putovanje kroz životni ciklus pojedinačne predstavke prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima bliži kraju, treba ponovo naglasiti jedinstvenu prirodu te institucije, onako kako je predviđena Konvencijom. Sinergija svih organa Konvencije presudno je važna za postojanje delotvornog sistema zaštite ljudskih prava koji obuhvata celu Evropu.

Nema nikakve sumnje u to da je Sud osnovna komponenta tog sistema. U pogledu svog funkcionisanja on je, šire gledano, modeliran po uzoru na međunarodne sudove. To je, pre svega, očigledno iz odredbe Konvencije koja ovlašćuje Sud da donosi sopstvena pravila postupanja. Budući da je odgovoran za procedure koje primenjuje, Sud je takođe ovlašćen da odlučuje o sopstvenoj nadležnosti, baš kao i Međunarodni sud pravde. Uz tradicionalno razlikovanje između razmatranja prihvatljivosti i merituma predstavke, ovlašćenje u pogledu pružanja privremene zaštite i spremnost da dopusti intervencije trećih lica, Evropski sud funkcioniše po istom modelu kao i ostali međunarodni sudovi.

U isto vreme, međutim, Sud u Strazburu je najistaknutiji međunarodni organ za zaštitu ljudskih prava. Pristup tom sudu je olakšan kako bi 820 miliona ljudi koji žive u Evropi mogli da mu se obrate kao poslednjem sudskom pribežištu. Podnošenje pojedinačnih predstavlki je po Konvenciji besplatno i Sud često pruža pravnu pomoć licima slabijeg materijalnog stanja. Međutim, s obzirom na eksponencijalni rast broja pojedinačnih predstavlki, način na koji ta institucija funkcioniše znatno se promenio kako bi se Sudu omogućilo da bolje izađe na kraj s velikim brojem predmeta koje ima pred sobom. To važi i za proceduru podnošenja predstavlke, uključujući informacije koje treba popuniti u Obrascu predstavlke, kao i za kriterijume prihvatljivosti. Podnosioci predstavlki moraju dobro obratiti pažnju na sve te tehničke detalje kako bi o njihovom slučaju mogla biti obaveštena odgovorna država i kako bi se mogao razmotriti u meritumu. To obaveštavanje takođe utire put prijateljskom poravnanju među strankama. Ova „međufaza“ predstavlja karakterističnu crtu sistema od samog njegovog nastanka, dok su jednostrane deklaracije država nešto što je poniklo u sudskoj praksi, u kontekstu metoda rada Suda koji se neprestano razvijaju.

Procesna reforma sistema je neprekidan proces u kome su ključni značaj imali donošenje Protokola br. 11. i 14. (i u novije vreme Protokola br. 16, koji se odnosi na savetodavna mišljenja). Sprovođenje i poboljšanje tih

reformi neprestano su u središtu napora koji se u Sudu ulažu. To važi za sve sudske formacije, uključujući obrazloženje odluka koje donese sudija pojedinac, posebno proširenje pojma „ustaljene sudske prakse” i samim tim proširenja uloga tročlanih sudskih odbora, postupak pred većima i Velikim većem Suda, kao i uvođenje postupka za donošenje pilot-presuda.

Slični naponi za konstantno poboljšanje metoda rada mogu se uočiti i kada je reč o postupku pred Komitetom ministara. Uloga Komiteta ministara u nadzoru nad izvršenjem presuda Suda i ispunjenjem uslova prijateljskih poravnanja nije ništa manje jedinstvena u svetu i dragocena je za obezbeđivanje poverenja u sistem. To posebno važi za nadzor nad isplatama iznosa koje je Sud dosudio na ime pravičnog zadovoljenja. Dijalog koji se odvija s državama u vezi s donošenjem pojedinačnih ili opštih mera – između ostalog kroz akcione planove/izveštaje – proširuje i osnažuje obim i delotvornost uloge Suda. Otvorenost i transparentnost ovog ranije kvazi-tajnog postupka predstavlja još jedan značajan preokret. Šire gledano, interakcija i komplementarna priroda tih dveju suštinskih komponenata – Suda i Komiteta ministara – pružaju najbolje jemstvo za budućnost sistema Konvencije.

Odabrana bibliografija

Bağlayan, B./ Hendrik Fahner, J.

“One can always do better’: the referral procedure before the Grand Chamber of the European Court of Human Rights”, *HRLR*, vol. 17, no. 2 (2017), p. 339–363.

Baier, S.

“No significant disadvantage’: first case-law on the new admissibility criterion introduced by Protocol No. 14 to the European Convention of Human Rights?”, *European yearbook on human rights*, vol. 2011, p. 405–413.

Ben Mansour, A.

“Un processus inédit: les arrêts ‘pilotes’ de la CEDH”, dans: Omarjee, I./Sinopoli, L. (sous la direction de), *Les actions en justice au-delà de l’intérêt personnel*, Centre d’études juridiques européennes et comparées, Paris: Dalloz, 2014, p. [221]–238.

Berger, V.

“Le ‘tandem de Strasbourg’, ou juges rapporteurs et référendaires à la Cour européenne des droits de l’homme”, *L’homme et le droit: en hommage au professeur Jean-François Flauss*, Paris: Pedone, 2014, p. [69]–76.

“Procédure devant la Cour européenne des droits de l’homme”, *Juris Classeur Procédures fiscales*, Paris, LexisNexis, 2016, Vol. 4, fasc. 790, p. 1–18.

Bürli, N.

Third-party interventions before the European Court of Human Rights: amicus curiae, member-State and third-party interventions, Cambridge; Antwerp; Portland, Or.: Intersentia, 2017.

Buyse, A.

“Flying or landing? The pilot judgment procedure in the changing European human rights architecture”, u: Arnardóttir, O.-M./Buyse, A. (éd.), *Shifting centres of gravity in human rights protection: rethinking relations between the ECHR, EU and national legal orders*, Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2016, p. [101]–115.

“Significantly insignificant? The life in the margins of the admissibility criterion in Article 35(3)(b) European Convention on Human Rights”, u: Haeck, Y. et al. (eds), *The realisation of human rights: when theory meets practice: studies in honour of Leo Zwaak*, Cambridge; Antwerp; Portland, Or.: Intersentia, 2013, p. 107–123.

Clare, O.

The European Convention on Human Rights, 7th ed., Oxford: Oxford University Press, 2017, p. 17–63.

Conseil de l’Europe. Comité directeur pour les droits de l’homme

La réforme de la Convention européenne des droits de l’homme: un travail continu: une compilation des publications et documents pertinents pour la réforme actuelle de la CEDH, Strasbourg: Editions du Conseil de l’Europe, 2009.

Council of Europe. Steering Committee for Human Rights (CDDH)

Reforming the European Convention on Human Rights: a work in progress: a compilation of publications and documents relevant to the ongoing reform of the ECHR, Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2009.

De Vylder, H./ Haeck, Y.

“The duty of cooperation of the respondent State during the proceedings before the European Court of Human Rights”, dans: Haeck, Y./ Brems, E. (éd.), *Human rights and civil liberties in the 21st century*, Dordrecht; Heidelberg; New York [et al.]: Springer, 2014, p. 37–67.

Decaux, E., (dir.)

La tierce intervention devant la Cour européenne des droits de l'homme et en droit comparé, Bruxelles, Bruylant/Nemesis, 2009.

Demunck, C.

“Codification’ par la CEDH de la procédure de l’arrêt pilote”, *D.*, 187e année, n° 14 (7 avril 2011), p. 950.

van Dijk, P./ van Hoof, G./ van Rijn, A./ Zwaak, L. (eds)

Theory and practice of the European Convention on Human Rights, 5th ed., Cambridge; Antwerp; Portland, Or.: Intersentia, 2018, p. 79–271 et 273–306.

Donald, A.

“The most creative tool in 50 years’? The ECtHR’s pilot judgment procedure”, *EHRAC Bulletin*, issue 14 (winter 2010), p. 13–[14].

Dourneau-Josette, P.

“Les modes de règlement alternatifs des requêtes devant la Cour européenne des droits de l'homme: règlements amiables et déclarations unilatérales”, *Rev. Aff. Eur.*, 21e année, n° 3 (2014), p. 565–580.

Dourneau-Josette, P./Lambert Abdelgawad, E. (sous la direction de)

Quel filtrage des requêtes par la Cour européenne des droits de l'homme ?, Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 2011.

Drzemczewski, A.

“Le filtrage des requêtes et des affaires répétitives devant la Cour de Strasbourg: la lumière au bout du tunnel ?”, u: Hennebel, L./Tigroudja, H. (sous la coordination de), *Humanisme et droit: offert en hommage au professeur Jean Dhommeaux*, Paris: Pedone, 2013, p. [229]–233.

Dubois, C./Penninckx, E.

La procédure devant la Cour européenne des droits de l'homme et le Comité des Ministres, Waterloo: Wolters Kluwer Belgium, 2016, xviii, 624 p.

Fyrnys, M.

“Expanding competences by judicial lawmaking: the pilot judgment procedure of the European Court of Human Rights”, u: von Bogdandy, A./Venzke, I. (eds), *International judicial lawmaking: on public authority and democratic legitimation in global governance*, Heidelberg [et al.]: Springer, 2012, p. 329–363.

Garlicki, L.

“Broniowski and after: on the dual nature of ‘pilot judgment’”, dans: Caffisch, L. *et al.* (éd.), *Liber amicorum Luzius Wildhaber: Droits de l'homme, regards de Strasbourg*, Kehl; Strasbourg; Arlington, Va.: N.P. Engel, 2007, p. 177–192.

Gillet, A./Cuq, E.

“Modifications procédurales introduites par le Protocole n° 14 et précisions sur la procédure d'urgence”, *L'observateur de Bruxelles*, n° 81 (juil. 2010), p. 12–18.

Glas, L. R.

“Changes in the procedural practice of the European Court of Human Rights: consequences for the Convention system and lessons to be drawn”, *HRLR*, vol. 14, no. 4 (2014), p. 671–699.

Grabenwarter, C.

“The European human rights model: with a special view to the pilot judgment procedure of the Strasbourg”, *Austrian review of international and European law*, vol. 16 (2011), p. [53]–64.

Haider, D.

The pilot-judgment procedure of the European Court of Human Rights, Leiden; Boston: Martinus Nijhoff, 2013.

Hardman, H.

“Tackling systemic human rights violations: the ECtHR’s pilot judgment procedure”, *EHRAC Bulletin*, issue 13 (summer 2010), p. [10]–11.

Harris, D./ O’Boyle, M./ Bates, Ed./ Buckley C., Harris, O’Boyle & Warbrick

Law of the European Convention on Human Rights (4th ed.), Oxford: Oxford University Press, 2018, p. 107–202.

Heikkilä, S.

From final judgment to final resolution: effectiveness of the execution of judgments of the European Court of Human Rights in Finland, Oisterwijk: Wolf Legal Publishers (WLP), 2016.

Ichim, O.

Just Satisfaction under the European Convention on Human Rights, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Jorem, H.

“Protecting human rights in cases of urgency: interim measures and the right of individual application under Article 34 ECHR”, *NJHR*, vol. 30, no. 4 (2012), p. 404–428.

Keller, H./ Forowicz, M./ Engi, L.

Friendly settlements before the European Court of Human rights: theory and practice, Oxford; New York: Oxford University Press, 2010.

Laffranque, J.

“Can’t get just satisfaction”, u: Seibert-Fohr, A. and Villiger, M., (eds), *Judgments of the European Court of Human Rights: effects and implementation*, Baden-Baden: Nomos; [Farnham; Burlington, Vt.]: Ashgate, 2014, p. 75–114.

Lambert Abdelgawad, E.

“L’exécution des arrêts de la Cour européenne des droits de l’homme”, *RTDH*, 26e année, n° 104 (1er oct. 2015), p. [965]–985.

Lambert Abdelgawad, E.

“The practice of the European Court of Human Rights when striking out applications”, *NQHR*, vol. 36, no. 1 (Mar. 2018), p. 7–23.

Paraskeva, C.

“The application of the ‘pilot judgment procedure’ to post-Loizidou cases”, *AIDH*, vol. 4 (2009), p. [523]–538.

Pettiti, L.

“La révision du règlement de la Cour européenne des droits de l’homme”, *L’observateur de Bruxelles*, n° 102 (oct. 2015), p. 23–26.

Reid, K.

A practitioner’s guide to the European Convention on Human Rights, 5th ed., London: Sweet & Maxwell/Thomson Reuters, 2015, p. 1–24.

Renucci, Jean-François

Droit européen des droits de l’homme, Paris: LGDJ, 2007, p. 840–909 et 912–924.

Ruedin, X.-B.

Exécution des arrêts de la Cour européenne des droits de l’homme: procédure, obligations des Etats, pratique et réforme, Bâle: Helbing & Lichtenhahn; Bruxelles: Bruylant; Paris: LGDJ, 2009.

Salas, A. de

“Les droits sociaux et la Convention européenne des droits de l’homme”, dans *Libertés, justice, tolérance: mélanges en hommage au Doyen Gérard Cohen-Jonathan* (Vol. 1) – Bruxelles: Bruylant, 2004, p. 579–589.

Salvia, M. de

“La satisfaction équitable au titre des mesures individuelles et la pratique des organes de la Convention européenne des droits de l’homme: qu’en est-il du principe de sécurité juridique ?” dans: Hartig, H. (éd.), *Trente ans de droit européen des droits de l’homme: études à la mémoire de Wolfgang Strasser*, Bruxelles: Nemesis; Bruylant, 2007, p. [45]–53.

Sauron, J.-L. (avec la collaboration de L. Reguer-Petit)

Procédures européennes devant la CJUE (CJ et Tribunal), devant la CEDH, 5e éd., Issy-les-Moulineaux: Gualino, 2018.

Schabas, W.

The European Convention on Human Rights: a commentary, Oxford: Oxford University Press, 2015.

Sicilianos, L.-A.

“The Involvement of the European Court of Human Rights in the Implementation of its Judgments: Recent Developments under Article 46 ECHR”, *NQHR*, 2014, p. 235–262.

“La ‘réforme de la réforme’ du système de protection de la Convention européenne des droits de l’homme”, *AFDI*, vol. 49 (2003), p. 611–640.

“La tierce intervention devant la Cour européenne des droits de l’homme”, dans H. Ruiz-Fabri, J.-M. Sorel (dir.), *Le tiers à l’instance devant les juridictions internationales*, Paris, Pedone, 2005, p. 123–150.

Szklanna, A.

“Implementation of judgments of the European Court of Human Rights: the interaction between the Court, the Committee of Ministers and the Parliamentary Assembly of the Council of Europe”, *European yearbook on human rights*, vol. 2017, p. 289–306.

Szklanna, A.

“The impact of the pilot judgment procedure of the European Court of Human Rights on the execution of its judgments”, *European yearbook on human rights*, vol. 2010, p. 223–232.

Touzé, S. (sous la direction de)

La Cour européenne des droits de l'homme: une confiance nécessaire pour une autorité renforcée, Paris: Pedone, 2016.

Tymofeyeva, A.

Non-governmental organisations under the European Convention on Human Rights: exceptional legal standing, Prague; Passau: Berlin: rw&w Science & New Media, 2015.

Vajić, N./Dikov. G.

“Pilot judgments and class actions: what solution for systematic violations of human rights?”, dans: Chernishova, O. & Mikhail Lobov (eds), *Russia and the European Court of Human Rights: a decade of change: essays in honour of Anatoly Kovler*, Oisterwijk: Wolf Legal Publishers (WLP), 2013, p. 105–120.

Van den Eynde, L.

“An empirical look at the *amicus curiae* practice of human rights NGOs before the European Court of Human Rights”, *NQHR*, vol. 31, no. 3 (Sept. 2013), p. 271–313.

Wattlée, S.

Les mesures provisoires devant la Cour européenne des droits de l'homme: la protection préventive des droits conventionnels en puissance ?, Limal: Anthemis; Bruxelles: Nemesis, 2014.

Wildhaber, L.

“Pilot judgments in cases of structural or systemic problems on the national level”, u: Wolfrum, R./ Deutsch, U. (eds), *The European Court of Human Rights overwhelmed by applications: problems and possible solutions*, Berlin; Heidelberg; New York: Springer, 2009, p. 69–92.

Ova knjiga, koja je praktični vodič namenjen i advokatima i potencijalnim podnosiocima predstavki, jasno i sveobuhvatno opisuje i analizira glavne faze postupanja po predstavki pred organima Evropske konvencije o ljudskim pravima.

Knjiga pruža detaljne opise sistema Konvencije, Poslovnika Evropskog suda za ljudska prava i procedura koje je Sud razvio sa ciljem da ubrza i poboljša postupanje u predmetima.

Napisana od strane dvoje stručnjaka na temu Konvencije, Linos-Alexandre Sicilianosa, trenutnog predsednika Evropskog suda za ljudska prava i Maria-Andriani Kostopoulou, pravnog zastupnika pri Kasacionom sudu Grčke, knjiga ide dalje od jednostavnog objašnjavanja kako se priprema i podnosi predstavka, naročito po pitanju formalnih uslova i kriterijuma prihvatljivosti; ona predstavlja i detaljnu procenu slučaja koje obavljaju različite formacije Suda, i tako obuhvata sve faze do okončanja postupka. Na kraju, nakon sprovedene analize postupka pred Sudom, knjiga nastavlja sa opisivanjem postupka nadzora nad izvršenjem koji sprovodi Komiteta ministara Saveta Evrope.

Prevod ovog dokumenta je pripremljen uz pomoć sredstava zajedničkog projekta Evropske unije i Saveta Evrope „Jačanje efikasnih pravnih sredstava za sprečavanje kršenja ljudskih prava u Srbiji“. Stavovi i mišljenja izraženi u njemu predstavljaju odgovornost autora i ne izražavaju nužno zvanične stavove Evropske unije, Evropskog suda za ljudska prava, niti Saveta Evrope.

SRP

Države članice Evropske unije odlučile su da povežu svoja znanja, sredstva i sudbine. Zajedno su izgradile zonu stabilnosti, demokratije i održivog razvoja uz očuvanje kulturne raznolikosti, tolerancije i individualnih sloboda. Evropska unija je posvećena deljenju svojih dostignuća i vrednosti sa zemljama i narodima izvan svojih granica.

europa.eu

Savet Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na kontinentu. Obuhvata 47 država članica, uključujući sve članice Evropske unije. Sve države članice Saveta Evrope prihvatile su Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, međunarodni ugovor čiji je cilj zaštita ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava nadgleda primenu Konvencije u državama članicama.

coe.int

Prevod sufinansirala
Evropska unija

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE